

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yabancı Dil Olarak Türkçe Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE
ÖĞRETİMİNDE BİLDİRME VE TASARLAMA
KİPLERİNİN ÖĞRETİMİ VE SIRALAMASI

Hasan Fehmi Erol

2501060258

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa Özkan

İstanbul 2008

ÖZ

Küreselleşen dünyada iletişimin artan önemi, yabancı dil öğrenme gereksinimini doğurmuştur. Ülkeler, dillerini öğretme adına çalışmalar yapmaktadır. Türkiye’de de benzer çalışmalar gözle görülür oranda artmakta ve bu bağlamda, yabancılara Türkçe öğretimi hızla yaygınlaşmaktadır. Gerek yurt içinde, gerekse yurt dışında pek çok yerde Türkçe öğretimi yapılmaktadır.

Türkçe öğretimini yapan kurumlar, öğretim materyallerini kendileri hazırlamaktadır. Hazırlanan bu materyaller, kurumların belirlediği müfredatlara paralel oluşturulmaktadır. Bu müfredatlarda içerik açısından, farklı yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Çalışmanın bir bölümünde incelenen ders kitaplarında da görüldüğü gibi, zamanlar farklı sıralamalarla öğretilmektedir. Bu durum yaklaşım farklılığı olarak görülse de, yabancılara Türkçe öğretiminde evrensel bir tutumun olmadığını göstermektedir. Kitaplardaki konu sıralamasında bütünlüğün olmaması, Türkçe öğrenenlerin farklı kaynakları aynı anda kullanmalarını engellemektedir. Çalışmada incelenen temel seviyedeki iki farklı kitaptan birinde, ilk olarak şimdiki zaman öğretilirken, diğerinde görülen geçmiş zamanın öğretildiği görülmektedir. Yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında buna benzer farklılıklar söz konusudur.

Çalışma, yabancı dil olarak Türkçe öğretim programlarındaki bildirme ve tasarlama kiplerinin, öğretimi ve sıralaması üzerine yapılan incelemeden oluşmaktadır. Çalışmanın amacı, yabancılara Türkçe öğretimi için yapılacak çalışmalarda, zamanların öğretimindeki sıralama sorununa çözüm önerileri sunmaktır. Ortaya çıkan sonuçlara göre hazırlanmış örnek bir ders planı da çalışmada yer almaktadır.

ABSTRACT

In the globalized world the growing importance of communication has brought forth the need to learn a foreign language. Countries have been investing on more and more to teach their own languages. The number of similar studies is increasing gradually in Turkey as well and accordingly teaching Turkish to the foreigners is becoming widespread in Turkey and overseas.

Institutions teaching Turkish are preparing their own teaching materials which are set in line with the curriculum developed by the institution itself. Different approaches to determining the content of the curriculum attract attention. As recognized in the coursebook analysis as part of the study, teaching tenses follows different order. Although this issue is mostly accepted as a result of diversity of various approaches, it also indicates that there is no one universal Turkish teaching approach. Lack of compromise in the organization of the coursebook contents prevents language learners from using different resources at the same time. Whereas in one of the two books at elementary level analyzed in the study progressive tense is taught first, the second book teaches past tense. Similar differences are also true for the books which are used for teaching Turkish as a foreign language.

The study includes the analysis of teaching and ordering of the indicative and subjunctive modes in the programs of teaching Turkish as a foreign language. The study aims to offer solutions to the problem of variability in tense sequence in teaching Turkish as a foreign language programs. With reference to the results of the study, attached is a lesson plan.

ÖN SÖZ

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, son yıllarda hızla yaygınlaşmaktadır. Türkçe öğretimi yapan kurum ve kuruluşlar giderek artmaktadır. Buna bağlı olarak, yabancılara Türkçe öğretimi adına pek çok çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmaların yabancı dil olarak Türkçe öğretimine katkısı elbette tartışılmaz. Fakat çalışmalardaki içerik ve sıralama farklılığı, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı amaç doğrultusunda hazırlanmış olmasına rağmen, birçok ders materyalinde bir bütünlük olmadığı görülmektedir.

Çalışmada öncelikle, ‘yabancı dil olarak Türkçe’ ders kitaplarındaki bildirme ve tasarlama kiplerinin öğretimi üzerinde durulmaktadır. Daha sonra, Türkçenin temel zamanları diyebileceğimiz bu kiplerin, ‘yabancılar için Türkçe’ kitaplarında hangi sıralama ile ele alındığı incelenmektedir. Bu bağlamda, zamanların öğretim sıralaması üzerine yabancı öğrencilerin görüşlerine başvurarak, zamanların öğretimindeki sıralama sorununa çözüm önerileri sunulmaktadır.

Bu çalışmanın oluşması sürecinde bana her zaman destek olan değerli hocam Prof. Dr. Mustafa Özkan’a, çalışmam boyunca ve tüm akademik faaliyetlerimde yanımda olan ve bana destek veren saygıdeğer ve sevgili hocalarıma, fikirleriyle desteklerini benden esirgemeyen İstanbul Üniversitesi Dil Merkezindeki çalışma arkadaşlarıma, çalışmanın oluşma aşamasının tüm zorluklarını benimle paylaşan aileme ve dostlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLO VE ŞEKİLLER CETVELİ.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
TÜRKÇENİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	5
1.1. TÜRKÇENİN SES ÖZELLİKLERİ.....	7
1.2. TÜRKÇENİN YAPISI.....	9
1.3. TÜRKÇENİN SÖZ DİZİMİ	12
1.4. FİİL ÇEKİMİNİN ÖZELLİKLERİ.....	17
1.4.1. FİİL ÇEKİM UNSURLARI.....	18
1.4.1.1. FİİL KÖKÜ.....	18
1.4.1.2. KİP EKİ.....	19
1.4.1.3. SORU EKİ.....	22
1.4.1.4. ŞAHIS EKİ.....	23
1.4.1.5. OLUMSUZLUK EKİ.....	26
1.4.2. FİİL ÇEKİMİNDEKİ UYUMLAR.....	28
1.4.2.1. BÜYÜK ÜNLÜ UYUMU.....	29
1.4.2.2. KÜÇÜK ÜNLÜ UYUMU.....	30
1.4.2.3. SERTLİK-YUMUŞAKLIK UYUMU.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇEDEKİ BASİT FİİL KİPLERİNİN İŞLEVSEL OLARAK

İNCELENMESİ.....	34
2.1. BİLDİRME KİPLERİ.....	34
2.1.1. GÖRÜLEN GEÇMİŞ ZAMAN.....	34
2.1.2. ÖĞRENİLEN GEÇMİŞ ZAMAN.....	42
3.1.3. GENİŞ ZAMAN.....	50
3.1.4. ŞİMDİKİ ZAMAN.....	58
3.1.5. GELECEK ZAMAN.....	66
2.2. TASARLAMA KİPLERİ.....	75
2.2.1. ŞART KİPİ.....	75
2.2.2. İSTEK KİPİ.....	81
2.2.3. GEREKLİLİK KİPİ.....	87
2.2.4. EMİR KİPİ	92

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BASİT FİİL KİPLERİNİN YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE

ÖĞRETİMİNDE İNCELENMESİ.....	98
3.1. Y. D. O. T. KİTAPLARININ AÇIKLAMALI BİBLİYOGRAFYASI.....	98
3.1.1. ÇAĞDAŞ YÖNTEMLERLE YABANCILAR İÇİN TÜRKÇE.....	99
3.1.2. A.Ü. TÖMER HİTİT YABANCILAR İÇİN TÜRKÇE.....	103
3.1.3. TÜRKÇE ÖĞRENİYORUZ (Türkisch Aktiv).....	108
3.2.4. TÜRKÇE ÖĞRENİYORUZ ORHUN	115
3.2.5. ADIM ADIM TÜRKÇE.....	121
3.2. ZAMANLARIN ÖĞRETİM SIRALAMASI	127
3.3. ZAMANLARIN SIRALAMASI ÜZERİNE ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ.....	137
3.4. Y.D.O.T. ÖĞRETİMİ İÇİN DERS PLANI ÖRNEĞİ.....	144
SONUÇ.....	146
KAYNAKÇA.....	150
EKLER.....	163

TABLO VE ŞEKİLLER CETVELİ

Tablo I: Ünlülerin Özellikleri.....	9
Tablo II: Ünsüzlerin Çıkış Yerleri.....	10
Tablo III: 1. Tip Şahıs Ekleri.....	26
Tablo IV: 2. Tip Şahıs Ekleri.....	26
Tablo V: 3. Tip Şahıs Ekleri (Emir Ekleri).....	27
Tablo VI: Geniş Zaman (–r) Ekinin Değişimi.....	28
Tablo VII: Kalın ve İnce Ünlüler.....	30
Tablo VIII: Fiil Çekimlerinde Büyük Ünlü Uyumu.....	31
Tablo IX: Ünlülerin Özellikleri.....	32
Tablo X: Büyük ve Küçük Ünlü Uyumu.....	32
Tablo XI: Ünsüzlerin Özellikleri.....	33
Tablo XII: Zaman Belirteçleri.....	42
Tablo XIII: Öğrenilen Geçmiş Zamanda Ünlü Uyumu.....	50
Tablo XIV: Şimdiki Zamanda t-d değişimi.....	64
Tablo XV: Gelecek Zaman Belirteçleri.....	71
Tablo XVI: Yabancı Dil Olarak Türkçe (Dil Bilgisi) Örnek Öğretim Planı.....	145
Şekil I: Türkçede En Sık Kullanılan Zaman.....	138
Şekil II: Türkçede En Az Kullanılan Zaman.....	139
Şekil III: Türkçedeki En Zor Zaman.....	140
Şekil IV: Türkçedeki En Kolay Zaman.....	142

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
AÜ	: Ankara Üniversitesi
a.y.	: Aynı yer
Bkz	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
GÜ	: Gazi Üniversitesi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TÖMER	: Türkçe Öğretim, Araştırma ve Uygulama Merkezi
t.y.	: Basım tarihi yok
vd.	: Ve diğerleri
y.y.	:Yayıncı yok

GİRİŞ

Küreselleşen dünya, iletişimi en temel eylemlerden biri haline getirmiştir. Bireyler arasındaki iletişim ağı her geçen gün artmaktadır. Hızla gelişen iletişim araçları dünyayı giderek küçültmektedir. Artan iletişime bağlı olarak, ülkeler arasında bilimsel, siyasal, kültürel, ekonomik, askeri gibi pek çok alanda etkileşim ve bilgi akışı söz konusudur. Bu bilgi akışında, yabancı dil en temel gereksinim haline gelmektedir. Bunun sonucunda, ülkeler dillerini yabancılara öğretmek amacıyla çalışmalar yapmaktadırlar. Bu çalışmalarda öne çıkan husus, dilin daha hızlı ve kolay nasıl öğretilceği sorunsalıdır.

Türkiye’de konjonktüre bağlı olarak, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, son yıllarda giderek önem kazanmaktadır. Anadil öğretiminden farklı olarak, Türkçenin yabancılara öğretimi ayrı bir uzmanlık gerektirmektedir. Yabancı dil öğretim yöntemlerinin de kullanılarak, günümüz dil öğretim yaklaşımlarına paralel çalışmalar temel ihtiyaç haline gelmiştir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi üzerine yapılan çalışmalar yakın tarihte önem kazansa da, geçmişte çok fazla ele alınmamıştır. Yeni bir bilim dalı olarak, yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bundan dolayı, yabancı dil olarak Türkçe öğretimini amaçlayan kitaplarda, öğretimin yapıldığı kurum ve kuruluşlarda, bazı konuların ele alınış biçimlerinde farklılıklar görülmektedir. Amaç benzer olsa da yaklaşım farkları göze çarpmaktadır.

Türkçenin eklemeli bir dil oluşu, eklerin çeşitlilik göstermesi, bu eklerin farklı görevler yüklenerek yeni kelimeler oluşturması, Türkçeyi diğer dillerden ayıran özelliklerdir. Yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla yapılacak çalışmalarda, Türkçenin bu özelliğinin dikkate alınması gerekmektedir. Türkçeyi öğrenmeyi amaçlayanların da öncelikle Türkçenin bu yapısal özelliklerini kavramaları gerekir. Türkçenin özellikleri arasında ilk olarak belirtilen bitişken (eklemeli) yapı nedeniyle, köklere gelen birbirinden farklı eklerin işlevlerinin kavranması zorunluluk haline gelmektedir.

Hiç değişmeyen kökler, birbirinden farklı görevlerde ekler olarak, pek çok yeni kavramı karşılamaktadır. Ekler, isim köklerine gelerek yeni kavramları ifade ettikleri gibi, fiil köklerine gelerek zaman kavramını belirtmektedir. Zaman ekleri olarak adlandırılan, getirildiği fiil tabanının belirli bir zaman ifade etmesini sağlayan ekler, Türkçede gramer konularının en başında gelmektedir.

Türkçenin yabancı dil olarak ğretiminde, zaman kavramı ve işlenişi önemli bir yer tutmaktadır. Eylemin yapılma zamanı, bir eylemin gerçekleşmesi için, olmazsa olmaz bir gerekliliktir. Bu nedenle eylemde var olan zaman, zaman ekleri sayesinde soyut halden somut hale dönüşmektedir. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin, temel kuralları öğrendikten sonra ilk öğrenecekleri konu zamanlardır. Dolayısıyla yabancı dil olarak Türkçede, zamanların ğretimi Türkçeyi ğrenmenin temel taşlarından olarak kabul edilmektedir. Türkçenin eklemeli bir dil oluşu ve zamanların eklerle ifade edilmesi, bu durumun nedenleri arasında sayılabilir.

Çalışmada, Türkçenin kuralları kesin çizgilerle belirlenmekte, istisnaları yok denecek kadar az, anlam-şekil ilişkisi açısından uyumlu olan zamanların, yabancılara ğretimi incelenmektedir. Türkçe, zaman ifade eden birimler bakımından oldukça zengin bir dildir. Bildirme kipleri içinde ele alınan zaman ekleri, eylemde anlatılmak istenilen zamanı belirgin olarak verirler. Tasarlama kipleri ise zamandan uzak yalnızca bir dileği, isteği, ricayı, zorunluluğu, emri veren eklerdir. Bu kapsamda, çalışmada bildirme ve tasarlama kiplerinin yabancılara öğretiminin farklı boyutları ele alınarak, ğretim sıralamalarına dair yaklaşımlar irdelenmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Türkçenin ses, yapı, dizim gibi özellikleri incelererek, fiil çekiminin özellikleri, fiil çekimini oluşturan unsurlar ele alınmaktadır. Bu unsurlar içerisinde, Türkçedeki fiil çekimlerindeki uyum kurallarına değinilmektedir. Ele alınan konularda, yaklaşım olarak Türkçenin genel özellikleri düşünülerek, yabancılara ğretiminde gerekli olacak kurallar örneklendirilmektedir.

İkinci bölümde, bildirme kipleri ve tasarlama kiplerinin işlevsel olarak incelenmesi amaçlanmaktadır. İncelenen kiplerin, öncelikle yapısal özellikleri ve gramer kuralları verilmektedir. Bu kurallar verilirken, Türkçenin anadil olarak öğretimi yerine, yabancı dil olarak öğretimi temel alınmaktadır. Buna bağlı olarak, anadili Türkçe olanların ihtiyaç duymayacağı, fakat yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin bilmesi gereken kurallara değinilmektedir. Fiillerde zamanı ifade eden kip eklerinin, tarihsel geçmişleri kısaca verilmektedir. Burada amaç, ekin geçirdiği değişimleri göstererek, günümüze kadar hangi şekillerde kullanıldığını sıralamaktır. Son olarak, zamanlar arasındaki anlam kaymaları incelenmektedir. Çalışmada değinilen anlam kaymaları, daha çok yabancıların bilmesi gereken, sık yaşanan anlam kaymalarıdır. Anlam kaymalarında verilen örnekler, metinlerden daha çok günlük konuşmalardan oluşmaktadır.

Üçüncü bölümde, yabancı dil olarak Türkçede zamanların öğretim sıralaması üzerinde durulmaktadır. Zamanların öğretim sırlaması üzerine yapılan çalışmalara değinilerek, farklı yaklaşımlar dayanak noktalarıyla ortaya konmaktadır. Türkçedeki zaman öğretim sıralamasına dair görüşler değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmelerin ardından, yabancı dil olarak Türkçe için hazırlanmış öğretim setlerinden beşinin açıklamalı bibliyografyası verilmektedir. Bu bibliyografyalarda, kitaplardaki bildirme ve tasarlama kiplerinin öğretim yerlerinin tespiti amaçlanmaktadır. Seçilen eserlerin, ders kitabı olmalarına ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimi için uygulanan kur sistemiyle hazırlanmış olmalarına dikkat edilmiştir. Çalışmadaki kitaplar, yabancılar Türkçe öğretimi için set halinde hazırlanmış kitaplardır. Her bir set kendi içinde, yabancılar öğretilen bütün Türkçe konularını kapsamaktadır. Kitap incelemelerinin ardından, İstanbul Üniversitesi Dil Merkezi'nde Türkçe öğrenen seksen sekiz öğrencinin zamanlar üzerine görüşlerine başvurulmaktadır. Zamanları kolaylık-zorluk, sıklık-seyreklilik bağlamında inceleyen bu bölümde, öğrencilere yapılan küçük çaptaki anketin değerlendirmesi yapılmaktadır. Öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi doğrultusunda, anket sonuçlarına paralel örnek ders planı yine bu bölümde sunulmaktadır. Hazırlanan ders planının ana hedefi, bildirme ve tasarlama kiplerinin kendi içerisindeki öğretim sıralamasıdır.

Sonuç kısmında, yapılan değerlendirmeler ışığında yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bildirme ve tasarlama kiplerinin öğretilimi ve ders kitaplarındaki sıralaması üzerine bir çıkarım yapılmaya çalışılmaktadır. Zamanların öğretilimi ve kitaplardaki sıralamasının, çalışmaya konu olmasının önemi anlatılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇENİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Bir dili incelemek için öncelikle konuşulduğu coğrafyayı bilmek gerekmektedir. Türkçe gibi geniş bir coğrafyada konuşulan bir dil için bu daha da gereklidir. Türkçe'nin içinde bulunduğu Altay Dil Grubu, Orta Asya'daki Altay Dağlarından daha da öteye uzanmaktadır. Kuzey Sibirya'da konuşulan Yakutçayı da kapsayarak çok geniş bir coğrafyada yer almaktadır.¹ Türkçe bu özelliğiyle köklü ve yaygın bir dildir. M.Ö. 3100-M.Ö. 1800 yılları arasındaki Sümerce metinlerde 300'den fazla Türkçe söz yer almaktadır. Bu kaynaklar Türkçenin en eski kaynakları sayılabilir.²

Türk yazı dilinin en eski ürünleri olarak Orhun abideleri sayılabilir. Fakat buradaki metinler Türkçenin ilk örnekleri değildir. Çünkü bu abidelerdeki dil yeni çıkmış bir dilden daha çok, zamanla işlenmiş bir dil olarak karşımıza çıkmaktadır.³ Orhun abidelerinin en azından birkaç asırlık bir dil gelişimini yansıttığını kabul edersek, Türk yazı dilinin miladın ilk asırları kadar eski olduğu kabul edilebilir. Türkçenin geçirdiği bu tarihsel deneyim, Türkçenin yapısına ayrı bir zenginlik katmıştır.

Türkçe konuşulan coğrafya ve konuşanların sayısı ile dünyanın en büyük dilleri arasında sayılabilir. Dünyada Türkçe konuşanların sayısı yaklaşık 150 milyonu bulurken, Türkiye Türkçesi konuşanların sayısı ise yaklaşık 70 milyondur.⁴

¹ Cengiz Tosun, **Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretilmesi**, Journal of Language and Linguistic Studies, Vol.1, No.1, 2005, s.21.

² Ahmet B. Ercilasun, “**Tarihten Geleceğe Türk Dili**”, (Çevrimiçi)
<http://tdk.org.tr/TR/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=871&DOSYASIM=Tarihten%20Gelece%C4%9Fe%20T%C3%BCrk%20Dili.htm>

³ Muharrem Ergin, **Türkçenin Tarihi Gelişimi**, (Çevrimiçi)
http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/muharrem_ergin_turkce_tarihsel_gelisim.pdf

⁴ Ahmet Ercilasun, vd., **Türk Dilinin Bugünkü Durumu ve Yayılma Alanları**, Yüksek Öğretim Öğrencileri İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Ankara, Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası, 1997, s.55.

Dillerdeki değişimler sürekli olduğu gibi aynı zamanda ekonomik, siyasal ve sosyal parametrelerle farklı yönlerde olmaktadır. Daha çok diğer Türk dillerinden ayırmak için Türkiye Türkçesi diye adlandırılan dilimiz son yıllarda yoğun bir değişim sürecine girmiştir.⁵ Değişen yaşam standartları dile yansımıştır, kimi zaman dilin gelişiminin gerisinde kalmıştır.

Türkçe, sondan eklemeli bir dildir. Yapı bakımından bitişken (eklemeli) diller grubuna girer. Dolayısıyla, kökler değişmeden kalır. Köklere getirilen farklı görevlerdeki ekler sayesinde, yeni kavramlar karşılanmış olur.⁶ Türkçedeki anlam zenginliği eklerin işlevselliğine bağlıdır. Köklere eklenen eklerin her birinin ayrı ayrı görevleri yerine getirerek, değişik anlam yüklemeleri anlatıma güç vermektedir. Bu durum Türkçenin belki de en önemli özelliğidir. Türkçe betimlenmesi güç sayılan ayrıntıları bile söz fırçasıyla insan zihninde canlı resimler çizebilen güçlü bir dildir.⁷

Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde öncelikle dilin genel ve yapısal özelliklerini bilmek gerekmektedir. Dil bilgisinin en önemli başlıklarından olan zamanları kavramak için de dilin çekim özelliklerinin temelleri olan ses, yapı, dizim gibi özellikleri incelenmelidir. Bu ihtiyaç bütün diller için geçerlidir. Fakat eklemeli diller grubuna giren Türkçe gibi dillerde, dili daha iyi tanımak için bir ön şarttır. Çünkü ekler üzerine kurulu bir dili iyi kullanmak, ancak ekleri tanımak ve onları doğru yerde kullanmakla olur.

Bildirme ve tasarlama kiplerinin yabancılara öğretimini incelerken, ilk adım olarak, Türkçenin temelindeki özelliklerden başlamak gerekmektedir. Zamanların öğretiminde yararlanılacak dil bilgisi konuları, Türkçenin genel özelliklerini yansıtan başlıklar olarak belirlenmiştir. Zaman kavramlarını incelemeye giriş olarak, Türkçenin ses özellikleri, yapısı, söz dizimi ve fiil çekim özellikleri ele alınmıştır.

⁵ Güray Konig, **Değişen Türk Toplumunda Dil**, Ankara, A.Ü TÖMER Dil Dergisi, sayı:3, 1991, s.70.

⁶ Özkan, vd., **Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, 2. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2006, s.59.

⁷ Doğan Aksan, **Türk Dili Zengin Bir Dil midir?**, Ankara, A.Ü TÖMER Dil Dergisi, sayı:16, 1994, s.34.

1.1. Türkçenin Ses Özellikleri

Türkçe Sözlükte, “kulağın duyabildiği, titreşim, seda” diye tanımlanan ses her dilde farklı özellikler göstermektedir. Sesler ağızdan çıkan, işitilen en küçük dil birlikleridir.⁸ Sesler bir dil için en temel varlıklardır. Dildeki en küçük gramer yapılarından cümleye kadar bütün dil birlikleri seslerden oluşur. İnsanoğlunun çıkarabildiği ses sınırlı sayıdadır. Ortalama 30–40 çeşit ses çıkarabiliriz.

Sesler bulunduğu dilin yapısına göre değişime uğrayabilir.⁹ Bu durum dilleri birbirinden ayıran bir özelliktir. Bir dildeki sesin yapısını incelerken, o dilin tarihsel gelişimin seslere yansımalarını görebiliriz. Kelimenin ses yapısı ile taşıdığı anlam arasında, dilin yapısına göre bir bağlantı vardır. Bu durum dilin başlangıcından beri kabul edilmiş ve toplumca benimsenmiş sosyal bir bağlantıdır.

Türkçede de bu bağlantıyı görebiliriz. Dilimize yansımalarından girmiş *of, aaa, çağla-, şakırda-...* gibi kelimelerin özünde tarihsel gelişimin, sesin değişimine etkisini görebiliriz.¹⁰ Bir dilin başka dillerden ayrılan yönlerinden biridir ses düzeni. Ses düzeni ancak akraba veya yakınlık bulunan dillerde benzerlik gösterir. Ses düzeni, dildeki seslerin çıkış yerlerini, biçimlerini, dil içindeki ses eğilimlerini, uzunluklarını, vurgu ve ton özelliklerini kapsar. Örneğin dilimiz ünlüler açısından oldukça zengin bir dildir. Ünlü sayısının yanında ünsüzleri de diğer dillere oranla az değildir.¹¹ Ses türetme açısından, kolaylık sağlamaktadır. Betimlenen seslerin çeşitliliği böylelikle artmaktadır.

Sesler boğumlanma özelliklerine göre ünlü (vokal) ve ünsüz (konsonant) olmak üzere iki gruba ayrılırlar. Her dilde mutlaka ünlü ve ünsüz bulunur. Türkçede sekiz ünlü bulunur. Ünlüler akciğerden gelen havanın hiçbir engele takılmadan, dil ve dudakla oluşur.¹² Ünlüleri, özellikleri bakımından aşağıdaki gruplara ayırabiliriz:

⁸ Muharrem Ergin, **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, Bayrak Yayınları, 1998, s. 38.

⁹ Özkan, **a.g.e.**, s.266.

¹⁰ Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, Ankara, TDK Yayınları, 2003, s.7.

¹¹ Doğan Aksan, **Türkçenin Gücü**, 10. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2006, s.19.

¹² Özkan, **a.g.e.**, s.268.

Kalın Ünlüler: a, ı, o, u.

İnce Ünlüler: e, ö, ü, i.

Düz Ünlüler: a, e, ı, i.

Yuvarlak Ünlüler: o, ö, u, ü.

Geniş Ünlüler: a, e, o, ö.

Dar Ünlüler: ı, i, u, ü.

Bu sınıflandırmaya göre her ünlünün çıkış özelliklerine göre farklı özellikleri bulunmaktadır. Bu sınıflandırmayı tabloyla da yapabiliriz:

	<i>Düz</i>		<i>Yuvarlak</i>	
	<i>Geniş</i>	<i>Dar</i>	<i>Geniş</i>	<i>Dar</i>
<i>Kalın</i>	<i>a</i>	<i>ı</i>	<i>o</i>	<i>u</i>
<i>İnce</i>	<i>e</i>	<i>i</i>	<i>ö</i>	<i>ü</i>

Tablo 1: Ünlülerin Özellikleri

Türkçenin en önemli özelliklerinden biri de, diğer dillerden ayıran ve Altay dilleri gibi pek az dilde bulunan ünlü uyumu kuralıdır. Ünlü uyumu kendi içerisinde küçük ünlü uyumu ve büyük ünlü uyumu olmak üzere ikiye ayrılır. Tamamen ünlülerin özelliklerine göre gruplandırılmalarından oluşmaktadır.¹³ Türkçede yirmi bir ünsüz vardır. Ünlülerde olduğu gibi ünsüzlerde de çıkış özelliklerine göre farklı gruplamalar yapılmaktadır. Genel anlamda ünsüzleri iki grupta toplayabiliriz:

Titreşimli (Yumuşak) Ünsüzler: b, c, d, g, ğ, j, l, m, n, r, v, y, z.

Titreşimsiz (Sert) Ünsüzler: ç, f, h, k, p, s, ş, t.

Titreşimli ünsüzler, sürekli ses veren ve daha yumuşak çıkan ünsüzlerdir. Titreşimsiz ünsüzler ise, daha az sürekli olan ve daha sert çıkan ünsüzlerdir.¹⁴ Türkçede ünsüzlerin de ünlüler gibi bir uyumu vardır. Kalınlık incelik bakımından, ünsüzler değişime uğrayabilirler. Ünsüzlerin çıkış yerleri ve özelliklerine göre aşağıdaki şekilde sınıflandırabiliriz:¹⁵

¹³ Aksan, a.g.e., s.22.

¹⁴ Nurettin Koç, **Yabancılar İçin Dilbilgisi**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1994,s.38.

¹⁵ Özkan, a.g.e., s.268.

	<i>Katı Ünsüzler</i>				<i>Akıcı Ünsüzler</i>	
	<i>PATLAYICI</i>		<i>SIZICI</i>		<i>Patlayıcı</i>	<i>Sızıcı</i>
	<i>Tonlu</i>	<i>Tonsuz</i>	<i>Tonlu</i>	<i>Tonsuz</i>	<i>Tonlu</i>	
<i>Çift Dudak</i>	<i>b</i>	<i>p</i>	-	-	<i>m</i>	-
<i>Diş Dudak</i>	-	-	<i>v</i>	<i>f</i>	-	-
<i>Asıl Diş</i>	<i>d</i>	<i>t</i>	<i>z</i>	<i>s</i>	<i>n</i>	<i>r</i>
<i>Diş Eti</i>	<i>c</i>	<i>ç</i>	<i>j</i>	<i>ş</i>	-	<i>l</i>
<i>Ön Damak</i>	<i>g</i>	<i>k</i>	<i>ğ</i>	-	-	<i>y</i>
<i>Art Damak</i>	-	-	-	-	-	-
<i>Gırtlak</i>	-	-	-	<i>h</i>	-	-

Tablo 2: Ünsüzlerin Çıkış Yerleri

Türkçe belirttiğimiz üzere ünlüleri bol olan bir dildir. Ünlü uyumları, ünsüz benzeşmeleriyle kulağa hoş gelen bir yapıya bürünmektedir. Bunun yanında, ses birleşmeleri, sözün değişik yerlerinde beliren vurgu, ton ve ezgi özellikleriyle ahenkli ve akıcı bir dil özelliği göstermektedir.¹⁶ Bu özellikleriyle, konuşurken birbirini tamamlayan bir tarzda ses bütünlüğü oluşur. Bir önceki sese göre gelecek sesin kalınlığı yahut inceliği belirlenir. Sesteki bu uyum sayesinde, köke gelen bir ekin oluşturduğu uyumsuzluk dinleyenin dikkatini çekerken, uygun bir ekte ise ahenk oluşur. Bu durumu, Türkçeyi temel düzeyde öğrenen biri fark edebilmektedir. Bu farkındalık kazanılırsa, ileriki derslerde öğrenilen kurallar daha kolay kavranılacaktır. Öğrenci, ekin uyumunu, kendisi ayırt eder hale gelecektir.

1.2. Türkçenin Yapısı

Dilin yapısının oluşmasında tarihsel gelişiminin ve bulunduğu coğrafyanın ayrı bir önemi vardır. Türkçe yeryüzündeki diller arasında Ural-Altay dilleri içerisinde yer alır. Türkçenin içinde bulunduğu grupta, grup içerisindeki dillerin benzerlikleri çok sınırlıdır. Oysa Hint-Avrupa dillerinde birbirleri arasında ciddi benzerlikler vardır.¹⁷ Türkçe yapısı bakımından eklemeli diller grubunun en tipik örneklerinden, sondan eklemeli diller grubuna girer. Kökler hiç değişmeden kalarak,

¹⁶ Aksan, a.g.e., s.23.

¹⁷ Ergin, a.g.e., s.9.

köklere gelen farklı görevlerdeki ekler yeni kavramları karşılamayı sağlar. Türkçenin eklemeli bir dil olmasıyla, çok farklı görevlerde birçok ekin ortaya çıkması sağlanmıştır. Buna bağlı olarak da farklı ekler sayesinde birçok yeni kelimenin üretildiği zengin bir dil ortaya çıkmaktadır. Bu yönleriyle Türkçe, terim yaratmada çok güçlüdür. Türkçeye yapısı bakımından en çok benzeyen Moğolcadır.¹⁸ Türkçe bağlantılı bir dil yapısına sahiptir. Çekim ve türetmeler her zaman son eklerle gerçekleşir. İsim ve fiil kökleri hiç değişmeden, kendilerine eklenen eklerle sıkıca bağlanmaktadır. Bağlantı yapılan ekler her zaman son ek özelliği taşırlar. Ön ek ve iç ek Türkçede kullanılmaz.¹⁹ Başka dillerden Türkçeye geçmiş kelimelerde de buna sık rastlanmaz. Genellikle, Türkçenin yapısına uygun geçişler olmaktadır.

Türkçede köke eklenen ekler, kökle ayırt edilemeyecek kadar bağlanmaktadır. Örneğin **yahn** kelimesi **yahnılaşırma** gibi bambaşka türde ve anlamda bir kelime ortaya çıkarmaktadır. Bu eğilim yabancı kelimelerde de görülür. Örneğin Arapça hayal kelimesi eklerle hayallerimdeki gibi farklı bir kavramı karşılayabilmektedir. Türkçenin içinde bulunduğu eklemeli dillere bağıntılı diller de denilir. Türkçe bağıntılı dillerin en iyi örneklerindendir. Türkçenin bu özelliğini şöyle gösterebiliriz²⁰:

Gör-(ü)ş-tür-(ü)l-dü-m: gör-(fiil kökü)

-(ü)ş (ü: yardımcı ses, *isteşlik*)

-tür (*ettirgenlik*)

-(ü)l (ü: yardımcı ses, *edilgenlik*)

-dü (*zaman*)

-m (*şahıs*)

Türkçedeki ek zenginliği yeni kelimelerin oluşmasını sağlamaktadır. Gelişen ve değişen dünyada yeni kavramları karşılayacak sözcükler türetme gücü, Türkçeyi

¹⁸ Özkan, **a.g.e.**, s.69.

¹⁹ Doğan Aksan, **Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını**, 5. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007, s.75.

²⁰ M. Osman Toklu, **Dilbilime Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s.150.

diğer dillerden ayırmaktadır. Örneğin Türkçedeki biçim birimlerin sayısı 100'ü geçerken, bu sayı Almancada 60'ı bulmaktadır.²¹ Türkçedeki bazı ekler eklendikleri kelimelerde farklı işlevlerde kullanılabilirler. Aynı ek, eklendiği kelimenin fiil veya isim olmasına göre farklı görevleri yerine getirirler.

Örneğin öğrenilen geçmiş zaman eki olan [-mİş] eki *gelmiş*, *yaşamış* gibi fiil çekimini sağladığı gibi, *dolmuş* (taşıma aracı), *yanmış* kağıt, *kokmuş yemek* tamlamalarında sıfat ve isimleşmiş sıfat görevinde kullanılmaktadır.²² Kelimeyi meydana getiren unsurlar olarak kök ve ekleri sayabiliriz. Türkçede çekim ve yapım eki olmak üzere iki türde ek kullanılır. Bu durum Hint-Avrupa dillerinde de görülmektedir.²³

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi Türkçede köklerde değişme görülmez. Değişmez kelime köklerine ekler getirilerek anlam ve ilişki değişiklikleri yapılır.²⁴ Türkçenin eklerde olduğu kadar sözcük türlerinde de zengin bir yapısı vardır. Bir sözcük cümle içerisindeki işlevine göre farklı görevler üstlenebilmektedir. Dilbilgisi kuralları içerisinde sıfat olarak bilinen bir sözcük kimi zaman ad, kimi zamanda zarf (belirteç) görevinde olur. Bu durum sözcük türleri arasındaki görev esnekliğini göstermektedir. İşlevsel olan esneklik, anlamda da görülür. Aynı sözcük cümlede çok çeşitli anlamları ifade edebilmektedir.

Bir sözcüğünün karşıladığı anlamlar:

- Suyu getiren de testiye kıran da **bir**. (*Karşılaştırma göreviyle, eş, aynı anlamında kullanılmış.*)
- Hepsini ödedi; **bir** borcu kalmadı. (*Hiçbir anlamında*)
- **Bir** görmeye kız istenir mi? (*Bir kez, bir defa anlamında*)

²¹ Aksan, **a.g.e.**, s.75.

²² Aksan, **a.g.e.**, s.76.

²³ Jean Deny, **Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları(Türkiye Türkçesi)**, Çev. Oytun Şahin, Ankara, TDK Yayınları, 2004, s.5.

²⁴ Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, Ankara, TDK Yayınları, 2007, s.12.

- Hele **bir** yaz gelsin, bak o zaman şu bağıın güzelliğine. (*Eğer bir iş gerçekleşecek olursa*)²⁵

1.3. Türkçenin Söz Dizimi

Kelimeler yan yana dizilerek kimi zaman yargıyı kimi zaman da kavram veya hareketleri karşılarlar. Kelimelerin ortak bağ ve görevleri bu şekilde oluşur. Her kelime bulunduğu cümle içerisinde bir görev ve anlama sahiptir. Kelimenin yüklendiği anlam ve görev, bulunduğu cümleye göre değişebilir. Kelimelerin oluşturduğu bu birliktelikleri söz dizimi içerisinde inceleyebiliriz.

Söz dizimini Leyla Karahan; “yargısız bir anlatım birimi olan kelime grupları ile yargılı bir anlatım birimi olan cümle yapısı, işleyişi, görevleri ve anlatım özelliklerinden oluşurken, bu birimlerin bağlanma şekilleri ile bağlanan cümleler arasındaki şekil ve anlam ilişkileri inceler” diye tanımlamıştır.²⁶ H. İbrahim Delice’ye göre sözdizimi, bir kelimenin veya bir kelime öbeğinin bir diğer kelime veya kelime öbeğiyle birleşme durumlarını inceleyen dilbilim dalıdır.²⁷

Yukarıdaki tanımlamalarda da belirtildiği gibi, sözcüklerin bir yapıyı oluştururken konumlandıkları sıranın belirlenmesidir. Her dilin kendine göre farklı söz dizim özellikleri vardır. Bulunduğu dil ailesi, konuşulduğu coğrafya gibi farklı öğelerin etkisiyle değişik tarzlarda dizimler vardır.

İletişimi sağlayan canlı bir varlık olan dil, geçmişten günümüze değerleri aktaran bir özelliğe sahiptir. Canlı olma özelliği, onun sürekli değiştiğinin, geliştiğinin göstergesidir. Dil kimi zaman bazı unsurlarını yitirirken kimi zaman da yeni özelliklerle kendini zenginleştirir. Yeryüzündeki diller gramatikal yapıdan farklılıklar gösterse de kendi içlerinde bütüncül ve sistemli bir yapıya sahiptirler.²⁸ Türkçenin sözdizimi kendine özgüdür. Birçok temel unsuru Türkçenin yapısına göre

²⁵ Doğan Aksan, **Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri**, 2. Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2006, s.60.

²⁶ Leyla Karahan, **Türkçede Söz Dizimi**, 10. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006, s.9.

²⁷ H. İbrahim Delice, **Türkçe Sözdizimi**, 3. Baskı, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2007, s.15.

²⁸ Fatma Özkan, Bağdagül Musa, **Yabancı Dillerin Türkçenin Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi**, Bilig Dergisi, Sayı 30, 2004, s.95.

şekillenmiştir. Bulunduğu dil ailesinin özelliklerini taşımaktadır. Türkçenin cümle yapısında bir yüklem ve yüklem anlamını çeşitli bakımlardan tamamlayıcı görevlerde bulunan diğer öğeler bulunur. Özne, nesne, yer tamamlayıcısı ve zarf cümleyi oluşturan temellerdir. Bu öğelerin varlığı, sayısı, yeri yükleme göre değişir. Yüklem anlamı, soy ve çatısı diğer öğeleri etkileyen temellerdir. Türkçede cümleyi oluşturan öğeler, zorunlu öğe ve yardımcı öğe olarak görev alırlar.²⁹ Türkçenin söz dizimini incelerken Doğan Aksan'ın vurguladığı söz dizimi özelliklerinden faydalanabiliriz:

Türkçenin yeryüzündeki diller içinde kendine has bir yanı vardır. Sözdizimindeki olağanüstü esneklik buna örnektir. Geçişli bir eylemle yapılmış dört öğeli bir cümleyi 12 değişik biçimde kurabiliriz. Kurulan her cümlede farklı özellikte ve anlamlarda cümleler ortaya çıkmaktadır.³⁰

Türkçenin, fiile en yakın olan sözcüğün vurgulanma özelliği sayesinde, istediğimiz kavramı fiilden önce getirerek vurguyu sağlayabiliriz. Türkçenin dizimindeki bu esneklik edebi eserlerde çok kullanılmaktadır.

Türkçenin bulunduğu Altay dil ailesine has özelliklerden olan, sıfatların isimlerden önce gelmesi de dilimizin özelliklerindendir. Sıfatlar niteledikleri adlardan önce gelirler: **Uzun yol, mavi boya, büyük masa...**

Sıfatlar her zaman isimlerden önce geldiği gibi, sayı sıfatlarından sonra adlara çoğul eki gelmez. Bu özellik birçok dilde olmayan bir özelliktir. Türkçe öğrenen yabancıların ilk başlarda genellikle yanlış kullandıkları, yanlış kullandıkları bir özelliktir.

Dilleri cümlelerindeki öğelerinin sıralanışına göre sınıflandırırsak; Türkçe **özne + nesne + yüklem** sıralamasının en açık örneklerindendir. Türkçenin bu özelliği Altay dillerine yakınlık gösterir:

Çiğdem kapıyı açtı.

O , soruyu çözdü.

²⁹ Karahan, **a.g.e.**, s.13.

³⁰ Aksan, **Türkçenin Gücü**, s.35.

Özne + nesne + yüklem

Özne + nesne + yüklem

Türkçenin karakteristik sıralaması olan özne-tümleç-yüklem, cümlelerin anlamını etkileyebilecek kadar hareket esnekliğine sahiptir. Yer değiştiren bir öge, bazen belirliliğe, bazen belirsizliğe bazen de anlam vurgusuna işaret eder. Bunun yanında anlamını tamamen değiştirdiği de olur. Cümle ögeleri içinde yer değiştirmeye en çok direnen belirtisiz nesnedir. Çünkü nesne içinde yer aldığı cümlelerin yardımcı değil, zorunlu ögelerinden biridir.³¹

Türkçede bulunan girişik ve bileşik cümle özellikleri, cümleye kısa ve kıvrak bir anlam bütünlüğü katar. Yan cümleler, cümlecikler ana cümleye zamirlerle (adıl) değil, ortaç ve ulaçlarla bağlanır. Bir temel cümleye bağlanan, birçok yan cümlesi olan ve birçok yargıyı aynı anda ifade eden cümleler kurabiliriz:

“Köyüne **dönerken**, yanına **aldığı** üç beş kuruş parayı **saklamak** için **diktiği** kesesini **çaldırırım korkusuyla** adımlarını **hızlandırıyordu**.”

Burada temel cümleye (hızlandırıyordu) bağlanan 6 ayrı önerme, altı ayrı olaydan söz edilmektedir. Türkçe bu kadar farklı eylemi, bir cümlede toplayabilme özelliğiyle birçok dile göre daha işlektir.

Dilimizde ikilemeler, sözdizimsel açıdan Türkçeye ayrı bir anlatım gücü katmaktadır. Cümle içerisinde bulunduğu sıraya göre gerçekçi bir betimleme, ahenkli bir söyleyiş gibi özellikleri oluşturmaktadır:

“**Memleketimi diyar diyar gezdim.**”

“**Memleketimin her yerini gezdim**”

³¹ Leyla Karahan, **Belirtili Nesnenin Söz Dizimindeki Yeri Üzerine**, Ankara, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, TDK Yayınları, 2004, s.1615.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, ikilemenin cümleye yüklediği anlamı diğer cümlede göremiyoruz. İkilemeler cümlelerin etkisini arttırdığı gibi farklı imgeler de oluşturmaktadır.

Konunun başında bahsettiğimiz gibi, Türkçede katı kurallar yerine esneklik göze çarpmaktadır. Bazı ekler asıl görevlerinin dışında kullanılarak, gramer kolaylığı sağlamaktadır. Örneğin ek eylem olarak kullanılan *-dir* eki, yerine göre ihtimal anlamının katıldığı cümlelerde kullanılabilir:

“Türkiye’nin başkenti Ankara’dır.”

“Saat çok geç oldu, babam eve gelmiştir.”

Türkçede eylemlerin çekiminde kullanılan son ekler, cümlelerin kuruluşuna göre farklı zamanları ifade edebilmektedir. Herhangi bir metin içerisindeki bağlama göre aynı ekten farklı anlamlar çıkabilmektedir. Bu özellik, Türkçenin anlam zenginliğini ve dilbilgisi açısından esnekliğini göstermektedir. Bu durum, Türkçeyi öğrenen yabancılara başta zor gelmektedir, ama bir süre sonra diyaloglarda kolaylık sağlayan bir etken olduğunun farkına varmaktadırlar. Örneğin, Türkçeyi orta seviyede konuşan bir yabancı, öğrendiği eklerin birincil görevleri doğrultusunda cümleler kurmaktadır. Karşısındaki anadil konuşucusunun kurduğu, zaman kaymalı bir cümlelerin tam olarak zamanını kestirememektedir:

[-(İ)yor] eki şimdiki zaman ekidir. Şimdi olan eylemler için kullanılır.

- Mehmet buraya doğru geliyor. (Şimdiki zaman anlamında)

- Babam bu akşam bize geliyor. (Gelecek zaman anlamında)

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, cümle dizimindeki öğelerin farklılıkları aynı ekin iki farklı anlamda kullanılmasına olanak sağlamıştır.

Türkiye Türkçesinde söz dizimlerinin farklılığına göre değişebilen kalıp ifadeler de vardır. Bunlar, kullanılan zaman ve sözcüklerin ilk anlamlarının dışında,

kalıplaşmış ifadelerdir. Pekiştirme, daraltma, sınırlama gibi anlamları ortaya çıkarırlar:

Evdeki su bitti bitecek.

Yukarıdaki cümlede görüldüğü üzere görülen geçmiş zaman ve gelecek zaman 3.tekil şahısla aynı cümlede kullanılmıştır. Bu cümle ne geçmiş zamanı ne de gelecek zamanı belirtmektedir. Eylemin çok yakın bir zaman içinde gerçekleşecek olmasını gösterir. İki zaman birlikte kullanıldığında apayrı bir zaman ortaya çıkmıştır. İki farklı zamanın kullanıldığı örneklerin yanında, aynı zamanın olumlu ve olumsuzunun bir arada kullanılması sayesinde, iki eylemin birbiri ardına gerçekleşmesi anlatılmaktadır:

Eve gelir gelmez uyudu.

Eve gelme eyleminin olmasıyla hemen ardından uyuma eylemi gerçekleşmiştir. Türkçedeki anlam zenginliği, zaman ekleriyle sağlandığı gibi farklı görevlerdeki pek çok biçimbirimlerle de sağlanabilir.

(mİ) soru eki de zaman ekleri gibi anlam çeşitliliğini sağlamaktadır.

O acaba gelir mi?

Biçimindeki cümlede sıradan bir soru anlamı vardır. Aynı ek, cümlelerin kuruluşuna göre beklenmedik bir olayı anlatarak soru işlevini yitirebilir:

Dün onu okulda görmeyeyim mi?

Onaylanmasını istediğimiz olumsuz bir durumu anlatırken kullanırız:

Bunca koşturmaya değer mi hiç!

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi pek çok farklı anlatım olanağını, Türkçede rahatlıkla kullanabiliriz. Eklerin asli görevlerinin dışında, cümle dizimine, öğelerin görevlerine göre çok çeşitli anlamlar çıkmaktadır.

1.4. Fiil Çekiminin Özellikleri

Fiiller kök veya gövde hâlinde bulunabilen, bir oluşu, kılışı ya da durumu bildiren anlamlı gramer birimleridir. Türkçede fiiller yalın olarak kullanıldıklarında mastar hâlinde olurlar.³² Mastar hâlindeki fiil herhangi bir hareket ifade etmez. Mastar eki aldığı anda cümlede görev olarak isim görevi görür. Bir fiilin çekimli olması için şekil, zaman, şahıs ifadelerini içinde barındırması gerekmektedir. Çekimli bir fiil, cümlenin oluşması için yeterli ve gerekli bir şarttır.³³ Eylemin zamanı, kimin tarafından gerçekleştirildiği, olumlu ya da olumsuz hali fiile gelen eklerle belirlenir. Fiil çekiminde, sadece fiil soylu değil isim soylu kelimeler de yüklem görevinde kullanılarak fiil çekimi oluşturmaktadır. İsim soylu kelimeler de, fiillerde olduğu gibi zaman, şahıs, teklik ve çokluk kavramı veren ekler alırlar.³⁴ Fiil çekiminin bir yargıyı bildirdiği gibi, isim soylu kelimelere gelen ekler sayesinde de isimde bir yargı ortaya çıkar. Fiile gelen eklerle, fiilin çatısı oluşur.

Çekimli bir fiilde üç temel unsur vardır:

- **Fiil kök veya gövdesi**
- **Şekil veya zaman eki**
- **Şahıs eki**

Fiil çekiminin temelindeki bu öğelerin sıralaması önemlidir. Türkçenin ses özelliklerine uygun, birbirleriyle uyumlu bir yapı oluşturmaları için, ilk olarak fiil kök veya gövdesi, sonra şekil veya zaman eki, son olarak da fiil yapan kişiyi gösteren kişi eki gelir.³⁵ Bu sıralama genellikle değişmez. Bazı şahıslarda zaman ekine göre değişebilmektedir. Bazı zamanların çekimlerinde kural dışı durumlar görülebilir. Üçüncü çokluk şahsın soru halinde bu durum yaşanır. Fiilde soru ekinden sonra gelmesi gereken şahıs eki, çokluk üçüncü şahısta, kip ekinden sonra gelir. Bu durum bir istisna olarak kabul edilebilir. Türkçede fiil çekimi, içerisinde birçok uyumu barındıran bir yapıdadır. Kullanılan her ek öncesi ve sonrasıyla kök veya gövdeyle uyum sağlamalıdır. Bu uyumun detaylarını görebilmek için, uyuma tabi

³² Korkmaz, **a.g.e.**, s.567.

³³ Özkan, **a.g.e.**, s.543.

³⁴ Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, 2. Baskı, Ankara, TDK Yayınları, 2003, s.62.

³⁵ Ergin, **a.g.e.**, s.134.

olan unsurların tek tek incelenmesi gerekmektedir. Bu sebeple fiil çekiminin unsurları ve çekimlerdeki uyumlar alt başlık olarak ele alınmıştır.

1.4.1. Fiil Çekiminin Unsurları

Fiil çekimini ele alırken vurguladığımız temel öğelerin her birinin ayrı özellikleri vardır. Hiçbirini bağımsız olarak ele alamayız. Temel öge fiil kökü olarak görünse de, fiilin ana unsur olma özelliği onu tamamlayan ekler sayesinde. Fiil kökünden başlayarak, olumsuzluk ekine kadar çekimin ana öğeleri ayrı ayrı incelenmiştir.

1.4.1.1. Fiil Kökü

Kelime yapılarında görülen, anlamlı morfolojik şekillere kök adı verilir.³⁶ Kökler kendi içerisinde anlam bakımından farklılıklar gösterirler. Bazı kökler doğadaki canlı cansız varlıkları, soyut ve somut kavramları karşılarlar. Karşıladıkları bu varlıkların niteliklerini yalın bir şekilde aktarırlar. Bu tür köklere isim kökü adı verilir.

Bir kısım kökler ise doğadaki canlı cansız varlıkları karşılamak yerine, onların hareketlerini karşılarlar. Olup biteni karşılayan bu anlamlı unsurlara fiil kökü denir.³⁷ “Fiil kökü, fiil soyundan bir kelimenin bölünemeyen anlamlı kısmıdır.”³⁸

Fiil kökü, fiilin -mastar eki dâhil- hiç ek almamış hâlidir. Fiil tabanı diye de adlandırılan fiil kökünün yapısı, tasarlama kiplerinden emir kipinin ikinci teklik şahsının çekimiyle aynıdır:

Teklik 1. şahıs : gel-eyim
Teklik 2. şahıs : gel
Teklik 3. şahıs : gel-sin

³⁶ Ergin, a.g.e., s. 105.

³⁷ Özkan, a.g.e., s. 443

³⁸ **Türkçe Sözlük**, 10. Baskı, Ankara, TDK Yayınları, 2005, s.701

Çokluk 1. şahıs : gel-elim

Çokluk 2. şahıs : gel-in, gel-iniz

Çokluk 3. şahıs : gel-sinler

Şimdiki zaman dışında fiil kökünde gerileyici benzeşmeye örnek olabilecek herhangi bir değişme meydana gelmez. Kök aynen korunur. Fakat a, e gibi geniş ünlüyle biten ve şimdiki zaman eki alan fiil tabanlarında bir kısım değişmeler olur. Geniş ünlüyle (a,e) biten fiil tabanları, şimdiki zaman eki (-yor) aldığında daralarak “ı ve i” hâlini alır:

de- : diyor

ye- : yiyor

tara- : tarıyor

Bunların dışında fiil kökünün ilk hecesinde yuvarlak ünlü varsa sondaki düz ünlü u veya ü’ye dönüşür:

topla- : topluyor

yokla- : yokluyor

söyle- : söylüyor

Son sesi ünlü olan fiil kökleri, ünlüyle başlayan ek aldıklarında kök ve ek arasına y yardımcı sesi alırlar.³⁹

oku- : okuyacak

yaşa- : yaşayacak

kapa- : kapayacak

“Türkçede isim ve fiil kökleri ayrı ayrıdır. Yani bir kök hem isim kökü hem fiil kökü olarak kullanılamaz. Bununla birlikte bir kısım istisnalar bulunmaktadır. Bunların da sayısı sınırlıdır. Hem isim hem de fiil kökü olarak kullanılan köklere *ikili kök* adı verilmektedir. İkili köklerin bir kısmında anlam ilişkisi yoktur, yalnızca ses bakımından bir benzerlik vardır: yaz/yaz-, yüz/yüz-, kaz/kaz-, soy/soy-, bin/bin- gibi. Bir kısmında ise anlam ilişkisi bulunmaktadır: şiş/şiş-, sık/sık-, don/don- ...”⁴⁰

1.4.1.2. Kip Eki

Türkçe Sözlükte kip “Fiillerde belirli bir zamanla birlikte konuşanın, dinleyenin ve hakkında konuşulanın, tekil veya çoğul olarak belirtilmiş biçimi, sıyga”⁴¹ olarak tanımlanmaktadır. Tahsin Banguoğlu ise kipi “Zaman (ve varsa tarz)

³⁹ Firdaus Şenoğlugil, *Türkçede Fiil Sistemi ve Bunun Moğollara Öğretimi*, Marmara Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2002, s.1.

⁴⁰ Özkan, **a.g.e.**, s.444.

⁴¹ Türkçe Sözlük, s.1184.

eki ile uzatılmış bir fiilin tekli ve çoklu ekleri almasıyla kip (temps) meydana gelir. Bir zamanın kişilere göre çekilmiş şekline kip (temp) deriz,⁴² diye ifade etmektedir.

Kip, fiilin ifade ettiği hareketin ne şekilde yapıldığını veya olduğunu gösterir. Hareketleri karşılayan fiiller, tek başlarına kullanılmazlar. Bir şahsa, zamana, şekle bağlanarak kullanılırlar.⁴³ Kip eki şekil ve zaman eki diye de adlandırılır. Şekil ve zaman ekleri, bir hareketin, bir oluş ve kılışın ne zaman ve nasıl ortaya çıktığını belirtir.

Çekimli bir fiil içerisinde hem şekil hem de zaman ifadesi yer almaktadır. Fiilde hareketin biçimi kip terimi ile tanımlanır. Çekimli fiillerde şeklin ifadesi olarak birer kip vardır. Çekimli fiiller kipi dışında bir de zaman kavramı ve ifadesine sahiptirler.⁴⁴ Fiil kiplerinin hepsi sadece kip veya şekil göstermez; bu kiplerden bazıları zaman da ifade ederler. Yani fiil kipleri, kip kategorisinin yanında zaman kategorisini karşılarlar.⁴⁵ Bundan dolayı şekil ve zaman ekleri, kip ekleri diye de adlandırılır. Kip fiilin konuşan, dinleyen, adı geçen tarafından ifade edilme biçimidir.

Fiillerde zaman kavramı, fiilin konuşulduğu ana göre konumlandırılır. O an şimdiki zaman olarak kabul edilir ve şimdiki zamanın ekseninde bir geçmiş zaman ve gelecek zaman vardır. Bu şekilde yapılan zaman hesabına salt zaman (temps absolu) denir. Bu şekilde yapılan sınıflamadan sonra, kipler ikiye ayrılır.⁴⁶

1- Bildirme kipleri

2- Tasarlama kipleri

Zamana bağlı anlatım düzleminde bildirme kiplerinde beş kip bulunmaktadır. Şekle bağlı anlatım düzleminde tasarlama kiplerinde dört kip bulunmaktadır.⁴⁷ Muharrem Ergin, bildirme ve tasarlama kiplerini ayırırken, nesnelerin yaptıkları

⁴² Banguoğlu, **a.g.e.**, s.441.

⁴³ Ergin, **a.g.e.**, s.133.

⁴⁴ Korkmaz, **a.g.e.**, s.26.

⁴⁵ Ergin, **a.y.**

⁴⁶ Banguoğlu, **a.g.e.**, s.443.

⁴⁷ Özkan, **a.g.e.**, s.490.

hareketlere göre adlandırır. Nesnelerin yaptıkları hareketlerin iki çeşit olduğunu, bunların ortaya çıkan veya çıkacak olan hareket ve ortaya çıkması tasarlanan hareketler olduğunu belirtir.

Ergin, bu iki hareket şeklini karşılamak için fiil kök veya gövdesinin farklı şekillere girdiğini belirttikten sonra, ortaya çıkan veya çıkacak olan fiil şekillerine bildirme kipi, tasarlanan fiilleri ifade eden şekillere de tasarlama kipi adını verir.⁴⁸ Bazı dilbilgisi kitaplarında bildirme kipleri haber kipleri diye adlandırılırken, tasarlama kipleri de dilek veya isteme kipi diye adlandırılır.⁴⁹ Bildirme kipleri yapılmış, yapılmakta ve yapılacak olan eylemleri haber veren kiplerdir. Fiil kök veya gövdelerine şekil ve zaman ekleri getirilerek ifade edilirler. Dolayısıyla bu ekler hem şekil hem de zaman ifadesi taşırlar. Bildirme kipleri görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zamandan oluşmaktadır.⁵⁰

Tasarlama kipleri henüz gerçekleşmemiş eylemler için kullanılır. Bu eylemlerin gerçekleşme durumları bildirme kiplerindeki gibi haber verme biçiminde oluş ve kılış yoktur. Eylemin gerçekleşmesi istek, emir, şart ve gereklilik şekillerinde tasarlanmış kiplerdir. Tasarlama kipleri, bildirme kiplerinde olduğu gibi şekil gösteren eklerle kurulur. Bu ekler şekil bildirme özellikleri dışında açık ve belirli bir zaman kavramını ifade etmezler. Bildirme kipleri gibi belirli bir zamanı göstermeseler de tamamen zaman kavramından yoksun da değildirler.

Tasarlama kipleri konuşana ait eğilimi, isteği, emri ya da gerekliliği dile getirdikleri için, gerçekleşme olasılıkları bakımından belirsiz bir gelecek veya şimdiki zamanı içerebilirler. Tasarlama kipleri istek kipi, emir kipi, dilek-şart kipi ve gereklilik kipi olarak dörde ayrılırlar.⁵¹ Kip eki eylemi yapan şahıslara göre değişmezler. Ancak ses uyumlarına göre bazı değişimler meydana gelebilir:

sevd**im**

yapt**ık**

sand**ım**

⁴⁸ Ergin, **a.g.e.**, s.289.

⁴⁹ Koç, **a.g.e.**, s.160.

⁵⁰ Özkan, **a.g.e.**, s.491.

⁵¹ Korkmaz, **a.g.e.**, s.647.

oldu	konuştu	gittik
konuşmalısın	arasan	bakayım
bilmeliyiz	gelsen	göreyim

1.4.1.3. Soru Eki

Soru ekleri fiillerde soru ifade eden gramer kategorisi diye adlandırılmıştır.⁵² Tahsin Banguoğlu, soru ekini kısaca olup bitmesi bilinmeyen bir kılış veya oluşu gerçeklemek için çekimli fiile bir –mi eki getirilmesiyle oluştuğunu belirttiikten sonra, soru ekinin bütün fiil kilerine uygulanabileceğinden yola çıkarak her fiilin bir soru çekimi olabileceğini ifade eder.⁵³ Soru eki çekimli bir fiilde şekil ve zaman eklerinden sonra gelir. Soru eki imla kuralları bakımından ayrı yazılır. Fiil çekiminde ise yeri kiplere değişkenlik gösterir.

“Görülen geçmiş zaman, şart, emir ve istek kiplerinde şahıs eklerinden sonra gelir:
Bildin mi? Bildik mi? Bilsem mi? Bilsin mi? Bileyim mi?

Öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman ve gereklilik kiplerinde ise şahıs eklerinden önce gelir:
Bilmiş misin? Biliyor musun? Bilecek miyim? Bilir miyiz?
Bilmeliler mi?”⁵⁴

Soru ekleri eklendiği fiilin dil ve dudak benzeşmesi kurallarına uyar. Emir kipinin ikinci teklik ve çokluk şahıs çekimlerine soru eki getirilmez.⁵⁵ Soru eki fiile göre dört değişkenlik göstermektedir: *-mI Soru* ekinden önce gelen ünlüye bağlı olarak –mi, -mı, -mu, mü değişkenleri vardır. Soru eki her zaman ayrı yazılır ama - yukarıda bahsettiğimiz kurallar gereği- soru ekinden sonra gelen şahıs ekleri soru ekiyle bitişik yazılır:

Okur musunuz? Yazar mıyız? Gelecek misiniz?

⁵² Ergin, **a.g.e.**, s.136.

⁵³ Banguoğlu, **a.g.e.**, s.454.

⁵⁴ Özkan, **a.g.e.**, s.520.

⁵⁵ Korkmaz, **a.g.e.**, s.576.

Görecek misin?

Alacak mısınız?

Yaşayacak mısınız?

1.4.1.4. Şahıs Eki

Şahıs fiillerde yer alan bir kavramdır. İşin oluşun kimin tarafından yapıldığını, kiminle ilgili olduğunu ifade eder. Fiillerin dilde kullanılabilmeleri için çekimli şekillere girmesi gerekir. Çekimsiz bir fiil, eylemi ifade edemez. Fiil kök veya gövdelerine gelen zaman ekleri, fiilleri çekimli hale getiremez. Sadece fiilin zaman ve şekil gövdesini oluşturur. Fiillerin yüklem hâline gelebilmeleri ancak özneye bağlanmalarıyla oluşur. Fiil çekiminde bu görevi şahıs ekleri yerine getirir.⁵⁶

Türkçede emir kipi hariç, bütün kiplerin üçüncü tekil şahsında herhangi bir ek yoktur. Emir kiplerindeki kip eki aynı zamanda şahsı da ifade etmektedir. Kip ünlü ile bitiyorsa, olumsuzluk veya soru ekinden sonra ünlü ile başlayan şahıs eki alırsa araya y yardımcı sesi girer. Şahıs ekleri fiil çekiminde şahıs bildiren ek olarak tanımlanır.⁵⁷

Şahıs ekleri sınıflandırılmalarına göre farklı gruplara ayrılmaktadır. Muharrem Ergin şahıs eklerini şekil ve zaman kalıbına dökülmüş hareketin şahsa bağlanması için kullanılan ekler diye tanımladıktan sonra üç gruba ayırır.⁵⁸ Mustafa Özkan çekimli bir fiilde konuşan (ben), dinleyen (sen) ve adı geçen, kendisinden bahsedilen (o) ve bunların çokluk şekilleri konuşanlar (biz), dinleyenler (siz), adı geçenler (onlar) olarak altı şahıs olduğunu, fiilin teklik üçüncü şahıs çekiminde şahıs eki almadığını belirtir. Eksiz kullanılan fiil, üçüncü tekil şahsı ifade etmektedir.

Genel olarak şekil ve zaman ekleri şahıs bildirmemelerine rağmen, emir ekleri bu genel çekim kuralının dışına çıkarak şahsı da belirtmektedirler. Bundan

⁵⁶ Zafer Yeşilöz, **Türkiye Türkçesinde Fiil Çekim Ekleri, Görevleri ve Kiplerle Bağlantısı**, Erciyes Üniversitesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri, 1998.

⁵⁷ Korkmaz, **a.g.e.**, s.141.

⁵⁸ Ergin, **a.g.e.**, s.238.

dolayı emir ekleri III. Tip şahıs ekleri diye adlandırılırlar.⁵⁹ Fiilin yüklemleşmesi şahsa bağlı olmalarıyla gerçekleşir. Dolayısıyla şahıs eklerini bazı dilbilimciler yüklem ekleri adı altında incelemektedirler.⁶⁰ Şahıs eklerini bazı dilbilimciler dört gruba ayırmaktadır.⁶¹ Bu ayırım eklerin işlevlerinin belirtilmesi durumlarında ortaya çıkmaktadır.

Dilimizdeki birçok şahıs ekinin oluşmasının nedeni, dilin tarihi akışı içerisinde farklı dilbilgisi özelliklerine uyum sağlaması sonucudur. Şahıs eklerinin birçoğu aslında zamirlerin ekleşmiş halleridir. Fiile gelen şahıs eki zamir yerini tutmaktadır:

geliyorum (ben)

geliyorsun (sen)

görüyoruz (biz)

Bu çekimli fiiller, bir şahsı belirttiği için zamire gerek yoktur. Eğer açıklama veya vurgulama yapılmak isteniyorsa zamir kullanılır:

-Ben geldim !

-Sen kırdın.

-O yaptı.

Üçüncü teklik şahsın eksiz olmasının nedenini Jean Deny şöyle açıklamaktadır: “Üçüncü şahıs zamirleri olan (**ol, olar**) ise eski şekillerde kullanıldığı halde Türkiye Lehçesinden düşmüştür. Burada onun yerinde gösterilen (**-dir**) ise, eski ‘**turmak**’ mastarından geniş zaman üçüncü şahıs ‘**turur’un** ahenge uymuş ve sonraları son r sesini kaybetmiş şeklidir ki rolü zamir değil, sağlamlaştırma (tekit) edatıdır.”⁶²

Doğan Aksan, eylem çekiminde kök veya gövdelere gelen ve kimi zaman kavramıyla birlikte kişi kavramını da veren eklere eylem çekim ekleri adı vermektedir.⁶³

Buna göre de şahıs eklerini üç gruba ayırır:

1- Emir kipi şeklinin kişilik ekleri,

⁵⁹ Özkan, **a.g.e.**, s.512.

⁶⁰ Emin Özdemir, **Türkçede Fiillerin Çekimlenişine Toplu Bir Bakış**, TDAY Belleten 1967, Ankara, TDK Yay., Sayı:266, s.185.

⁶¹ Vecihe Hatipoğlu, **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ankara, DTCF yay. 276, 3.baskı, 1978, s.82.

⁶² Deny, **a.g.e.**, s.333.

⁶³ Doğan Aksan, **Sözcük Türleri**, Ankara, TDK yay., Olgaç Basımevi, 1987, s.227.

- 2- Haber, dilek ve gereklilik kiplerinin kişilik ekleri,
- 3- Diğer kiplerin kişilik ekleri.

Şahıs ekleri farklı özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Genel olarak incelenecek olursa şahıs eklerini üç tipe ayırabiliriz:

I.Tip Şahıs Ekleri (Zamir Kökenli Şahıs Ekleri)

Birinci tipteki şahıs ekleri, şahıs zamirlerinin (ben, sen, o, biz, siz, onlar) zamanla ekleşmesi sonucu ortaya çıkan eklerdir. Bu ekler, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman, istek ve gereklilik çekimlerinde kullanılan eklerdir.⁶⁴

<i>Teklik 1. Şahıs</i>	-ım, -im, -um, -üm
<i>Teklik 2. Şahıs</i>	-sın, -sin, -sun, -sün
<i>Teklik 3. Şahıs</i>	Eksiz
<i>Çokluk 1. Şahıs</i>	-ız, -iz, -uz, -üz
<i>Çokluk 2. Şahıs</i>	-sınız, -siniz, -sunuz, -sünüz
<i>Çokluk 3. Şahıs</i>	-lar, -ler

Tablo III: 1. Tip Şahıs Ekleri

II. Tip Şahıs Ekleri (İyelik Kökenli Şahıs Ekleri)

İkinci tip şahıs ekleri aslında iyelik eki iken, zamanla ekleşerek fiillerde şahısları gösteren ek konumuna gelmişlerdir. Bu tipteki ekler, görülen geçmiş zaman ve şart kiplerinde kullanılır.

<i>Teklik 1. Şahıs</i>	-m
<i>Teklik 2. Şahıs</i>	-n
<i>Teklik 3. Şahıs</i>	Eksiz
<i>Çokluk 1. Şahıs</i>	-k
<i>Çokluk 2. Şahıs</i>	-nız, -niz, -nuz, -nüz
<i>Çokluk 3. Şahıs</i>	-lar, -ler

Tablo IV: 2. Tip Şahıs Ekleri

⁶⁴ Özkan, a.g.e., s.512

III. Tip Şahıs Ekleri

Üçüncü tip ekleri aslında emir şekil ekleridir. Emir kipinde her şahsın ayrı kip eki olduğu için, kip ekleriyle şahıs ekleri iç içe girmiştir. Emir kipinde, kip ekinden sonra ayrıca şahıs eki getirilmez. Diğer kiplerde olduğu gibi üçüncü çokluk şahıs eki, üçüncü teklik şahsına *-lar* çokluk eki getirilerek yapılır.⁶⁵

<i>Teklik 1. Şahıs</i>	-ayım, eyim
<i>Teklik 2. Şahıs</i>	Eksiz
<i>Teklik 3. Şahıs</i>	-sın, -sin, -sun, -sün
<i>Çokluk 1. Şahıs</i>	-alım, -elim
<i>Çokluk 2. Şahıs</i>	-ın, -in, -un, -ün, -ınız, -iniz, -unuz, -ünüz
<i>Çokluk 3. Şahıs</i>	-sınlar, -sinler, -sunlar, -sünler

Tablo V: 3. Tip Şahıs Ekleri (Emir Ekleri)

Üçüncü şahıs kiplerindeki fiiller şahıs eki almadıkları için, bir yargı ifade edebilmeleri için özne almaları gerekmektedir:

Annem görecek.

Kapı açıldı.

Sıcaklar başlamış.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi fiillerde şahsın belirtilmesi kaçınılmazdır. Bu belirtme genellikle fiile eklenen şahıs ekleri aracılığıyla, kimi zaman da yukarıdaki örnekte olduğu gibi öznenin kullanılmasıyla olur.⁶⁶

1.4.1.5. Olumsuzluk Eki

Türkçede fiil çatılarında bilinen ilk metinlerden günümüze kadar gelerek kullanılan olumsuzluk eki *-mA*'dır. Fiil kök veya gövdelerinden sonra gelerek, eylemin anlamını olumsuz hale getirir. *-mA* eki fiillerden olumsuz fiiller üreten bir

⁶⁵ Korkmaz, a.g.e., s.572.

⁶⁶ Haydar Ediskun, Baha Dürder, **Türk Dilbilgisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1985, s.172.

ektir. İ- ek fiili dışındaki her fiile geldiği için dilimizin en işlek türetme ekleri arasında kabul edilir.⁶⁷

Aynı şekilde Berke Vardar, olumluluk teriminin karşıtı olarak olumsuzluk terimini vermiştir. Fiilin içerdiği eylemi yadsıma yoluyla gerçekleştiren ulam ifadesini kullanmıştır.⁶⁸

Leyla Karahan –mA ekinin olumsuzluk eki olduğunu vurguladıktan sonra, fiil cümlelerini olumsuz yaptığını belirtmektedir.⁶⁹ Olumlu taban ile eylemlilik arasına girer ve eylemin bildirdiği kılış veya oluşun yapılmadığını/yapılmayacağını bildirir. Çok eski bir geçmişi olan bu ek kimi zaman ses değişimiyle de kullanılabilmektedir.⁷⁰ Konuyla ilgili bir bakış açısı olarak, Türkçede birçok dilde olduğu gibi, cümlelerin olumlu olması, olumsuzluk ek ve öğelerinin kullanılmamasıyla kendiliğinden sağlandığı tespitidir.⁷¹ Olumsuzluk eki, şimdiki zaman çekiminde değişmektedir. –mA olumsuzluk ekinin ünlüsü büyük ünlü uyumuna uyarak –mI ve –mU şekline dönüşmektedir:

Gül-/ gül-**me** / gül-**mü**-yor, bil-/ bil-**me**/ bil-**mi**-yor
Oku-/ oku-**mu** / oku-**mu**-yor, al-/ al-**mı**/ al-**mı**-yor

Türkçede kip eki geniş zaman dışındaki bütün zamanlarda olumsuzluk ekinden sonra gelir. Geniş zamanın olumsuzunda ise, kip eki olan –r –z’ye dönüşmektedir. Türkçemizde bu değişim istisnai bir durumdur:

<i>Olumlu</i>	<i>Olumsuz</i>
Bil-ir-im	Bil-me-m
Bil-ir-sin	Bil-mez-sin
Bil-ir	Bil-me-z

⁶⁷ Korkmaz, **a.g.e.**, s.128.

⁶⁸ Berke Vardar, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Multilingual Yayınları , 2003, s.158.

⁶⁹ Karahan, **a.g.e.**, s.104.

⁷⁰ Fuat Bozkurt, **Türklerin Dili**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1999, s.368.

⁷¹ Mehmet Hengirmen, **Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Engin Yayınları, 1999, s.286

Bil-ir-iz	Bil-me-y-iz
Bil-ir-siniz	Bil-me-z-sin-iz
Bil-ir-ler	Bil-me-z-ler

Tablo VI: Geniş Zaman (–r) Ekinin Değişimi

Olumsuzluk ekleri fiil çekiminde etkili olduklarından, fiil kipinde yer alarak eylemin nasıl sonuçlandığını, olup/olmadığını belirtirler.⁷² Olumsuzluk eki, fiil kök veya gövdesine gelen diğer ekler gibi fiilin temelini oluşturmaktadır.

1.4.2. Fiil Çekimindeki Uyumlar

Türkçe bulunduğu dil ailesinin özelliği olarak eklemeli bir dildir. Sondan eklenen her ek köke göre şekillenmektedir. Türkçede kelime köklerinde ve kelime kökleri ile ekler arasında bir uyum vardır. Kök ile ek arasında temel bir bağın olması gerekmektedir. Bu durum Türkçede kelimelerin belirli seslerden oluşmasını gerektirir. Türkçede birçok ses çeşitli yönleriyle ortak olan seslerle bir arada bulunur. Bu durum Türkçeye ayrı bir ahenk katmaktadır.⁷³

Türkçedeki bu uyum sayesinde kullanılacak ek belirli bir düzen içerisinde eklenmektedir. Ses uyumundaki belirleyici unsur daha çok kelimenin son sesleridir.⁷⁴ Türkçenin temelindeki bu uyum onu kulağa hoş gelen, akıcı bir hâle getirmektedir. Konuşurken ağız yapısında zorlama olmadan, tane tane çıkan sesler Türkçeyi çekici kılmaktadır. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ses uyumu ayrı bir öneme sahiptir. Farklı coğrafyalardan gelen ve çeşitli dilleri konuşan öğrencilerin başta çıkarmakta zorlandıkları sesler olabilir.

Özellikle fiil çekimlerinde bu daha da artabilir. Fiile gelen eklerin fazla oluşu, ses uyumlarına dikkati azaltabilir. Dolayısıyla fiil çekimlerini ele alırken; kip eklerini, şahıs eklerini, soru ekini ve olumsuzluk ekini ses uyumlarıyla anlatmak

⁷² Erkman, v.d., **Türkçede Niteleme (Sıfat İşlevli Yan Tümceler)**, Türk Dilleri Araştırma Dizisi:22, İstanbul, Simurg Yayınları, 1998, s.55.

⁷³ Ergin, **a.g.e.**, s.70.

⁷⁴ Jeroen Aarssen, Ad Backus, **Colloquial Turkish The Complete Course for Beginners**, Londra, Routledge, 2001, s.12.

gerekmektedir. Genel olarak ünlü ve ünsüzlerin ahenginden oluşarak ortaya çıkan üç farklı uyum vardır:

1.4.2.1. Büyük Ünlü Uyumu

Bu uyum Türkçe bir kelimedeki ünlülerin kalınlık veya incelik bakımından benzeşmeleridir.⁷⁵ Türkçede sekiz ünlü vardır. Bunların dördü kalın, dördü incedir.

<i>Kalın Ünlüler</i>	a, ı, o, u
<i>İnce Ünlüler</i>	e(ç), i, ö, ü

Tablo VII: Kalın ve İnce Ünlüler

Büyük ünlü uyumu kuralına göre Türkçede bir kelimedeki ünlülerin hepsi ya kalın, ya ince olabilir. Kelimenin ilk hecesinde kalın ünlü varsa, diğer hecelerdeki ünlüler de kalın ünlü olur. Aynı şekilde kelimenin ilk hecesinde ince ünlü varsa, diğer hecelerdeki ünlüler de ince olur.⁷⁶

Büyük ünlü uyumu Türkçenin en temel ses uyum kurallarından biridir. Türkçenin öz kuralıdır. Dolayısıyla çok az sayıdaki Türkçe kelime ve eklerde büyük ünlü uyumuna aykırı bir durumla karşılaşılır. Türkçenin bu özelliği, yabancı dillerden dilimize girmiş kelimeleri de etkilemiştir. Kelimelerin ünlülerini değiştirmiştir.⁷⁷ Büyük ünlü uyumu fiil çekimlerinde fiile eklenecek ekin, kalın tabanlı fiile kalın, ince tabanlı fiile ince şeklinin getirilmesidir.

“Türkçedeki bütün kelimeler, bütün kökler, bütün ekler kalın ve ince olmak üzere iki kısma ayrılırlar.”⁷⁸ Eklerin aynı görevdeki kalın ve ince sesli halleri, fiil kök veya gövdelerinin durumlarına göre şekillenir. Bu durum sadece Türkçeye yabancı dillerden geçmiş kelimelerde istisnalar oluşturmaktadır.

⁷⁵ Ediskun, **a.g.e.**, s.35.

⁷⁶ **Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi**, Ankara, Türkçe Öğretim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÖMER) Yayın No:4, 2002, s.22.

⁷⁷ Ediskun, **a.e.**

⁷⁸ Ergin, **a.g.e.**, s.70.

Büyük ünlü uyumuna uymayan kelimelerde son heceye bakılır. Çünkü yabancı kelimelerde bir kelimede hem kalın hem de ince ünlü bulunabilir. Büyük ünlü uyumu, kalınlık-incelik uyumu veya dil benzeşmesi olarak da bilinir.⁷⁹

Şimdiki zaman eki (-yor), büyük ünlü uyumuna uymayan bir kip ekidir. Bunun sebebi de -yor ekinin “*yorır*” kelimesinin (<yorı-r) ekleşmesinden ortaya çıkmasındandır. Şimdiki zaman dışındaki zamanlarda uyum problemi yoktur:

Gel	-dim
	-mişim
	-eceğim
	-irim
Yap	-tım
	-mışım
	-acağım

Tablo VIII: Fiil Çekimlerinde Büyük Ünlü Uyumu

1.4.2.2. Küçük Ünlü Uyumu

Kelimedeki ünlülerin düzlük yuvarlaklık bakımından uyum içerisinde olması durumudur.⁸⁰ Bu uyum, ünlülerin çıkış durumlarına göre şekillenir. Ünlüler çıkarken dudakların yayvan veya büzülmüş olmaları sonucu, düz veya yuvarlak olarak çıkarlar.

Bu kurala göre Türkçede bir kelimenin ilk hecesinde düz bir ünlü varsa, ondan sonraki hecelerde düz ünlü bulunur ama kelimenin ilk hecesinde yuvarlak bir ünlü bulunuyorsa, sonraki hecelerde ya yuvarlak ünlü ya da düz geniş ünlü bulunur.⁸¹

⁷⁹ Özkan, **a.g.e.**, s.341.

⁸⁰ Ergin, **a.g.e.**, s.72.

⁸¹ Özkan, **a.g.e.**, s.344.

Haydar Ediskun, küçük ünlü uyumunun önemini şöyle ifade etmiştir: “Bugün, Türkiye Türkçesinde sağlam, canlı bir ses yasası ve geleneği olarak yaşamaktadır.”⁸²

Ünlüleri dudakların durumuna göre ikiye ayırırız: Dudaklarımız düz durumdayken çıkan ünlülere düz ünlü denir. Bunlar: **a, e(ê) , ı, i**’dir.

Dudaklarımız yuvarlak durumdayken çıkan ünlülere yuvarlak ünlü denir. Bunlar: **o, ö, u, ü**’dür.⁸³

	<i>İnce</i>		<i>Kalın</i>	
	<i>Düz</i>	<i>Yuvarlak</i>	<i>Düz</i>	<i>Yuvarlak</i>
<i>Dar</i>	ı	ü	ı	u
<i>Geniş</i>	e(ê)	ö	a	o

Tablo IX: Ünlülerin Özellikleri

Küçük ünlü uyumunun düzlük uyumunda kelimenin ilk hecesindeki düz ünlüyü (a, ı / e, i) sonraki hecede düz ünlü takip eder:

a → a, ı e → e, i ı → ı, a i → i, e

açık, sıcak; sevgi, ince.

Yuvarlaklık uyumunda ise, ilk hecedeki yuvarlak ünlüyü (o, u, ö, ü), sonraki hecede düz geniş ünlü (a / e) ya da dar yuvarlak (u / ü) takip eder:

o → u, a ö → ü, e u → u, a ü → ü, e

unutulmayanlar, oduncular, gözlerin, gülümse.

Büyük ünlü uyumu ve küçük ünlü uyumu Türkçenin temel ses özelliklerindendir. Her iki uyumun özellikleri ünlülerde aranır.

⁸² Ediskun, **a.g.e.**, s.36.

⁸³ Koç, **a.g.e.**, s.30.

<i>Birinci Hece</i>	<i>Sonraki Heceler</i>
a	a, ı
e(�)	e, i
ı	a, ı
i	e, i
o	u, a
�	�, e
u	u, a
�	�, e

Tablo X: Büyük ve K  k  nl  Uyumu

Büyük  nl  ve k  k ünlü uyumları fiil kök ve gövdelerinde de geçerlidir. Fiil köküne gelecek her ekte bu uyum aranır. Birtakım istisnalar hariç olmakla beraber, fiillerde genel olarak uyum sağlanır.

1.4.2.3. Sertlik Yumu aklık Uyumu

Sertlik-yumuşaklık uyumu ünsüzlerin arasında olan uyumdur. Türkçede  ns zler tonlu(yumuşak) ve tonsuz(sert) olmak üzere iki temel gruba ayrılırlar:

<i>�ns�zler</i>	
<i>Tonlu</i>	<i>Tonsuz</i>
b, c, d, g, �, j, l, m, n, r, v, y, z	�, f, h, k, p, s, �, t

Tablo XI: Ünsüzlerin  zellikleri

 ns zler sert- yumuşak diye ayrıldığı gibi, sert ünsüzlerin yumuşak  ns zlerde karşılığı da vardır. Buna göre, sert  ns z olan “p,  , t, k” karşılığı “b, c, d, g”dir. Süreksiz sert ünsüzler diye tanımlanan p,  , t, k  ns zleri, bir kelimenin sonunda yer alıyorsa, ünlü ile ba layan bir ek aldıklarında  oėunlukla⁸⁴:

p sesi b olur: **Kitap- kitab-ı...**

  sesi c olur: **Ağaç- ağac-ı...**

t sesi d olur: **Umut- umud-umuz...**

k sesi g veya   olur: **Sokak- sokağ-a, renk- reng-i...**

⁸⁴ Ediskun, **a.g.e.**, s.38.

Türkçe kelime sonlarında bugün b, c, d, g ünsüzleri bulunmaz.⁸⁵ Bunun yerine bu seslerin sertleri bulunur: **Sokak, kapak, aç, dolap, kapat...**

Yabancı dillerden dilimize girmiş kelimeler genellikle bu kurala uydurularak söylenir: **Kitap, metot, ihtiyaç...**

Türkiye Türkçesinde yumuşak(tonsuz) ünsüzle veya ünlü ile biten bir kelimeden sonra yumuşak ünsüzle başlayan bir ek gelir⁸⁶:

sandalye-de

masa-da

duvar-dan

deniz-de

Ünsüzler arasındaki uyum sadece kelime köklerinde olmaz. Kimi zaman eklerde de ünsüzlerin değiştiğini görebiliriz:

-dı, -di, -du, -dü eki görülen geçmiş zaman ekidir. Fiil tabanının son harfi sert ünsüz ise d, t'ye dönüşerek sertleşir/tonsuzlaşır:⁸⁷ **taktık, yaptım, konuştum, baktık...**

⁸⁵ Hamza Zülfiyar, **Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi**, Ankara, A.Ü. Basımevi, 1980, s.26.

⁸⁶ TÖMER, **a.g.e.**, s.24.

⁸⁷ Sermet Sami Uysal, **Yabancılar Türkçe Dersleri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Okulu Yayınları, 1979, s.89.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKÇEDE BASİT FİİL KİPLERİNİN İŞLEVSEL OLARAK İNCELENMESİ

Türkçede fiiller, zaman ve anlam özelliklerine göre farklı eklerle değişik biçimlere girmektedirler. Bu biçimlerin her biri kipleri oluşturmaktadır. Basit fiil kipleri, yapılarında şekil, zaman kavramı bulunan ve tek kipleri bulunan fiillerdir. Basit fiil kiplerinin dışında, birleşik fiil kipleri de vardır. Basit fiil kiplerini, birleşik fiil kiplerinden ayıran, fiildeki kip ekleridir. Basit fiil kiplerinde, zaman eki olarak sadece bir ek bulunur. Anlatılan zaman net olarak ifade edilmektir. Türkçede basit fiil kipleri iki temel kipe ayrılırlar.

2.1. Bildirme Kipleri

Adından da anlaşılacağı gibi, yapılmış, yapılmakta veya yapılacak eylemleri haber veren, bir yargı bildiren kiplerdir. Fiil kök veya gövdelerine gelen şekil ve zaman ekleriyle bildirme görevi görürler. Bildirme kiplerinde kullanılan ekler, hem zaman, hem şekil ifadesi taşımaktadırlar. Geçişli geçişsiz, olumlu olumsuz, kök ve gövde bütün fiilleri kapsarlar. Bildirme kipleri, Türkçedeki temel zamanların belirtilmesini sağlar. Belirttiği zamana göre beş farklı kip vardır.

2.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Konuşanın gözünün önünde olan, konuşanın tanık olduğu geçmişteki eylemleri bildirmek için kullanılır. Konuşan, görülen geçmiş zamanla ifade ettiği eylem hakkında net bir bilgiye sahiptir.⁸⁸ Görülen geçmiş zaman, hareketin konuşma anından önce yapıldığını ve konuşanın hareketin gerçekleşip gerçekleşmediğini

⁸⁸ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, Bayrak Yayınları, 1998, s.298.

bildiğini gösteren durumlarda kullanılmaktadır.⁸⁹ Konuşan belirttiği eylemin, kesin olarak nasıl gerçekleştiğini bilmektedir. Eylem konuşucunun gözü önünde olabileceği gibi, onun bilgisi dâhilinde de olabilmektedir.

Görülen geçmiş zaman belirttiği hareketin olup bittiğini ifade eder. Zeynep Korkmaz, fiildeki oluş ve kılışın söylendiği andan -içinde bulunulan zamandan- önce bitmiş ve tamamlanmış olmasını vurgular. Konuşan, eyleme tanık olabileceği gibi, kesin bilgi ve kanısına dayanarak eylemin gerçekleştiğini bilmektedir.⁹⁰

Konuşanın doğruluğundan şüphe duymadığı, görmediği eylemler için de görülen geçmiş zaman kullanılmaktadır. Adından da anlaşıldığı gibi eylemin gerçekleşmesinde görülme durumu ya da görülme kadar kesin bir durumun oluşması gerekmektedir. Eskiden görülen geçmiş zaman için kullanılan “şuhudi mazi, mutlak mazi”⁹¹ gibi ifadeler, şahit olma ve kesinlik vurgusunu ortaya çıkarmaktadır.

Görülen geçmiş zamanın kip eki “-dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, tu, -tü” şeklindedir.⁹² Görüldüğü gibi sekiz değişkenli bir yapıdadır. Fiil tabanının son ünlü veya ünsüze göre büyük ve küçük ünlü uyumu, sertlik-yumuşaklık uyumuna göre değişmektedir. Görülen geçmiş zaman kipi **-DI/-DU** ekleriyle kurulur ve bu ekler görülen geçmiş zamanın temel ekleridir.⁹³ Bazı kaynaklarda görülen geçmiş zaman için -di’li geçmiş zaman ifadesi de kullanılmaktadır.

-DI/-DU eklerinin kökeni için Muharrem Ergin, Eski Türkçede “-tı, -ti, -dı, -di” şeklinde, Eski Anadolu Türkçesinde ise daha çok “-dı, -di” şeklinde olduğunu belirtmektedir. Görülen geçmiş zaman ekinin Eski Türkçe dönemine oluşumunu tamamlamış olarak girmesinden, yapısı tam olarak açıklanamamaktadır. Türkçenin en eski metinlerinde görülen geçmiş zamanı görmekteyiz:

⁸⁹ Hatice Şahin, **Türkçe’de Zaman Ekleri ve Zaman Belirleyicileriyle Uyumu**, İzmir, Fikret Türkmen Armağanı, 2005, s.649.

⁹⁰ Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, Ankara, TDK Yayınları, 2003, s.584.

⁹¹ <http://www.yde.yildiz.edu.tr/tts/tts-dizelgeler/tts-tk-b.htm>

⁹² Mustafa Özkan, vd., **Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, 2. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2006, s.299.

⁹³ Korkmaz, **a.g.e.**, s.585.

Kop itdim : Hep düzene soktum (Kül Tigin Abidesi)

İlgerü Şantung yazıka tegi süledim: Doğuda Şantung ovasına kadar ordu sevkettim. (Kül Tigin Abidesi)

Tüpütke kiçig tegmedim: Tibete ulaşmama az kaldı. (Kül Tigin Abidesi)

Türk begler Türk atın ıtı: Türk beyler Türk adını bıraktı.(Göktürk Yazıtları)

Tabgaç budunka beglik urı oğın kul boldı: Çin milletine beylik erkek evladı kul oldu. .(Göktürk Yazıtları)

İşilik kız oğın küng boldı: Hanımlık kız evladın cariyelik oldu. .(Göktürk Yazıtlar)⁹⁴

Örneklerde görüldüğü gibi Türkçenin ilk yazılı örneklerinde görülen geçmiş zamanı görmekteyiz. Dönem dönem değişime uğrasa da temelde **-DI/-DU** ekleri değişime uğrayarak kipi oluşturmıştır. Bu ekler ilk kaynaklardan günümüze kadar gelişmiştir değişim sürecini tamamlamıştır. Bugünkü haliyle, hem şekil hem de zaman kavramını karşılamaktadır.

Görülen geçmiş zamanın çekiminde iyelik eki kökenli şahıs ekleri kullanılmaktadır. Bu durum **-DI/-DU** eklerinin fiilden ad türeten bir ekten geldiği görüşünü desteklese de, ek Eski Türkçe döneminden önce gelişimini tamamladığı için yapısı kesin olarak açıklanamamaktadır. Ekin yapısına inildiğinde, dilbilimcilerin farklı yaklaşımlarını görmekteyiz. **-DI/-DU** eklerinin nereden geldiğini incelerken bir kısım dilbilimciler -dik sıfat fiil ekinin şahıs ekiyle kaynaşmasından oluştuğunu, bir kısmının -dUk sıfat fiilinden geldiğini, bir kısmının da fiilden ad türeten -t ekinden türediğini ileri sürmüşlerdir.⁹⁵ Eklerin kökenleri için farklı yaklaşımların nedeni başta belirtildiği gibi, görülen geçmiş zamanda kullanılan şahıs eklerinin istisnai durumudur. Görülen geçmiş zaman dışında, iyelik kökenli şahıs ekleri şart kipinin çekiminde de kullanılmaktadır. İyelik kökenli şahıs ekleri, birinci çoğul şahıs dışında iyelik eklerinden oluşmaktadır.

Görülen geçmiş zamanın çekimi şöyledir:

⁹⁴ Özkan, a.g.e., s.67-70

⁹⁵ Korkmaz, a.g.e., s.584.

Fiil + (-di, -dı, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü) + Şahıs Eki

Teklik

1. **Şahıs :** *al-dı-m, aç-tı-m, gör-dü-m ol-du-m*
2. **Şahıs :** *al-dı-n, aç-tı-n, gör-dü-n, ol-du-n*
3. **Şahıs :** *al-dı, aç-tı gör-dü ol-du*

Çokluk

1. **Şahıs :** *al-dı-k aç-tı-k gör-dü-k ol-du-k*
2. **Şahıs :** *al-dı-nız, aç-tı-nız, gör-dü-nüz ol-du-nuz*
3. **Şahıs :** *al-dı-lar, aç-tı-lar, gör-dü-ler ol-du-lar*

Görülen geçmiş zaman çekimi, kullanım yerlerine göre farklı anlamları ifade etmektedir. Cümle içerisindeki bağlamına göre görülen geçmiş zaman kipindeki fiil, cümleye farklı zamanları belirtmektedir. Türkçedeki bu çeşitlilik, anlam zenginliğini arttırmaktadır. Görülen geçmiş zaman ekleri işlevsel olarak incelendiğinde, geçmişte olmuş fakat küçük ayrıntı farklılıkları barındıran pek çok zaman ifadesini görmekteyiz:

- Konuşulduğu anda eylemin bitmiş ve tamamlanmış olmasını anlatır:
Adam boyu çayırılar, karşı kıyı görünmez ırmaklar, sonu gelmeyeceğine inanmaya başladığımız ormanlar aştık. (Refik Halit, Gurbet Hikayeleri, s.55.)

Ona göre sözü Yurdagül'ün yüzünden gülümsemeyi aldı götürdü.(Füruzan, Parasız Yatılı, s.28)

- Konuşanın bildiği ancak dinleyenlerin bilmediği bir eylemi anlatır:
*O gece gördüm, onun gözlerinde gördüm;
Gün ne güzel doğmuş, meğer açık denizde; (O. Veli Kanık, Bütün Şiirleri, s.147)*

-Nüzhet, gir içeriye ! dedi.(H. Rahmi Gürpınar, Şık, s.144)

- Konuşanın tanık olmadığı ancak, konuşanın kesin olarak bildiği eylemler için kullanılır. Görülen geçmiş zamanın adındaki vurgudan da anlaşıldığı gibi, eyleme tanık olmak gereklidir. Buna rağmen cümlelerin gidişatına göre tanık olunmasa da gerçekleştiğinden emin olunan eylemler için kullanılır. Tarihi metinlerde yer alan eylemler daha çok bu şekildedir:

Tanzimat Fermanı 1839 yılında ilan edildi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920’de açıldı.

Görülen geçmiş zamanın olumsuzu, fiil kök ve gövdelerine **-me/-ma** eklenerek yapılmaktadır:

Fiil + ma/me+ (-di, -dı, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü) + Şahıs Eki

Teklik

1. Şahıs : *al-ma-dı-m, aç-ma-dı-m, gör-me-di-m, ol-ma-dı-m*
2. Şahıs : *al-ma-dı-n, aç-ma-dı-n, gör-me-di-n, ol-ma-dı-n*
3. Şahıs : *al-ma-dı, aç-ma-dı, gör-me-di, ol-ma-dı*

Çokluk

1. Şahıs : *al-ma-dı-k, aç-ma-dı-k, gör-me-di-k, ol-ma-dı-k*
2. Şahıs : *al-ma-dı-nız, aç-ma-dı-nız, gör-me-di-niz ol-ma-dı-nız*
3. Şahıs : *al-ma-dı-lar, aç-ma-dı-lar, gör-me-di-ler ol-ma-dı-lar*

Görülen geçmiş zamanda soru şekli ise, **mI** soru eki getirilerek yapılır. Soru ekinin ünlüsü, şahıs ekinin son ünlüsüne göre değişime uğramaktadır ve **mi, mi, mu, mü** değişkenleri vardır.

Türkçede eylem söz dizimsel yapılarda temel olarak zaman ve tarz, çatı, görünüş, kip kategorilerinde çekime girer. Eylemde zaman, cümle içindeki yüklem bildirdiği eylemle ilgili olduğu kesittir.⁹⁶ Eylemin zamanı görünüşün aksine, başka bir zamanı karşılayabilir.

⁹⁶ Süer Eker, **Çağdaş Türk Dili**, 2.Baskı, Ankara, Grafik Yayınları, 2003, s.299

Zaman belleğin yarattığı, başı ve sonu olmayan soyut bir süredir. Dilbilgisi açısından zaman şimdi, geçmiş ve gelecek üzerine kuruludur. Eylemin yapılmakta olduğu şimdi, yapıldığı geçmiş ve yapılacak olarak geleceği belirtmektedir. Dilbilgisine bağlı olarak ifade edilirse zaman, insanoğlunun olayın gerçekleşme sürecini algılama ve yansıtma biçimidir.⁹⁷ Kişinin algısına göre zaman değişebilmektedir. Aynı fiil tabanı, aynı kip ekiyle çekimlenmiş fiiller, cümlelerine göre farklı zamanları göstermektedir. Bu durum çekimlerde zaman kaymalarını ortaya çıkarmaktadır. Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri adlı eserinde zaman kaymalarını edebi eserlerden örneklerle göstermektedir. Fiil her ne kadar görülen geçmiş zaman kalıbında olsa da, işlevi bakımından değişmektedir, farklı zamanları karşılamaktadır.

Görülen geçmiş zamandaki başlıca zaman kaymaları şunlardır:

- Öğrenilen geçmiş zaman gösterir:

*Önce ben doğdum, sonra İstanbul'a taşındık.
Atatürk bir dil seferberliğine girişti.*

- Şimdiki zaman gösterir:

*Ben geldim !
Benden ne istedin şimdi ?
Hadi ben yattım, size iyi geceler !*

- Geniş zaman gösterir:

*Babası duyarsa yandı.
-Benimle dükkâna gelirsin değil mi?
-Oldu, gelirim.*

- Gelecek zaman gösterir:

*Sen sınavı kazan, arabayı aldın bil.
Yaşadık! Artık bu çileyi çekmek yok.*

⁹⁷ Fuat Bozkurt, Türkiye Türkçesi, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995, s.204.

Örneklerde görüldüğü gibi görülen geçmiş zaman kipi, zaman olarak dört farklı şekilde kullanılmaktadır. Bu sayı arttırılabilir. Oluşturulan bağlam doğrultusunda, cümlelere göre zamanlar ortaya çıkacaktır. Kurgulanan yeni cümlelere göre, yeni zamanları göstermektedir. Bu durum bir tek kip ekinin, birden fazla görevde kullanılmasını sağlayacaktır. Türkçenin daha doğru öğretilmesi açısından, ortaya çıkan zaman kaymaları farklı başlıklar altında incelenmelidir.⁹⁸ Belirlenen başlıklardaki zaman kavramı, çeşitli örneklerle desteklenmelidir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde zamanların öğretimi, anadil öğretimine göre oldukça farklı olmaktadır. Her ne kadar zaman ekleri formülleştirilerek verilse de, bazı istisnalar kavramayı geciktirmektedir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretim kitaplarında zamanlar, benzer şekilde ele alındığı gibi bazen de farklı sıralamayla işlenmiştir. Mehmet Hengirmen ve Nurettin Koç'un eserlerinde⁹⁹, zaman anlatımından önce diyaloglar ve kısa metinler yer almaktadır. Bu metinlerde görülen geçmiş zaman kullanılmıştır. Metinlerden hemen sonra dilbilgisi başlığı altında görülen geçmiş zaman eklerinin öğretimine geçilmiştir. Ekler tablolar eşliğinde verilmiştir. Eklerin ardından kısaca örnekler verilmiştir. Eklerle ilgili istisnalara değinilmemiştir. İstisna olarak, görülen geçmiş zamanda en çok vurgulanan tonsuz ünsüzle biten fiillerin ek alma durumlarıdır:

$$f, s, t, k, \text{ç}, \text{ş}, h, p \rightarrow t^{100}$$

Sermet Sami Uysal, görülen geçmiş zamanı –di’li geçmiş zaman kipi başlığıyla vererek, “bu kip, işin geçmişte yapıp bittiğini kesinlikle bildirir. Kip ve

⁹⁸ H. İbrahim Delice, **Yüklem olarak Türkçede Fiil**, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:26, No:2, 2002, s.204.

⁹⁹ Mehmet Hengirmen, Nurettin Koç, **Türkçe Öğreniyoruz 1**, Ankara, Engin Yayınevi, 1990, s.59.

¹⁰⁰ Özbay, **a.g.e.**, s.20.

zaman eki, ünlü ve ünsüze göre uyum gösteren -di'dir; işin yapıldığında kuşku bırakmadığı için buna görülen geçmiş zaman da denir.¹⁰¹” tanımını yapmıştır.

Görülen geçmiş zamanın öğelerini formüllerle ifade etmek için aynı anlamdaki farklı kavramlar kullanılmaktadır:

*Eylem + D°I° + Kişi eki*¹⁰²

*Fül + Belirli Geçmiş Zaman Eki + Kişi Eki*¹⁰³

*Fül + -dı /-tı, -di / -ti, -du / tu, -dü /-tü + Kişi ekleri*¹⁰⁴

Görülen geçmiş zamanın öğelerini verdikten sonra, örnek cümleler verilmektedir. Bu cümlelerde seviye gözetilerek basit ve günlük dildeki kullanımlara yer verilmektedir:

—*Ne aldınız?*

—*Bunu yeni aldılar.*

—*Ne yedin?*¹⁰⁵

Zaman kavramı pekiştiren belirteçlerin kullanımı, zaman eklerinin öğretimiyle birlikte verilmektedir. Farklı kullanımların uygulamalı öğrenilebileceği tablolar oluşturulmuştur:

Dün	Bugün	
Sabah	Öğle	Öğleden sonra
Akşam	Gece	Gece Yarısı

Tablo XII: Zaman Belirteçleri¹⁰⁶

¹⁰¹ Sermet Sami Uysal, **Yabancılar Türkçe Dersleri**, Birinci Bölüm, İstanbul, Sermet Matbaası, 1979, s.89.

¹⁰² **Hitit Yabancılar İçin Türkçe**, Tömer, 3. Baskı, 2007, s.68.

¹⁰³ Murat Özbay, Fahri Temizyürek, **Türkçe Öğreniyoruz Orhun Ders Kitabı 1**, Ankara, Tika, 2004, s.20.

¹⁰⁴ Fazilet Özenç, Mehmet Yalçın Yılmaz, **Çağdaş Yöntemlerle Yabancılar İçin Türkçe**, Sader, İstanbul, t.y., s.139.

¹⁰⁵ Hikmet Sebüktekin, **Yabancılar İçin Türkçe**, Cilt 1, 2. Basım, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1997, s.127.

¹⁰⁶ Tuncay Öztürk, vd. **Adım Adım Türkçe Ders Kitabı**, İzmir, Dilset Yayınları, 2002, s.69.

Konu anlatımının tamamlanmasıyla alıştırmalara geçilmektedir. Alıştırmaların sayısı kitabın alıştırmaya kitabının olup olmamasına göre değişmektedir. Ders kitabı dışında alıştırmaya kitabı olan Türkçe kitaplarında az ve kısa örneklere yer verilmiştir. Alıştırması olmayan ders kitapları ise kitabın büyük bir bölümünü alıştırmalara ayırmaktadırlar. Görülen geçmiş zamanın öğretilmesinin ardından bazı kitaplardaki alıştırmaya örnekleri:

Cümleleri tamamlayınız.

1) Ben odayı temizle.....

2) Siz Türkçe öğren.....

3) O televizyon seyret.....¹⁰⁷

Çekimleyiniz.

a) silmek → (ben)

b) taşımak → (biz)

c) kırmak → (siz)

ç) oynamak → (o)

d) çalmak → (onlar)¹⁰⁸

Örneklerde de görüldüğü gibi alıştırmalarda günlük kullanımda sık karşılaşılan fiiller tercih edilmektedir. Zamanın kuralları öğrenme süreciyle birlikte, günlük hayatta kullanılması tekrarlarla sağlanmaktadır. Sınıf içi diyaloglarda ve alıştırmalarda görülen geçmiş zamanlı örnekler verilmektedir.

2.1.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Temel olarak fiilin gösterdiği eylemin, içinde bulunulan zamandan önce gerçekleştiğini gösterir. Görülen geçmiş zamana göre daha uzak geçmişini belirtmektedir. Yine görülen geçmiş zamandan ayrılan en büyük farkı da eyleme

¹⁰⁷ Nihal Nomer Karaman, **Türkçe Öğrenelim**, 3.Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2003, s.128.

¹⁰⁸ Hüseyin Duru, **Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi Temel Seviye**, İstanbul, Ebruli Ajans, 2008, s.19

tanık olmama durumudur. Değişik dilbilgisi kitaplarında farklı isimlerle anılmaktadır: Belirsiz geçmiş zaman, anlatılan geçmiş zaman, muayyen mazi, nakli mazi...

Muharrem Ergin, öğrenilen geçmiş zamanı şöyle tanımlamaktadır: “Şekil olarak bildirme, zaman olarak görülme, öğrenilen geçmiş zamanı anlatır. Yani bu ek görülme, geçmiş zamanda yapılan bir hareketi haber veren şekil ve zaman ekidir.”¹⁰⁹

Mustafa Özkan vd. de “fiilin gösterdiği hareketin, içinde bulunulan zamandan önce gerçekleştiğini bildirmektedir; ancak konuşan kişi eylemin gerçekleştiğine tanık olmamış, bunu ya başkasından duyup öğrenmiş veya sonradan fark etmiştir.”¹¹⁰ diye tanımlamıştır.

Hamza Zülfikar, “Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi” adlı eserinde görülen geçmiş zamanı, belirsiz geçmiş zaman olarak isimlendirilmektedir. Olayın öznenin gözü önünde olmadığını, öznenin olayı birisinden duymuş ya da bir yerde okumuş olabileceğini belirttikten sonra dün, evveli gün, geçenlerde, sonradan, birkaç gün önce gibi kelimelerin ve kelime gruplarının belirsiz geçmiş zamanda sık kullanıldığını ifade etmektedir.¹¹¹

Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri adlı eserinde, görülen geçmiş zamanla duyulan geçmiş zaman arasındaki en önemli ayrımın, gerçekleşen olayı görüp-görmeme, bilip-bilmeme ve duyuma dayanma noktalarına toplamaktadır.¹¹² Duyulan geçmiş zaman için farklı tanımlamalar yapılsa da eyleme tanıklık önemli etkidir. Muharrem Ergin bu zamanın tanımını yaparken, nakli mazi tabirinin yetersiz olacağını vurgulamaktadır. *Çorabım kaçmış, A! Kar yağmış...* gibi örneklerde başkasından nakil olmadığını, sonradan farkına varış, idrak ediş, sonradan

¹⁰⁹ Ergin, a.g.e., s.300.

¹¹⁰ Özkan, a.g.e., s.492.

¹¹¹ Hamza Zülfikar, **Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi**, 3.Baskı, Ankara, AÜ. Türkçe Kursu Yayınları IV, 1980, s.81.

¹¹² Korkmaz, a.g.e., s.600.

görüŖ, öđreniŖ olduğunu vurgulamaktadır.¹¹³ Bu önemli ayrıntıya göre, zamanı en iyi tanımlayan öğrenilen geđmiŖ zaman ifadesidir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde, geđmiŖ zaman baŖlıđı altında iki ayrı geđmiŖ zaman olduğu vurgulanmaktadır. Yabancıların, öğrenilen geđmiŖ zamanın kendi dillerinde karŖılıđını bulmaları bazen zor olmaktadır.

Öğrenilen geđmiŖ zaman için yabancılar Ŗüpheli geđmiŖ zaman ifadesini kullanmaktadırlar. Kesinliğini tam olarak doğrulamayacağımız hallerde kullanılır. Tarihi anlatımlarda görölen geđmiŖ zaman kullanılırken, masalda ve fıkrada öğrenilen geđmiŖ zaman tercih edilmektedir.¹¹⁴ Yabancılar öğretiminde bu ayrım vurgulanmalıdır. Masalsı bir anlatımın özellikle öğrenilen geđmiŖ zamanla ifade edilebileceği bilinmelidir. Öğrenilen geđmiŖ zamanın kullanım alanlarını bunların yanında, ŖaŖma ve ŖaŖırtma durumlarını anlatırken kullanılır. Acıları üzüntüleri anlatmaya elveriŖli bir kiptir.¹¹⁵ Temel seviyede olmasa da, orta ve ileri seviyedeki öğrenciler için, öğrenilen geđmiŖ zamanın sık kullanıldığı masallar öğretim materyali olarak kullanılmaktadır.

Öğrenilen geđmiŖ zaman için bazı kaynaklarda her zaman bir belirsizliğin olmadığı vurgulanmaktadır. Belirsiz zaman diye anıldığı da görölen öğrenilen geđmiŖ zaman için, cümleye göre belirsizlik söz konusu olmayabilmektedir. –miŖ’li fiilin kullanıldığı bir cümlede, eğer yıl, ay, gün gibi bir zaman belirteci kullanılıyorsa, belirsizlik söz konusu değildir. Buna göre aynı ek farklı anlamları belirtmektedir.¹¹⁶ GeđmiŖ zamanların yabancılar öğretiminde, görölenle öğrenilen geđmiŖ zamanın ayrımı özellikle vurgulanmalıdır.

Bu ayrımın öğretilmesinde, cümle içi bağımlar ve kullanılan zaman belirteçleri öne çıkmaktadır.

¹¹³ Ergin, **a.g.e.**, s.300.

¹¹⁴ Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, Ankara, TDK Yayınları, 2007, s.460.

¹¹⁵ Tahir Nejat Gencan, **Dilbilgisi**, Ankara, Ayraç Yayınları, 2001, s.307.

¹¹⁶ Agop Dilaçar, **Grameri**, TDAY Belleten 1971, 2.Baskı, Ankara, 1989, s.106-114.

Öğrenilen geçmiş zamanın kip eki (-mİş) Türkçe'nin ilk eserlerinde de görülmektedir. Bu durum, ekin tarihsel olarak değişimlere uğrasa da günümüz Türkçesine kadar ulaştığını göstermektedir:

Üze kök tengri asra yagız yir kılındukda ikin ara kişi oğlu kılınmış.

Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insan oğlu kılınmış.

Yagı bolup itinü yaratunu yana içikmiş.

Düşman olup, kendisini tanzim ve tertip edemediğinden yine teslim olmuş.

(Kültigin Abidesi, Doğu

Yüzü¹¹⁷)

Öğrenilen geçmiş zamanın kip eki dört değişkenlidir: **-mİş**. Fiil tabanının son ünlüsüne göre değişime uğrar, **-mİş**, **-mİş**, **-muş**, **-müş** şekillerine girer.

Fiil + -mİş + Şahıs Eki

Gel + miş + ler

Teklik

1. Şahıs : *al-muş-ım*, *aç-muş-ım*, *gör-müş-üm*, *ol-muş-um*
2. Şahıs : *al-muş-sın*, *aç-muş-sın*, *gör-müş-sün*, *ol-muş-sun*
3. Şahıs : *al-muş*, *aç-muş*, *gör-müş*, *ol-muş*

Çokluk

1. Şahıs : *al-muş-ız*, *aç-muş-ız*, *gör-müş-üz*, *ol-muş-uz*
2. Şahıs : *al-muş-sınız*, *aç-muş-sınız*, *gör-müş-sünüz*, *ol-muş-sunuz*
3. Şahıs : *al-muş-lar*, *aç-muş-lar*, *gör-müş-ler*, *ol-muş-lar*

Öğrenilen geçmiş zamanın çekimi birinci tip şahıs ekleriyle yapılmaktadır:

Uyu-muş-um, *uyu-muş-sun*, *uyu-muş*, *uyu-muş-uz*, *uyu-muş-sunuz*, *uyu-muş-lar*.¹¹⁸

¹¹⁷ Özkan, a.g.e., s.69-70.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi kip eki bütün şahıslar için aynıdır. Büyük ünlü uyumuna ve küçük ünlü uyumuna uyar. Şahıs ekleri de ünlü uyumlarına uymaktadır.

Öğrenilen geçmiş zaman olumsuz hali, **-mA** eki getirilerek yapılmaktadır:

Fiil + mA + mİş + Şahıs eki

Sev + me + miş + ler

Ara + ma + mış + sınız

Büyük ünlü uyumuna göre **-mA** olumsuzluk eki **-ma / -me** halini almaktadır. Fiil tabanının son ünlüsüne göre ek, uyum sağlamaktadır:

Teklik

1. **Şahıs** : *al-ma-mış-ım, aç-ma-mış-ım, gör-me-miş-im, ol-ma-mış-ım*
2. **Şahıs** : *al-ma-mış-sın, aç-ma-mış-sın, gör-me-miş-sin, ol-ma-mış-sın*
3. **Şahıs** : *al-ma-mış, aç-ma-mış, gör-me-miş, ol-ma-mış*

Çokluk

1. **Şahıs** : *al-ma-mış-ız, aç-ma-mış-ız, gör-me-miş-iz, ol-ma-mış-ız*
2. **Şahıs** : *al-ma-mış-sınız, aç-ma-mış-sınız, gör-me-miş-siniz, ol-ma-mış-sınız*
3. **Şahıs** : *al-ma-mış-lar, aç-ma-mış-lar, gör-me-miş-ler, ol-ma-mış-lar*

Örneklerde görüldüğü gibi olumsuzluk eki bütün şahıslarda büyük ünlü uyumuna tabidir. Değişime uğramaktadır. Olumsuzluk eki fiil tabanından hemen sonra gelmektedir.

¹¹⁸ Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, 2. Baskı, Ankara, TDK Yayınları, 2003, s.49.

Öğrenilen geçmiş zamanın soru hali **mİ/mU** ekleri getirilerek yapılır. Kip ekinin son ünlüsüne bağlı olarak değişmektedir. Öğrenilen geçmiş zamanın soru eklerinin şu değişkenleri vardır: mı, mi, mu, mü.

Fül + mİş Soru eki+ Kişi Eki

Gel + miş mi + (y) iz

Gör + müş mü + sünüz

Teklik

1. **Şahıs** : *al-muş mı-y-ım?* *gör-müş mü-y-üm?* *ol-muş mu-y-um?*
2. **Şahıs** : *al-muş mı-sın?* *gör-müş mü-sün?* *ol-muş mu-sun?*
3. **Şahıs** : *al-muş mı?* *gör-müş mü?* *ol-muş mu?*

Çokluk

1. **Şahıs** : *al- müş mu-y-ız?* *gör-müş mü-yüz?* *ol-muş mu-yuz?*
2. **Şahıs** : *al-muş mı-sınız?* *gör-müş mü-sünüz?* *ol-muş mu-sunuz?*
3. **Şahıs** : *al-muş-lar mı?* *gör-müş-ler mi?* *ol-muş-lar mı?*

Öğrenilen geçmiş zamanın soru halinde birinci tekil ve birinci çoğul kişilerde iki ek arasına y kaynaştırma sesi girmektedir. Azeri lehçesinde öğrenilen geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman yerine kullanılmaktadır.¹¹⁹ Bu durum, Azeri öğrencilere Türkiye Türkçesi öğretirken üzerinde durulması gereken önemli bir ayrıntıdır. Kullanım olarak kesinlik anlamı katan görülen geçmiş zamanı, öğrenilen geçmiş zamandan ayıran bir özelliktir:

“Vay, yüz bin vay kim dildardan ayrılmışam”

Fuzuli

Bu durum Türkiye’nin bazı bölgelerinde de görülmektedir.¹²⁰

¹¹⁹ Uysal, **a.g.e.**, s.102.

¹²⁰ G.L. Lewis, **Teach Yourself Books Turkish**, Londra, Great Britain for The English Universities Press, 1973, s.92.

Öğrenilen geçmiş zamandaki zaman kaymaları daha çok şiir ve düz yazılarda görülmektedir. Yazarların üslup özelliklerinin bir göstergesi olarak daha çok yazınsal eserlerde görülen kaymalar diğer zamanlara oranla daha azdır.

Öğrenilen geçmiş zamandaki başlıca zaman kaymaları şunlardır¹²¹:

- Görülen geçmiş zaman gösterenler:

*Her oyunumu **oynamışım**
Şimdi yastığımda uyuyor
Düşüncelerle ağır başım,
Ruhum müziğini duyuyor.* (A. M. Dıranas, Ş.52)

- Geniş veya gelecek zaman gösterenler:

*Bir bakmışsın eve **gelmişiz**.
Çıkıvermiş seni görünce...*

Yabancılar Türkçe öğretimi kitaplarında, öğrenilen geçmiş zamanı daha çok görülen geçmiş zamandan sonra yer almaktadır. Sıralama olarak öncelikle öğrenilen geçmiş zaman verilmekte ardından görülen geçmiş zaman anlatılmaktadır. Görülen geçmiş zamanı öğrenilen geçmiş zamandan ayıran belirsizlik vurgusu sıkça yapılmaktadır.

Eylem geçmiş zamanda yapılmıştır ancak işin yapıldığı bir başkası tarafından öğrenilmiştir ve belirsiz biçimde anlatılmaktadır.¹²² Belirsizlik temel ayırım noktası olmaktadır. Yabancılar için Türkçe dilbilgisi kitaplarının bazılarında ise cümlelerin İngilizce karşılığı verilmiştir:

Onlar gör-müş-ler (They reportedly saw (have seen) it.

Onlar gör-dü-ler. (They saw (have seen) it.¹²³

¹²¹ Korkmaz, a.g.e., s.596.

¹²² Nurettin Koç, **Yabancılar İçin Dilbilgisi**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1994, s.151.

¹²³ Sebüktekin, a.g.e., s.134.

Öğrenilen geçmiş zamanın kullanım alanlarının uygulamalı öğretilmesi amacıyla temel başlıklar altında örnekler verilmiştir. Kalıp olarak öğretimi amaçlayan bu alıştırmalar öğrenmeyi uygulamayla pekiştirmektedir.

Televizyondan duyduğuma göre, ...¹²⁴
Gazeteden okuduğuma göre, ...¹²⁵
Babamın söylediğine göre, ...¹²⁶
Radyodan duyduğuma göre, ...¹²⁴

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi başka kaynaklardan öğrenilen zaman kavramı somutlaştırılarak, görülen geçmiş zamandan farklı olduğu vurgulanmaktadır.

Öğrenilen geçmiş zamanda öğretilmesi gereken kurallar tablolaştırılarak verilmektedir. Türkçe kitaplarındaki küçük kutucuklar içindeki dilbilgisi kuralları, adım adım zamanın kavranmasına yardımcı olmaktadır:

<i>a, ı > mış</i>
<i>e, i > miş</i>
<i>o, u > muş</i>
<i>ö, ü > müş</i>

Tablo XIII: Öğrenilen Geçmiş Zamanda Ünlü Uyumu¹²⁵

Türkçede, metin türlerinden en çok masallarda öğrenilen geçmiş zaman kullanılmaktadır. Alıştırmalarda masalları dinledikten sonra, boşluklarını doldurma çalışmaları yapılmaktadır:

Prensesin annesi ¹²⁶
Yeni kraliçe ve kalpli bir ¹²⁶

¹²⁴ Hitit, a.g.e., s.121.

¹²⁵ Özbay, a.g.e., s.108.

¹²⁶ Hitit, a.g.e., s.123.

2.1.3. Geniş Zaman

Fiilin bildirdiği eylemin geniş bir zaman içerisinde, her zaman yapıldığını ve yapılacağını bildiren zamandır. Adından da anlaşılacağı gibi geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu kapsam üç temel zamanı içermektedir.¹²⁷ Geniş zaman bu özelliğiyle geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zamanı içine alacak kadar kapsamlı bir zaman dilimini belirtir. Geniş zaman anlam olarak geniş bir zaman dilimini belirttiğinden eylem açısından bir kesinlik ifade etmezler. Genel olarak bir ihtimal vardır.

Muharrem Ergin geniş zamanı, her zamanı içine alan, fiilin her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını ifade eden zamandır ve geniş zamanın fonksiyonu her zamanı ifade etmektir diye belirtmiştir.¹²⁸

Mustafa Özkan ise, geniş zamanın temel işlevinin fiilin gösterdiği hareketin her zaman gerçekleştiğini ve sürekli olarak tekrarlandığını göstermek olduğunu belirtmiştir.¹²⁹

Tahsin Banguoğlu Türkçenin Grameri adlı eserinde, geniş zamanın üç zaman bölümünden şimdiki zamana ait sayıldığını, Eski Türkçeden beri her üçü arasında sınırsız denecek kadar geniş bir kullanışa sahip olduğunu vurgulamaktadır.¹³⁰

Yabancılar İçin Türkçe Dersleri adlı eserinde Sermet Sami Uysal geniş zamanın kullanımını üç başlıkta toplamıştır:

- Her zaman anlamı,
- Geçmiş zamanla şimdiki zamanı içine alan zaman anlamı,
- Gelecek zaman anlamı.¹³¹

Diğer zamanlara oranla daha geniş zaman dilimini gösteren geniş zamanın eki dönem dönem değişimlere uğramıştır. Eski Türkçede geniş zaman eki olarak **-ur/-ür**

¹²⁷ Korkmaz, **a.g.e.**, s.637.

¹²⁸ Ergin, **a.g.e.**, s.291.

¹²⁹ Özkan, **a.g.e.**, s.492.

¹³⁰ Banguoğlu, **a.g.e.**, s.462.

¹³¹ Uysal, **a.g.e.**, s.72.

ekleri kullanılırken bazen de **-ar/ -er** ve **-r/-ur/-ir** ekleri kullanılmıştır. **-ur/-ür** eki en eski geniş zaman eki olup geniş zaman yanında sıfat-fiil eki olarak da kullanılmıştır. **-ar / -er** eki daha sonra ortaya çıkmıştır. **-r** eki ise devrenin sonlarına doğru ortaya çıkmıştır¹³²:

-ur, -ür (bil-ür, başla-y-ur, tile-y-ür)

-ar, -er (tut-ar, kes-er)

-r (ti-r, başla-r)

Bütün temel zamanları içine alan, yani fiilin her zaman gerçekleştirilebileceği anlamı katan geniş zaman **-ar / -(ı)r / -(u)r** ekleriyle kurulmaktadır. Zaman eki üzerine getirilen şahıs ekleriyle çekime girmektedir. Geniş zaman şahıs ekleri şimdiki zaman şahıs ekleri gibi birinci tip şahıs ekleridir. Muharrem Ergin, geniş zaman eklerinin **-r, -ar/ -er** olmak üzere iki tane olup; genel anlamda geniş zaman ekinin **-r** olduğunu vurgulamaktadır.¹³³ Daha çok heceli fiillere **-ur, -ir, -ur, -ür** ekleri gelmektedir.

Geniş zamanın diğer zamanlardan farklı, fiilin durumuna göre değişen kip eki olduğu için iki ayrı çekimi vardır.

-r ile:

bak-ar-ım

bak-ar-sın

bak-ar

bak-ar-ız

bak-ar-sınız

bak-ar-lar

-ar, -er ile:

başla-r-ım

başla-r-sın

başla-r

başla-r-ız

başla-r-sınız

başla-r-lar

Geniş zamanın şahıslara göre çekimlerini şöyle sıralayabiliriz:

Fiil tabanı + (I)r / Ar + Şahıs eki

Gel + ir + sin

¹³² Ergin, a.g.e., s.292-293.

¹³³ Ergin, a.y.

geç *+er* *+im*

Teklik

1. **Şahıs :** *al-ı-r-ım* *geç-er-im* *bil-ir-im*
2. **Şahıs :** *al-ı-r-sın* *geç-er-sin* *bil-ir-sin*
3. **Şahıs :** *al-ı-r* *geç-er* *bil-ir*

Çokluk

1. **Şahıs :** *al-ı-r-ız* *geç-er-iz* *bil-ir-iz*
2. **Şahıs :** *al-ı-r-sınız* *geç-er-siniz* *bil-ir-siniz*
3. **Şahıs :** *al-ı-r-lar* *geç-er-ler* *bil-ir-ler*

Yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi kitaplarında yer yer değinilse de geniş zamanın kip ekinin istisnası özellikle vurgulanmalı ve örneklerle pekiştirilmelidir. Geniş zaman ekinin kullanımını anlatırken, **-r** ekinin geniş zaman eki olduğu, **-ar/-er** eklerinin daha çok ünsüzle biten tek heceli fiillere geldiği¹³⁴ belirtilmelidir.

Türkçe’de geniş zaman öğretiminde diğer zamanlara oranla zorluk yaşanmaktadır. Bunda temel sebep geniş zaman ekinin fiil tabanına gelme durumudur. Fiilin yapısına göre farklı kip ekleri geldiği için, bir istisna söz konusudur. Geniş zamandaki bu kuraldışı durumun yabancılara öğretiminde, bir sistem içerisinde ele alınması gerekmektedir. İstisnayı oluşturan fiillerin hangileri olduğu belirtilmelidir. ‘Adım Adım Türkçe Dil Bilgisi 1’ kitabı bu istisnaların on üç tane olduğunu belirtmiştir: Gel-ir, al-ır, bil-ir, var-ır, gör-ür, kal-ır, bul-ur, ver-ir, öl-ür, vur-ur, ol-ur, san-ır, dur-ur.¹³⁵ İstisnaların kural haline getirilerek bu şekilde verilmesi sayesinde, konu daha hızlı kavranacaktır. Konu sonrasında verilen örneklerle, fiillerin şekil özellikleri pekiştirilecektir.

¹³⁴ Özkan, **a.g.e.**, s.492.

¹³⁵ Tuncay Öztürk, vd., **Adım Adım Türkçe Dil Bilgisi**, s.108.

Kip ekinin tek heceli ve ünsüzle biten tabanlar için –(I)r veya –ar gibi alternatifleri vardır. Hangi tabana hangi ekin geldiği kuralsıdır. Dolayısıyla bunların ezberlenmesi gerekmektedir. Çağdaş Türkçede bu kategoriye giren fiillerin sayısı 225 tanedir.¹³⁶ Bu kuraldışı durumu Zeynep Korkmaz açıklarken şöyle demektedir:

... -(I)r/-(U)r eki ile –Ar ekinin hangi tür fiillere getirildiği sorununu ortaya çıkarmıştır; bu konuda ekin tarihi gelişme sürecini inceleyen bazı araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar, genellikle, Türkçenin başlangıcından gelen bir özellik olarak geniş zaman için basit fiillerde –Ar, türemiş fiillerde ise –r, -(I)r/-(U)r ekinin eklendiği sonucunu ortaya koymuştur.¹³⁷

Bu fiillerin öğretiminde temel seviyeden başlanılarak, geniş zaman eki sık sık vurgulanmalıdır. Geniş zamanda diğer zamanlarda olduğu gibi kip eki ve şahıs eki büyük ve küçük ünlü uyumuna tabidir. Geniş zamanın işlevlerini incelersek farklı anlamları belirten fakat temelde geniş zaman adı altında yer alan özellikler vardır:

- Her zamanı içine alan, yani geçmişte olan, şimdi devam eden ve gelecekte de devam edecek olan eylemler için kullanılmaktadır:

Güneş batar, gece olur...

- Geçmişini belirten geniş zaman; geçmişte olan eylemi belirtir, şimdiyle ve gelecekle ilgisi yoktur. Daha çok tarihi metinlerde kullanılır:

Askerler kaleyi alır ve bayağı dikerler.

- Şimdiki zamanı gösteren geniş zamanda ise tamamen şimdiki zaman söz konusudur:

Misafirler seni isterler, bir görün!

- Geçmişini ve şimdiyi kapsayan geniş zamanın, gelecek zamanla bir ilişkisi yoktur:

¹³⁶ Firdaus Şenoğlu, **Türkçede Fiil Çekim Sistemi ve Bunun Moğollara Öğretimi**, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2002, s.27.

¹³⁷ Korkmaz, **a.g.e.**, s.638.

Akşamları kitap okurum.

- Geleceği ifade eden geniş zaman:

Dediklerimi yaparsan, seni paraya boğarım.

- Şimdiki zamanla gelecek zamanı kapsayan geniş zaman:

Onu bir daha göremezsem, gözüm açıkta giderim.¹³⁸

Türkçede kip ekleri fiilin olumlusuna da olumsuzuna da getirilirken, geniş zamanda bu durum değişmektedir.¹³⁹ Geniş zamanın olumsuzu diğer zamanların olumsuzlarına göre oldukça farklıdır. Geniş zaman eki, sadece olumlu fiillerde kullanılır. Olumsuz yaparken farklı bir ek kullanılmaktadır. Geniş zamanın olumsuzu, birinci teklik ve çokluk şahıslarında **-mA**, ikinci, üçüncü teklik ve çokluk şahıslarda ise **-mAz** kullanılmaktadır.

Geniş zamanın olumsuzunu şahıslara göre çekimlerini şöyle sıralayabiliriz:

Fiil tabanı + -me/-ma, -mez/-maz + Şahıs eki

Gel + mez + sin

Teklik

1. Şahıs : *al-ma-m* *geç-me-m* *bil-me-m*
2. Şahıs : *al-maz-sın* *geç-mez-sin* *bil-mez-sin*
3. Şahıs : *al-maz* *geç-mez* *bil-mez*

Çokluk

1. Şahıs : *al-ma-y-ız* *geç-me-y-iz* *bil-me-y-iz*
2. Şahıs : *al-maz-sınız* *geç-mez-siniz* *bil-mez-siniz*
3. Şahıs : *al-maz-lar* *geç-mez-ler* *bil-mez-ler*

¹³⁸ Ertuğrul Yaman, **Bildirme Kiplerinde Zaman Kaymaları ve Fonksiyon Değişimleri**, GÜ., Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1990, s.92-93.

¹³⁹ Ergin, **a.g.e.**, s.294.

Geniş zamanın olumsuzunda örneklerde görüldüğü gibi kip eki kalkar yerine sadece olumsuzluk eki gelir. Olumsuzluk eki bu haliyle kip ekinin görevini üstlenerek iki ekin görevini yerine getirir. Fiile gelen bu olumsuzluk eklerinin her ikisi de büyük ünlü uyumuna tabidir.

Şahıs eki olarak birinci tip şahıs eki kullanılmaktadır. Geniş zamanda olumsuzluk eki olan **-mA**'nın aynı zamanda kip eki özelliğini taşıdığının kanıtı, olumsuzluk ekinden sonra şahıs ekinin gelmesidir.¹⁴⁰ Ancak Azeri Türkçesinde gel-me-r-em gibi farklı bir durum söz konusudur.

Geniş zamanın soru halinde bir kuralsızlık söz konusu değildir. Soru hali **mI/mU** ekleriyle yapılır. Soru ekindeki değişim büyük ve küçük ünlü uyumuna göre değişmektedir.

Fiil tabanı + (I)r, Ar mI + Şahıs eki
Gel + ir mi + sin

Teklik

1. Şahıs : *al-ır mu-y-ım? geç-er mi-y-im? bil-ir mi-y-im?*
2. Şahıs : *al-ır mu-sın? geç-er mi-sin? bil-ir mi-sin?*
3. Şahıs : *al-ır mı? geç-er mi? bil-ir mi?*

Çokluk

1. Şahıs : *al-ır mu-y-ız? geç-er mi-y-iz? bil-ir mi-y-iz?*
2. Şahıs : *al-ır mu-sınız? geç-er mi-siniz? bil-ir mi-siniz?*
3. Şahıs : *al-ır-lar mı? geç-er-ler mi? bil-irler mi?*

Örneklerde görüldüğü gibi, üçüncü çokluk şahısta şahıs eki kip ekinden sonra, soru ekinden önce gelmiştir.

¹⁴⁰ Ergin, a.g.e., s.292.

Geniş zamandaki başlıca zaman kaymaları şunlardır:

- Öğrenilen geçmiş zamanı gösterir.

O yıllarda ekonomi giderek zayıflar ve kriz kaçınılmaz olur.

- Görülen geçmiş zamanı gösterir:

Aradan aylar geçer, ancak yine de birbirini unutmazlar.

- Şimdiki zamanı gösterir:

Hayırdır, niye ağlamaklı durursun?

- Gelecek zamanı gösterir:

Görmüyor musun? Her taraf nem... Bir aya kalmaz buradan taşınırsınız.

Yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında, geniş zaman öğretiminde daha çok alışkanlık vurgusu yapılmaktadır. Temel seviyedeki kitaplarda örneklerde hobiler, hafta sonu aktiviteleri gibi kalıplar üzerinden anlatım yapılmaktadır:

***Her gün kitap okur musun? / Her hafta pikniğe gider misin?*¹⁴¹**

Dilbilgisi kurallarının sonrasında yer alan alıştırmalarda, geniş zamanın zaman kaymalarının örneklerini görmekteyiz. Geniş zamanın kullanım yerlerinin çeşitliliği, alıştırmalarda kendini göstermektedir:

***Çiçekler güzel kokar. / Ali çok kitap okur.*¹⁴²**

Tahir Nejat Gencan, geniş zamanı anlatmadan önce üç temel zamanı anlatmıştır. Geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanın temel özelliklerini sıraladıktan sonra geniş zamanın bu üç zamanı kapsayıcı nitelikte olduğu vurgusunu yapmaktadır. Geniş zamanın alıştırmaları bölümünde ise atasözlerini kullanmaktadır. Bu sayede hem dilbilgisi konusu işlenmekte hem de atasözleri gibi anlamlı cümleler kullanılmaktadır:

Adama dayanma ölür, duvara dayanma yıkılır.

***Kaçan balık büyük olur*¹⁴³.**

¹⁴¹ Duru, a.g.e., s.36.

¹⁴² Karaman, a.g.e., s.215.

Geniş zamanın zaman kaymaları içerisinde şimdiki zaman da vardır. Şimdiki zamanlı cümlelere getirilecek zaman belirteçleri sayesinde, geniş zamanı ifade etmektedir. Zamanların bu özelliğinin ilk aşamada verilmesi öğrenimi zorlaştırmaktadır. Geniş zamanı kavramadan, çatısını tam öğrenmeden zaman kaymaları öğretilmemelidir. Yeterince örnekler verildikten sonra, zaman kaymalarına geçilmelidir.

Bengisu Rona, farklı kullanım başlığı altında geniş zamandaki zaman kaymalarını vermiştir¹⁴⁴:

Her sabah altıda kalkardım.

Uçak İstanbul'a üç saatte gider.

Her sabah iki bardak çay içiyorum.

Tren Ankara'ya sekiz saatte gidiyor.

Türkçeyi şiirlerle öğreten Almanca destekli bir eser olan Türkisch mit Gedichten adlı eserde, geniş zaman kip ekinin öğretiminde Nazım Hikmet'in İbrahim'in Rüyası adlı şiiri ile Orhan Veli'nin Yalnızlık Şiiri tercih edilmiştir¹⁴⁵:

...

Ben dururum, o durur,

*Ben ona **bakarım**, bakar o bana*

Gözyaşı tane tane

***Dökülür** telgraf tellerine*

...

N.Hikmet(Bütün Eserleri, Bd. 1, 1967. s.341)

...

*İnsan nasıl **konusur** kendisiyle;*

¹⁴³ Tahir Nejat Gencan, **Türkçe Öğreniyorum**(Yabancı Uyruklu Öğrenciler İçin), 4. Baskı, İstanbul, Okan Yayıncılık, 1985, s.152.

¹⁴⁴ Bengisu Rona, **Turkish in Three Months**, Londra, Hugo's Language Books Ltd, 1989, s.103.

¹⁴⁵ Ender Hepsöyler, Klaus Liebe-Harkort, **Türkisch mit Gedichten**, Hückelhoven, Schulbuchverlag Anadolu GmbH, 1995, s. 33-34.

*Nasıl **koşar** aynalara,
Bir cana hasret,
Bilmezler.*

O. Veli (Karşı, 1949. s.21)

Geniş zamanın olumsuz sorusunun yer aldığı başlıklarda, **-me/-ma** olumsuzluk ekinden sonra gelen **-z** ekinin olumsuz sorularda kullanıldığı vurgulanmaktadır.¹⁴⁶ Bu tarz yapılan açıklama sayesinde, olumsuzluk ekinden yola çıkılarak, olumsuz soruda da benzer ekin kullanıldığı görülecektir.

Geniş zamanın sık kullanımlarından olan ihtimal anlatımı belki ile kurulan cümlelerle verilmektedir. Genel olarak zaman kaymalarında verilmese de, Mehmet Hengirmen ve Nurettin Koç'un Türkçe Öğreniyoruz 1 Türkisch Aktiv adlı eserlerinde görmekteyiz:

Belki bugün bize gelir.

Belki ders çalışırız.

Belki sizi tanıştıracım.¹⁴⁷

2.1.4. Şimdiki Zaman

Hareketin şimdiki zamanda ortaya çıktığını belirten, belirli bir zamanı gösteren kesin bir zamandır. Şimdiki zaman eki bu haliyle hem şekil, hem de zaman bildiren eklerdendir. Şekil eki olarak bildirme, zaman eki olarak da şimdiki zamanı ifade etmektedir.¹⁴⁸ Şimdiki zaman eki **-yor**'dur.

Haydar Ediskun ve Baha Dürder Örnek Dilbilgisi adlı eserlerinde, şimdiki zamanın belirttiği zamanı şöyle ifade etmiştir: “Genellikle, eylemin, konuşma anında yapılmakta olduğunu ya da yapılmaya başlanacağını haber verir: Geliyorum (Ben bu sözü söylerken, gelme eylemini de yapmakta olduğumu ya da yapmaya

¹⁴⁶ Rona, **a.g.e.**, s.103

¹⁴⁷ Hengirmen, **a.g.e.**, s.124.

¹⁴⁸ Ergin, **a.g.e.**, s.295.

başlayacağımı haber veriyorum.)”¹⁴⁹ Şimdiki zamanın bu haliyle gelecek zamana olan yakınlığını görmekteyiz.

Tahsin Banguoğlu, şimdiki zamanın, sınırlı ve sürmekte olan bir şimdiki zaman kipi olduğunu ve bu kipin kaynağının Batı Türkçesinde bir tasvir fiilinden gelişmiş olup sürmekte anlatımını oradan aldığını belirtmektedir.¹⁵⁰

Hamza Zülfikar, şimdiki zaman anlatımında, olmak, görmek, fiillerinde –mek, -mak’ın mastar eki olduğunu; ol-uyor, gö-üyor fiillerinde ise mastar eki yerine şimdiki zaman ekinin geçtiğini belirttikten sonra –yor ekinin ünlü uyumuna uymadığını vurgular.¹⁵¹

Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesinde şimdiki zamanı karşılayan üç ek olduğunu vurguladıktan sonra, -yor ekinin temel işlevinin içinde bulunulan zamandaki oluş ve kılışları anlatmak olduğunu belirtir. Ayrıca –yor ekinin belirtilenden daha geniş bir zaman çerçevesini içinde aldığından bahsetmektedir.¹⁵² Şimdiki zaman, kullanım olarak Türkçedeki en geniş zaman dilimini kapsayan kiplerdendir.

Şimdiki zaman eki **-yor** ekinin tarihi hakkında pek çok araştırmalar yapılmıştır. –yor ekinin Türkçedeki konumu diğer kip eklerine göre farklılık göstermektedir.

Hatice Şahin bir makalesinde, Türk dilinde fiil işletimi sırasında belli bir döneme kadar bağımsız bir şimdiki zaman ekinin olmadığını, Eski Türkçeden başlayarak takip ettiğimizde, geniş zaman ve şimdiki zaman kavramının, Orta Türkçeye kadar Türkiye Türkçesinde geniş zaman eki olan –r, -Ar, Ir ekleriyle karşılandığını belirtmektedir. Buna delil olarak da, Eski Türkçeyle ilgili kaynaklarda geniş, görülen geçmiş, öğrenilen geçmiş ve gelecek zaman kullanılırken, şimdiki

¹⁴⁹ Haydar Ediskun, Baha Dürder, **Örnek Dilbilgisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1992, s.100.

¹⁵⁰ Banguoğlu, **a.g.e.**, s.464.

¹⁵¹ Zülfikar, **a.g.e.**, s.37.

¹⁵² Korkmaz, **a.g.e.**, s.611.

zaman ile başlık açılmadığını belirtmektedir.¹⁵³ Şimdiki zaman için geniş zamanla aynı ekin kullanımı yakın zamanlara kadar gelmektedir. Şimdiki zamanın bu durumu bazı cümlelerde gelecek zaman için de geçerlidir. Şimdiki zamanla kurulan bir cümleye eklenen gelecek zaman belirteci, şimdiki zamanı gelecek anlamına çevirecektir.

Muharrem Ergin, **-yor** ekinin **yori-** (yürümek) fiilinin **yori-r** geniş zaman şeklinden çıktığını, Batı Türkçesinin başında **yori-** fiilini, geniş zamanı ile bağlandığı asıl fiille şimdiki zamanı ifade eden bir yardımcı fiil olduğunu belirtmektedir. Zamanla **-yorur** yardımcı fiilinin eklediğini belirttikten sonra, **-yor** ekinin bugün ünlü uyumu dışında kalmasını, kelime kökünden kalmış olmasına bağlamaktadır.¹⁵⁴

Zeynep Korkmaz da **-yor** ekinin **yori-** tasvir fiilinin geniş zaman çekiminden hece yutumuyla ortaya çıktığını belirtmiştir.¹⁵⁵ **-yor** ekinin geçmişinden gelen bu özelliği onu diğer kip eklerinden ayırmaktadır. Yabancılar Türkçe öğretiminde ilk derslerde verilen ve sık sık vurgulanan ünlü uyumlarının, **-yor** ekini değiştirmemesi istisnalar içinde ele alınacak bir durumdur.

Şimdiki zaman ekinin tarihini incelerken, ilk yazılı metinlerde kullanımları da incelenmektedir. Kutadgu Bilig’de şimdiki zaman kullanıldığı fakat bu zaman kavramının günümüzde kullanılan geniş zaman ekleriyle sağlandığı bilinmektedir. Ayrıca Divanü Lugati’t Türk’te, şimdiki zaman için muzari adı Arapçada hem şimdiki zamanı hem de geniş zamanı belirtmektedir. Şimdiki zaman ayrı bir başlıkta verilmemiş, muzari çekimiyle şimdiki zamanla geniş zaman anlatılmıştır.¹⁵⁶ Görüldüğü gibi şimdiki zaman özellikle geniş zamanla beraber anılmaktadır. Geçmişten gelen bu yakınlık günümüze de yansımaktadır. Geniş zaman anlamı için, şimdiki zamanla kurulan cümlede geniş zaman belirleyicilerinin olması

¹⁵³ Hatice Şahin, **Türkçede Şimdiki Zaman Eklerinin Zaman Belirleyicilerle Kullanımı**, U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:7, Sayı: 11, 2006, s.214.

¹⁵⁴ Ergin, **a.g.e.**, s.296.

¹⁵⁵ Korkmaz, **a.g.e.**, s.611.

¹⁵⁶ Şahin, **a.g.e.**, s.214.

gerekmektedir.¹⁵⁷ Zaman kaymalarını incelediğimizde, şimdiki zamanın birçok yerde geniş zamanı belirttiği görülecektir.

İngilizce anlatımlı Colloquial Turkish adlı kitapta, şimdiki zamanın, bazen geniş zaman yerine kullanıldığı belirtilmektedir.¹⁵⁸ Geniş zamanla şimdiki zamanın gösterdikleri zamanın ne kadar benzer olduğu, belirteçlerin cümleye katkılarıyla daha iyi görülebilir:

Sigara içiyorum.

Şu an sigara içiyorum.

Şimdiki zaman kip ve zaman eki olan **-yor**, yuvarlak ünlü ile biten fiil tabanlarına değişmeden eklenir. **A,e** gibi geniş düz ünlüyle biten fiil tabanlarında ise, bu ünlüler daralarak **ı,i** halini alır:

Oku-, uyu- : Oku-yor-um, uyu-yor-sun.

Başla-, ağla-: Başlı-yor-sun, ağıl-yor-sun. (a > ı)

Ünsüzle biten fiil tabanlarında **-yor** eki, fiil tabanına **ı,i,u,ü** dar ünlüleriyle bağlanır:

Sev-, bak-: Sev-iyor-sun, bak-ıyor-lar.

Gör-, yor- : Gör-üyor-uz, yor-uyor.

Fiil + (I)yor + Şahıs Eki

Gel + ıyor + lar

Teklik

1. Şahıs : *gör-ü-yor-um oku-yor-um yaz-ı-yor-um*

2. Şahıs : *gör-ü-yor-sun oku-yor-sun yaz-ı-yor-sun*

¹⁵⁷ Hatice Şahin, **Türkçede Zaman Belirleyicileri İle Kip ve Zaman Eklerinin Uyumu**, Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı, İzmir, 2005, s.651.

¹⁵⁸ Jeroen A. Arssen ve Ad Backus, **Colloquial Turkish The Complete Course for Beginners**, Londra, 2001, s.27.

3. **Şahıs** : *gör-ü-yor oku-yor yaz-ı-yor*

Çokluk

1. **Şahıs** : *gör-ü-yor-uz oku-yor-uz yaz-ı-yor-uz*

2. **Şahıs** : *gör-ü-yor-sunuz oku-yor-sunuz yaz-ı-yor-sunuz*

3. **Şahıs** : *gör-ü-yor-lar oku-yor-lar yaz-ı-yor-lar*

Şimdiki zamanda birinci tip şahıs ekleriyle çekime girer.¹⁵⁹ Kip eki değişmez. Şahıs eki, kip ekine bağlı olduğu için şahıs eki de değişime uğramaz. Sadece gösterdiği kişilere göre değişiklik gösterir.

Diğer zamanlarda olduğu gibi, şimdiki zamanda da olumsuzluk eki –ma/-me'dir. Olumsuzluk ekinin ünlüsü, fiil kökü ünlüsüne uyarak –mı, -mi, -mu, -mü halini alır.¹⁶⁰ Bu durum şimdiki zamanın olumsuz halinde görülen bir istisnadır. Bu istisnayı yabancı öğrencilere anlatırken ünlü uyumunu vurgulamalıyız. –yor ekinin fiil tabanına göre değişmemesi dolayısıyla kendisi dışındakileri etkilemesi olarak yorumlanabilir.

Fiil + m(I) + yor + Şahıs Eki

Gel + mi + yor + lar

Teklik

1. **Şahıs** : *gör-mü-yor-um oku-mu-yor-um yaz-mı-yor-um*

2. **Şahıs** : *gör-mü-yor-sun oku-mu-yor-sun yaz-mı-yor-sun*

3. **Şahıs** : *gör-mü-yor oku-mu-yor yaz-mı-yor*

Çokluk

1. **Şahıs** : *gör-mü-yor-uz oku-mu-yor-uz yaz-mı-yor-uz*

2. **Şahıs** : *gör-mü-yor-sunuz oku-mu-yor-sunuz yaz-mı-yor-sunuz*

3. **Şahıs** : *gör-mü-yor-lar oku-mu-yor-lar yaz-mı-yor-lar*

¹⁵⁹ Özkan, a.g.e., s.493.

¹⁶⁰ Uysal, a.g.e., s.57.

Şimdiki zamanın olumsuz halinin alıştırmalarında, daha çok günlük kullanım sıklığı olan istisnalar verilmektedir:

Onlar dondurma yiyorlar.....(olumlu)

Onlar dondurma yemiyorlar.....(olumsuz)¹⁶¹

Yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında, şimdiki zaman anlatımı diğer zamanlarda olduğu gibi diyaloglarla başlamaktadır. Henüz şimdiki zaman öğretilmeden, şimdiki zamanlı cümleler verilmektedir. Şimdiki zamanın temelindeki kurallar, tablolarla basitleştirilerek verilmektedir:

[Fiil+Şimdiki zaman eki+Kişi Eki]

[a,ı : -ıyor]

[e,i : -iyor]

[o,u: -uyor]

[ö,ü: -üyor]¹⁶²

Dilbilgisi konularının öğretiminde öncelik öğrencilerin dil öğrenme ve kullanmada en çok ihtiyaç duyacakları konulara göre olmalıdır. Kuralların öğretilmesinde ayrıntılara fazla girilmemelidir. Amaç kuralları anlayabilecekleri düzeyde konuyu sunmaktır.¹⁶³ Yabancı öğrencilerin zorlandıkları ve sık hata yaptıkları istisnalar, zaman öğretiminin ilk aşamalarında verilmemektedir. Öncelikle istisnaların yer almadığı, kurallara uyan örnekler verilmektedir. Tabanında değişimlerin olduğu fiiller tercih edilmemektedir. Bu sayede öğrenilen kurallar adım adım kullanılmaya başlanacaktır.

¹⁶¹ Duru, **a.g.e.**, s.13.

¹⁶² Özbay, **a.g.e.**, s.32.

¹⁶³ Ercan Taşdemir, vd., **Pratik Türkçe Öğretim Teknikleri**, İzmir, Dilset Yayınları, 2004, s.101.

Şimdiki zamandaki istisnalardan örnekler verilirken, çok fazla detaya girmeden verilmektedir. Örneğin t sesiyle biten fiil tabanlarının değişimini kitaplarda tablo halinde görmekteyiz¹⁶⁴:

[git-] →
[et-] → I- yor → t > d
[tat-] →

Tablo XIV: Şimdiki Zamanda t-d değişimi

Şimdiki zaman anlatılırken, kullanım özelliklerine değinilmektedir. Dilbilgisi kurallarına göre belirlenen, fakat kullanımında farklılık gösterenler zamanın kurallarını anlatırken ayrıca verilmektedir:

Onlar okuyorlar = Onlar okuyor.¹⁶⁵ Her iki cümleinin de aynı anlama geldiğini, **-ler** çoğul ekinin çokluk üçüncü şahısta kullanılsa da olacağını belirtmektedir.

Soru eki şimdiki zaman eki –yor’dan sonra gelir. Soru eki, üçüncü çokluk şahıs hariç daima mu’dur. Soru eki tek tip olup, soru eki üçüncü çokluk şahısta çoğul ekinden sonra gelir. Diğer şahıslarda soru eki, zaman eki ile şahıs ekleri arasındadır.¹⁶⁶

Fiil + (I yor mu + Şahıs Eki

Seviyor musun?

Biliyor mu?

Teklik

1. Şahıs : gör-ü-yor **mu-y-um?** oku-yor **mu-y-um?** yaz-ı-yor **mu-y-um?**

2. Şahıs : gör-ü-yor **mu-sun?** oku-yor **mu-sun?** yaz-ı-yor **mu-sun?**

3. Şahıs : gör-ü-yor **mu?** oku-yor **mu?** yaz-ı-yor **mu?**

Çokluk

1. Şahıs : gör-ü-yor **mu-y-uz?** oku-yor **mu-y-uz?** yaz-ı-yor **mu-y-uz?**

¹⁶⁴ Ankara Üniversitesi Tömer, **a.g.e.**, s.20.

¹⁶⁵ Duru, **a.g.e.**, s.10.

¹⁶⁶ Zülfikar, **a.g.e.**, s.38.

2. **Şahıs :** gör-ü-yor **mu**-sunuz? oku-yor **mu**-sunu? yaz-ı-yor **mu**-sunuz?

3. **Şahıs :** gör-ü-yor-lar **mı** ? oku-yor-lar **mı** ? yaz-ı-yor-lar **mı** ?

Şimdiki zamanın soru halinde, fiil tabanı ünsüz ile bitiyorsa, kip eki, büyük ve küçük ünlü uyumuna göre yardımcı ses almaktadır.

Genellikle eylemin, konuşma anında yapılmakta olduğunu veya yapılmaya başlanacağını bildiren şimdiki zaman, diğer zamanlar gibi zaman kaymasına uğramaktadır. Cümle içerisindeki bağlama göre, farklı zamanları belirtmektedir.

Şimdiki zaman eki olan –yor ile birlikte kullanılan zaman belirleyicilerine göre, farklı zamanları aktarmaktadır. Örneğin, gelecek için kullanılan bir zaman belirleyicisinin yer aldığı, -yor ekiyle kurulan bir cümle şimdiki zamandan çok gelecek zamanı belirtmektedir.

-yor ekinin henüz başlamamış, ancak başlamak üzere olan bir hareket için de kullanıldığı görülmektedir. Biraz sonra gidiyorum. Bu ifadede henüz gitme eylemi başlamasa da, gitmek için bütün hazırlıklar yapılmıştır.¹⁶⁷ Örnekteki gelecek zaman ifadesi yakın gelecek olarak ifade edilebilir. Sonuç itibariyle, zamanlar arasında pek çok kez bu gibi durumlar ortaya çıkmaktadır.

Şimdiki zamandaki başlıca zaman kaymaları:

- Öğrenilen geçmiş zamanı belirtir:

Padişah uzun süren savaşıardan yıpranıyor. Kısa süre sonra ölüyor.

- Görülen geçmiş zamanı belirtir:

Ben sana soru soruyorum, sen bana masal okuyorsun !

- Gelecek zamanı belirtir:

Yarın okula geliyorum, öğretmenle görüşüyorum.

- Geniş zamanı belirtir:

Gece geç saatlere kadar çalışıyorum, fakat yine de başarılı olamıyorum.

¹⁶⁷ Tuncer Gülensoy, **Türkçe El Kitabı**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2000, s.411.

Yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında, zaman kaymaları çok fazla yer almamaktadır. Öncelik olarak, zamanın temel özellikleri verilmektedir. Şimdiki zamanın diğer zamanlara göre, zaman kaymaları daha fazla olmaktadır. Bundan olsa gerek, Çağdaş Yöntemlerle Yabancılar İçin Türkçe kitabında, şimdiki zamanın anlatımında zaman kaymaları verilmektedir:

Her sabah yürüyüş yapıyor. (Geniş zaman anlamında)

Yarın İstanbul'a gidiyorum. (Gelecek zaman anlamında)¹⁶⁸

Mehmet Hengirmen ve Nurettin Koç'un hazırladıkları “Türkçe Öğreniyoruz 1” adlı eserde, şimdiki zamanın yer aldığı bölümde konu anlatımı yer almamaktadır. Ünite başında yer alan diyaloglardan sonra, şimdiki zaman kurallarının yer aldığı tabloda, olumlu ve olumsuz hallerinin örnekleri yer almaktadır. Şimdiki zamanın ardından, ad durum ekleri öğretilerek, ad durum ekleriyle şimdiki zaman pekiştirilmektedir:

Siz nereden geliyorsunuz?

Siz nereye gidiyorsunuz?

Siz nerede oturuyorsunuz?

Siz nerede bekliyorsunuz?

Siz ne öğreniyorsunuz?¹⁶⁹

Şimdiki zamanın kullanıldığı örneklerde, gündelik konuşmalardaki sorulara yer verilmiştir. Şimdiki zamanın diğer zamanlara göre, ad durum eklerinin kullanımına daha uygun olduğu görülmektedir. Bu özelliği sayesinde ad durum eklerinin, şimdiki zaman sonrasında verilmesi, kavranmasını kolaylaştırabilir.

2.1.5. Gelecek Zaman

-*Acak* ekiyle karşılanan gelecek zaman kipi, henüz gerçekleşmemiş; ancak gelecekteki bir zamanda kesinlikle gerçekleşeceğini bildiren kiptir.¹⁷⁰ Gelecek

¹⁶⁸ Özenç, a.g.e., s.134.

¹⁶⁹ Hengirmen, a.g.e., s.17.

zamanda eylem an itibariyle gerçekleşmese de gelecekte gerçekleşme ihtimali yüksek olan eylemler için kullanılır.

Muharrem Ergin gelecek zamanı tanımlarken şöyle demektedir: “Gelecek zaman eki ile ifade edilen gelecek zaman ise şimdiki zamandan sonraki bütün zamanı içine alan geniş, tam bir gelecek zamandır ve hareket başlamamış gibi bir kesinlik değil, istekli, belirli bir gelecek zaman hareketi kesinliği ifade eder.”¹⁷¹

Mustafa Özkan gelecek zamanla belirtilen eylemin, planlanan, niyet edilen bir iş de olsa, gerçekleşme ihtimalinde bir kesinlik söz konusu olduğunu vurgular.¹⁷² Gelecekteki eylemler bir plan dâhilinde değerlendirilse de, yapılması kesin gibidir.

Tahir Nejat Gencan, gelecek zamanı bir cümleyle açıklar: “İşin sözden sonra olacağını, yapılacağını bildirir.”¹⁷³ Söylenen söz, buna göre, eylemin yapılacağının planıdır diyebiliriz. Eylemi yapmaya bir niyet söz konusudur.

Gelecek zaman ifade ettiği zaman dilimi olarak, sözün söylendiği andan sonsuza doğru olan dilimdir. Bitmemişlik, yaşanmamışlık anlatmaktadır. Gelecekte planlanan tasarıları, niyetleri göstermektedir. Sözün söylendiği ya da olayın gerçekleştiği an, odak noktası kabul edilirse, geçmiş veya gelecekteki uzaklığı değerlendirilmektedir.¹⁷⁴ Bu değerlendirmeye, sözün söylendiği şimdiki zamandan gelecek veya geçmiş zaman konumlandırılmaktadır. Eylemin gerçekleşmemiş olması, gelecek zamanla belirtileceğini göstermektedir.

Gelecek zaman eki olan **-AcAk** eki, Türkçede sonradan çıkmış bir ektir. Yeni bir ek olan gelecek zaman eki, öncelikle partisip eki olarak kullanılmış, daha sonra gelecek zaman eki olarak kullanılmıştır. Nereden geldiği belli olmasa da, -ıcak, -icek gerundiumu ile ilgisi olduğu düşünülmektedir.¹⁷⁵ Farklı yaklaşımlar olsa da

¹⁷⁰ Korkmaz, a.g.e., s.623.

¹⁷¹ Ergin, a.g.e., 302.

¹⁷² Özkan, a.g.e., s.494.

¹⁷³ Tahir Nejat Gencan, **Dilbilgisi**, Ankara, Tek Ağaç Yayınları, 2007, s.327.

¹⁷⁴ Kerime Üstünova, **Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi**, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.9, Bursa, 2005, s.2.

¹⁷⁵ Ergin, a.g.e., s.303.

günümüzde kullanılan **-AcAk** ekinin doğuşunun yakın yüzyıllarda olduğu bir gerçektir.

-AcAk ekini karşılayan ekler olarak, Orhun Yazıtlarında **-daçı**, Divan-ü Lûgati't Türk'te **-gey**, **-gay**, Yunus Emre'nin eserlerinde **-iser** ve **-esi** kullanılmaktadır.¹⁷⁶ Diğer eklere göre **-iser** eki, Eski Anadolu Türkçesinde en geniş ölçüde kullanıldıktan sonra yerini **-açak**, **-eçek**'e bırakmıştır. Böylelikle Batı Türkçesinin eski ve yeni devirlerinde iki ayrı gelecek zaman eki olmuştur.

Osmanlıcaya geçince **-isar** unutulmuş ve **-acak**, **-ecek** tek gelecek zaman eki durumuna gelmiştir.¹⁷⁷ Gelecek zamanı karşılayan bu kadar çok ekin varlığı, gelecek zaman kavramının kendisinden kaynaklanmaktadır. Günümüz Türkiye Türkçesinde gelecek zaman, görülen geçmiş zaman, şimdiki zaman, yakın gelecek zaman, geniş zaman gibi zamanların yanında, gereklilik, ihtimal, kesinlik, sevinme, hayal, emir, istek gibi daha birçok anlamlarıyla kullanılmıştır.¹⁷⁸ Bu kadar geniş bir zaman dilimini ve bağlamı belirten gelecek zaman eklerinin çeşitlilik sebebi budur.

Gelecek zaman kipi anlamını veren eklerin örnekleri:

Boldısen = olacaksın (Orhun Yazıtları)

Gelgey = gelecek (Divanü Lûgati't Türk)

Evvel toprak anı yiyesidir. (Yusuf ve Zeliha)

Ne kapı var giresi / Ne ı ışık vardır göresi (Yunus Emre)¹⁷⁹

Gelecek zaman eki, birinci tip şahıs ekleriyle çekime girmektedir.¹⁸⁰ Birinci tip şahıs ekleri zamir kökenli şahıs ekleridir. Fiil tabanına gelen **-AcAk** ekiyle yapılır. –Acak ekinin biçimsel işlevi; eylemi çekime sokmak, yargı bildirmesine katkıda bulunmak olarak ifade edebiliriz. Anlamsal işlevi ise, hareketin ileri bir zaman

¹⁷⁶ Gencan, **a.g.e.**, s.327.

¹⁷⁷ Ergin, **a.g.e.**, s.304.

¹⁷⁸ Ertuğrul Yaman, **Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1999, s. 95-114.

¹⁷⁹ Gencan, **a.g.e.**, s.327.

¹⁸⁰ Özkan, **a.g.e.**, s.494.

diliminde yapılacağı, sözün söylendiği anda, eylemin henüz yapılmadığıdır.¹⁸¹ Ek ünlüyle başladığında, ünsüzle biten fiil tabanına doğrudan ulanır.¹⁸² Ünlü ile biten fiil kök ve gövdelerine ulanırken “y” kaynaştırma ünsüzüyle bağlanır. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde, gelecek zaman konusunda eklerin sınıflandırılması açısından sadece iki şeklinin olduğu vurgulanmalıdır. **-ecek ve -acak** eklerinin, büyük ünlü uyumuna göre fiil tabanına bağlandığı belirtilmelidir.

Gelecek zamanın olumlu çekimi şöyledir:

Fiil + -AcAk (ğ) + Şahıs Eki

Gel + ecek + ler

Teklik

1. **Şahıs :** *gör-eceğ-im oku-y-acağ-ım yaz-acağ-ım*
2. **Şahıs :** *gör-ecek-sin oku-y-acak-sın yaz-acak-sın*
3. **Şahıs :** *gör-ecek oku-y-acak yaz-acak*

Çokluk

1. **Şahıs :** *gör-eceğ-iz oku-y-acağ-ız yaz-acağ-ız*
2. **Şahıs :** *gör-ecek-siniz oku-u-acak-sınız yaz-acak-sınız*
3. **Şahıs :** *gör-ecek-ler oku-y-acak-lar yaz-acak-lar*

Örneklerde görüldüğü gibi birinci şahıslarda, kip ekinden sonra ünlü geldiğinden, “k” ünsüzü değişime uğrayarak **ğ**’ye dönüşür. Diğer zamanlarda olduğu gibi, şahıs eki kip ekinden sonra gelmektedir. Şahıs eklerin de ünlü büyük ünlü uyumuna tabidir.

¹⁸¹ Kerime Üstünoğlu, **Eklerin Öğretimi Üzerine Bir İki Söz**, Bursa, UÜ. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2004, S.6, s.6.

¹⁸² Uysal, **a.g.e.**, s.110.

Yabancılar için Türkçe kitaplarında, gelecek zamanın kurallarının kolaydan zora doğru verildiği görülmektedir. Kuralların aşama aşama verilerek, birbiriyle bağlantı sağlanması amaçlanmaktadır:

1. *Aşama : Son harf sesli ise “...acak / ...ecek” gelir.*
2. *Aşama: Son harf sesli ise, araya “y” gelir.*
3. *Aşama: Sert sessizler yumuşar.*
4. *Aşama: Geniş sesler daralır.*
5. *Aşama: Şahıslara göre çekimi*¹⁸³

Örnekte görüldüğü üzere, ilk olarak ekin yapısının özellikleri verilerek sonrasında diğer özelliklerine geçilmektedir. Temel kuralları bittiğinde, zamanın kip ekindeki istisnalarına geçilmiştir. Zamanların kullanımında, zaman belirteçlerinin ayrı bir yeri vardır. Zamanın net olarak belirtilmesi için, cümleye belirteçler yardım etmektedir. Gelecek zaman kurallarının verilmesinin ardından, birçok kitapta belirteç örneklerine rastlamaktayız.

Gelecek zamanda kullanılan belirteçler:

*Yakında, en yakın zamanda, üç saat sonra, iki hafta sonra, beş sene sonra, çok sonra, daha sonra, biraz sonra, birkaç (gün, hafta, ay, vb.) sonra, gelecek hafta(ay, sene, kış, yaz).*¹⁸⁴

Belirteçler verilirken, temel yapılar verilerek, öğrencinin yeni yapılara ulaşması amaçlanmaktadır. Gelecek sıfatını getireceği birçok zaman kavramıyla, gelecek zaman belirteçlerini oluşturmuş olacaktır.

¹⁸³ Duru,a.g.e., s.26.

¹⁸⁴ Belgin Çamlı, *Adım Adım Türkçe Turkish Step By Step*, İstanbul, Üniversiteler Kültür ve Eğitim Vakfı, 1987, s.242.

Belirteçlerin tablolar eşliğinde de verildiği görülmektedir:¹⁸⁵

	yarın			gelecek	
sabah	akşam	gece	hafta	ay	yıl/sene

Tablo XV: Gelecek Zaman Belirteçleri

Gelecek zamanın olumsuz şekli, -mA eki getirilerek yapılır. Olumsuzluk eki ünlü uyumuna uyar. Gelecek zamanın olumsuz çekimi şöyledir:

Fül + mA + (y) -AcAk (ğ) + Şahıs Eki
Gel + me + (y)ecek + ler

Teklik

1. **Şahıs :** *gör-me-y-eceğ-im oku-ma-y-acağ-ım yaz-ma-y-acağ-ım*
2. **Şahıs :** *gör-me-y-ecek-sin oku-ma-y-acak-sın yaz-ma-y-acak-sın*
3. **Şahıs :** *gör-me-y-ecek oku-ma-y-acak yaz-ma-y-acak*

Çokluk

1. **Şahıs :** *gör-me-y-eceğ-iz oku-ma-y-acağ-ız yaz-ma-y-acağ-ız*
2. **Şahıs :** *gör-me-y-ecek-siniz oku-ma-y-acak-sınız yaz-ma-y-acak-sınız*
3. **Şahıs :** *gör-me-y-ecek-ler oku-ma-y-acak-lar yaz-ma-y-acak-lar*

Gelecek zaman olumlu çekimindeki kurallar olumsuz çekim için de geçerlidir. Olumsuz halinde farklı bir durum, olumsuzluk eki -mA'nın eklenmesiyle, "y" ünsüzünün, olumsuzluk eki ile zaman eki arasına girmesidir.

Soru çekiminde de olumlu ve olumsuzdaki kurallar geçerlidir. Fakat soru çekimindeki, soru ekinin değişimi vurgulanması gereken bir ayrıntı olarak kabul edilebilir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin temel seviyesinde, soru ekleri öğretilmektedir. Soru ekleri olarak, *mi, mu, mü* ekleri belirtilmektedir. Gelecek zamanın sorusundaki istisna, özellikle vurgulanmalıdır. Ünlü uyumuna göre *a,ı* ünlülerinden sonra *mi* soru eki, *e,i*'den sonra *mi, o,u*'dan sonra *mu, ö,ü*'den sonra

¹⁸⁵ Duru, a.g.e., s.26.

mi soru eki gelmektedir. Dolayısıyla gelecek zamanın kip ekinden dolayı sadece **mi** ve **mi** soru ekleri kullanılabilir. Bu ayrıntı temel seviyedeki öğrencilerin yanlış kullanımlarına sebep olmaktadır. Bu durumun düzeltilmesi için, ünlü uyumları sık sık tekrarlanmalı ve zamanlardaki değişimleri yeniden gösterilmelidir.

Gelecek zamanın olumsuz çekimi şöyledir:

Fül + -AcAk	mI + Şahıs Eki
Gel + ecek	mi + sin

Teklik

1. **Şahıs :** gör-ecek **mi-y-im?** oku-y-acak **mi-y-ım?** yaz-acak **mi-y-ım?**
2. **Şahıs :** gör-ecek **mi-sin?** oku- acak **mi-sın?** yaz-acak **mi-sın?**
3. **Şahıs :** gör-ecek **mi?** oku-y-acak **mi?** yaz-acak **mi?**

Çokluk

1. **Şahıs :** gör-ecek **mi-y-iz?** oku- y-acak **mi-y-ız?** yaz-acak **mi-y-ız?**
2. **Şahıs :** gör-ecek **mi-siniz?** oku -y-acak **mi-sınız?** yaz-acak **mi-sınız?**
3. **Şahıs :** gör-ecek-ler **mi?** oku-y-acak-lar **mi?** yaz-acak-lar **mi?**

Gelecek zaman kipinde soru eki şahıs ekinden önce gelir; yalnız 3. tekil ve çokluk şahıslarında sonda bulunur. Bu durum ünlü uyumuna uyar¹⁸⁶ ve diğer zamanlar için geçerlidir. Türkçeyi yeni öğrenenler, genellikle bu kuralda yanlışlık yapmaktadırlar. Bu durumun giderilmesi adına, zamanları öğretirken ilk olarak ek sıralamaları anlatılabilir.

Gelecek zamanın eylemin konuşma anından sonra yapılacağı, eylemi yapmaya niyetli oluşu bazen de eylemin yapılması gerektiğini haber verdiği belirtilmiştir.¹⁸⁷ Bu durumlardan başka, gelecek ifadesinin dışında zamanları da belirttiği olmuştur. Diğer zamanlarda gördüğümüz zaman kaymalarını gelecek zamanda da görmekteyiz.

¹⁸⁶ Uysal, **a.g.e.**, s.111.

¹⁸⁷ Ediskun, **a.g.e.**, s.101-102.

Gelecek zamandaki başlıca zaman kaymaları:

- Görülen geçmiş zamanı gösterir:

Bu fabrikadan sonra kasabanın havası değişecektir. Kısa süre içinde kasabalılar, bir şehirli gibi yaşamaya başlayacaktır.

- Öğrenilen geçmiş zamanı gösterir:

Mağlubiyetten kısa bir süre sonra, padişah tekrar ordusunu hazırlayacak ve bu kaleyi alacaktır.

- Şimdiki zamanı gösterir:

Bu sabah erken odama gelerek sana mektup yazarsam gönderebileceğini söylediği vakit ne kadar sevindiğini görerek o da şaştı. Hemen kaleme sarıldım, benim güzel kardeşim, sana geçen bir ayda başımdan geçenleri yazacağım. (M. Ş. Esendal, İÇ, 16)¹⁸⁸

- Geniş zamanı gösterir:

Tabi ya! Nerden bileceksin onun aradığını...

- Emir veya istek gösterir:

Bu olayı kimse bilmeyecek.

Yukarıdaki örnekleri arttırabiliriz. Gelecek zamanın, gelecek dışında farklı zamanları da belirttiği görülmektedir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde zaman kaymalarının anlatımı, orta seviyede başlamaktadır. Temel seviyenin başında verilen zamanlar, orta ve ileri seviyelere doğru genişleyerek, detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Hemen hemen bütün zamanlarda, zaman kayması görülmektedir. Fakat bazı zamanların yapıları gereği belirli kaymaları ön plana çıkmaktadır. Bu durum, zamanın günlük kullanımdaki şekline ve sıklığına göre olmaktadır. Gelecek zamanın

¹⁸⁸ Korkmaz, a.g.e., s.635.

günlük dildeki kaymalarından biri tavsiye-emir cümlelerinde görülmektedir. Orta seviyedeki ders bir kitabında aşağıdaki örneği görmekteyiz:

Gelecek zaman:

- ***Fiilin konuşma anından sonra yapılacağını bildirir.***

Örnek: Ödevlerinizi kontrol edeceğim.

- ***Fiilin yapılması gerektiğini de bildirir.(Tavsiye-emir)***

Örnek: ödevleri yarına kadar yapacaksınız.¹⁸⁹

Dil bilgisi öğretilse de, kullanım açısından zorluklar ortaya çıkmaktadır. Eklerin çokluğu, farklı anlamları belirtmeleri öğrenmeyi zorlaştırabilmektedir. Dolayısıyla, kurallar öğretilirken günlük kullanım esas alınmalıdır. Verilen kurallardan sonra, yeterli sayıda örnek verilmelidir. Yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında gelecek zaman konusu çok çeşitli metinlerle verilmiştir. Bazı kitaplardaki okuma parçalarının başlıkları şöyledir:

Yakında neler olacak neler!¹⁹⁰

Haydi Tatile!¹⁹¹

Fatma Hanımın Alışveriş Planı¹⁹²

Gelecek zaman öğretiminde daha çok, içerisinde gelecekteki planların anlatıldığı okuma parçaların ve diyaloglar kullanılmıştır. Yakın veya uzak gelecekteki yapılacaklar listelenerek, kalıp ifadeler öğretilmektedir. Metinler ve diyalogların dışında, bazı kitaplarda gelecek zamanın sıkça geçtiği şiirler yer almaktadır: Ziller çalacak¹⁹³, Süvari¹⁹⁴.

¹⁸⁹ Tuncay Öztürk, vd., **Adım Adım Türkçe Ders Kitabı 3**, İstanbul, Dilset Yayınları, 2003, s.133.

¹⁹⁰ Özbay, **a.g.e.**, s.86.

¹⁹¹ A.Ü. Tömer, **a.g.e.**, s.106.

¹⁹² Tuncay Öztürk, vd., **Gökkuşaklı Türkçe Ders Kitabı 1**, İstanbul, Dilset Yayınları, 2007, s.88.

¹⁹³ Uysal, **a.g.e.**, s.112.

¹⁹⁴ Hepsöyler, **a.g.e.**, s.50.

2.2. Tasarlama Kipleri

Açık ve belirli bir zamanı olmayan, henüz gerçekleşmemiş, gerçekleşmesi şart, istek, gereklilik ve emir gibi şekillerde tasarlanmış kiplerdir. Tasarlama kiplerinde kesin bir zaman ifadesi yoktur. Herhangi bir zaman kavramı belirtmediklerinden, anlamlarına göre adlandırılmıştır. Tasarlama kiplerinin ortak yanları genel olarak ‘dilek’ anlamı taşımalarıdır. Tasarlama kipleri içerisinde yer alan dört kip vardır.

2.2.1. Şart Kipi

Bir oluşu ve bir kılışı şart veya dilek, istek veya niyete bağlayan bir tasarlama kipidir. **-sA** eki ile kurulur.¹⁹⁵ Muharrem Ergin, hareketin şart şeklinde tasarlandığını ve şart olarak düşünüldüğünü anlatmak için kullanılan kiptir demiştir ve şart kipi hakkındaki görüşleri şöyledir: “ Şart şekli tipik bir tasarlama kipidir. Bu kipte fiil şarta bağlandığı için hiçbir hüküm ifade etmez; hiçbir dilek, temenni, zorlama anlatmaz. Yalnız isteksiz, dileksiz mücerret bir tasarlama ifade eder. Şart şeklinin hiçbir hüküm taşımayan bu karakteri ile bütün fiil kipleri içinde çok farklı bir durumu vardır.”¹⁹⁶ Mustafa Özkan da şart kipinin en temel özellikleri olarak, oluş veya kılışı, şarta, dileğe veya isteğe bağladığını belirtmiştir.¹⁹⁷ Tasarlama kiplerinden olan şart kipi, görüldüğü gibi sadece şart anlamı değil aynı zamanda dilek, istek ve niyeti de belirtmektedir. Bazı kaynaklarda şart kipine, dilek-şart kipi¹⁹⁸, dilek-koşul kipi¹⁹⁹ gibi farklı adlandırmalar yapılmaktadır. Temel özelliği olan şart anlamı dolayısıyla, şart kipi adlandırması yaygındır.

Türkçenin ilk dil bilgisi kitabı olarak kabul edilen Medhal-i Kavâ'id’de Ahmet Cevdet Paşa, şart kipini bir fiil kipi olarak ele almamaktadır. Şart bileşik

¹⁹⁵ Korkmaz, **a.g.e.**, s.676.

¹⁹⁶ Ergin, **a.g.e.**, s.309.

¹⁹⁷ Özkan, **a.g.e.**, s.495.

¹⁹⁸ Ediskun, **a.g.e.**, s.105.

¹⁹⁹ Gencan, **a.g.e.**, s.337.

çekim yapan bir yardımcı fiil olarak değerlendirmektedir.²⁰⁰ Fakat günümüz Türkçesinde, şart kipi, tasarlama kipleri arasında ele alınmaktadır.

Şart kipinin olumlu çekimi şöyledir:

Fiil + -sA + Şahıs Eki

Gel + se + m

Teklik

1. Şahıs : gör-se-m oku-sa-m yaz-sa-m
2. Şahıs : gör-se-n oku-sa-n yaz-sa-n
3. Şahıs : gör-se oku-sa yaz-sa

Çokluk

1. Şahıs : gör-se-k oku-sa-k yaz-sa-k
2. Şahıs : gör-se-niz oku-sa-nız yaz-sa-nız
3. Şahıs : gör-se-ler oku-sa-lar yaz-sa-lar

Görüldüğü gibi ikinci tip şahıs ekleri kullanılır. Şart kipinin olumsuz çekiminde diğer zamanlarda olduğu gibi fiile, -me/-ma ekleri getirilmektedir. Ünlü uyumuna göre çekimlenir. Olumsuz şeklinin çekimi ise şöyledir:

Fiil + mA + -sA + Şahıs Eki

Gel + me + se + m

Teklik

1. Şahıs : gör-me-se-m oku-ma-sa-m yaz-ma-sa-m
2. Şahıs : gör-me-se-n oku-ma-sa-n yaz-ma-sa-n
3. Şahıs : gör-me-se oku-ma-sa yaz-ma-sa

Çokluk

²⁰⁰ Nevzat Özkan, *İlk Dil Bilgisi Ders Kitabımız Medhal-i Kavâ'id Hakkında*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:11, Kayseri, 2001, (95-112), s.103.

1. **Şahıs** : *gör-me-se-k oku-ma-sa-k yaz-ma-sa-k*
2. **Şahıs** : *gör-me-se-niz oku-ma-sa-nız yaz-ma-sa-nız*
3. **Şahıs** : *gör-me-se-ler oku-ma-sa-lar yaz-ma-sa-lar*

Şart kipinin soru şekline soru eki olarak “mi ve mı” ekleri getirilir. Diğer soru ekleri olan “mu ve mü” , ünlü uyum kuralına göre şart kipinde kullanılamaz. Sadece iki şekli kullanılmaktadır. Bu durum yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde, özellikle vurgulanması gereken bir uyumdur. Soru eklerinin bu özelliği, uyum kurallarının hatırlatılmasıyla tekrar edilmelidir:

a,ı,o,u → mı? **e,i,ö,ü** → mi? ²⁰¹

Fül + -sa + Şahıs Eki mI?
Gel + se + m mi?

Teklik

1. **Şahıs** : *gör-se-m mi? oku-sa-m mı? yaz-sa-m mı?*
2. **Şahıs** : *gör-se-n mi? oku-sa-n mı? yaz-sa-n mı?*
3. **Şahıs** : *gör-se mi? oku-sa mı? yaz-sa mı?*

Çokluk

1. **Şahıs** : *gör-se-k mi? oku-sa-k mı? yaz-sa-k mı?*
2. **Şahıs** : *gör-se-niz mi? oku-sa-nız mı? yaz-sa-nız mı?*
3. **Şahıs** : *gör-se-ler mi? oku-sa-lar mı? yaz-sa-lar mı?*

Tasarlama kipleri içinde şartın şeklini gösteren ek **-se**’dir. ²⁰² Fiil tabanın son ünlüsüne göre iki değişkeni vardır: **-sa, -se**. Büyük ünlü uyumuna göre değişime tabidir. Şart kipi ekinin geçmişi incelendiğinde, Eski Türkçede uzun zaman **-sar, -ser** eklerinin kullanıldığı görülmektedir. Devrin sonlarına doğru gelindiğinde, ekteki r ünsüzü düşmüş, **-se, -sa** halini almıştır. Ek, Batı Türkçesine bu şekilde geçerek,

²⁰¹ Duru, **a.g.e.**, s.58.

²⁰² Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, Ankara, TDK Yay.,575, 1992, s.142.

günümüze bu haliyle gelmiştir.²⁰³ İlk yazılı kaynaklarda da karşılaştığımız şart kipi, Türkçede uzun geçmişi olan kiplerdendir:

Türk Oğuz begleri işiting. Üzre Tengri basmasar asra yir telinmeser Türk budun iliğin törüğün kem artadı. (Kök-Türk Yazıtları)

Ula bolsa yol azmas, bilig bolsa söz yazmas.(Divanü Lûgati't-Türk)²⁰⁴

Örneklerde görüldüğü üzere daha çok bağlama göreviyle cümlede yer almıştır. Şart kipinin kullanıldığı bu tarihi metinlerdeki bağlama özelliği günümüzde devamlılığını korumaktadır. Şart kipiyle ancak bağlı bir cümle kurulduğu araştırmacıların ortak görüşüdür²⁰⁵, bu özelliğiyle diğer tasarlama kiplerinden ayrılan şart kipi, tek başına yargı taşımamaktadır.²⁰⁶ Daha çok cümle içinde bağlama göreviyle kullanılmaktadır. Bu durum, şart kipinin herhangi bir zamanı göstermediği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Şart kipi eki *-se /-sa*'nın bir kip eki değil, zarf fiil eki olduğu da savunulmaktadır.²⁰⁷ Fakat bunun aksi yönünde görüşler de vardır. Dil birimleri adlandırılırken ilişki kurdukları diğer birimlerden destek aldığı, hiçbir dil biriminin tek başına kullanılmadığı, dolayısıyla bir cümlede zaman ifade eden belirteçleri alsın almasın, tasarlama kipindeki eylemlerin gelecek zamanı işaret ettiği belirtilmektedir.²⁰⁸ Şart kipinin gösterdiği zamanı istek, niyet, şart gibi bağlamlar içinde görmekteyiz. Birçoğunda gelecek vurgusu vardır.

Bazı kaynaklarda dilek-şart adıyla anılan şart kipi, anlam özelliği açısından şartı ifade ettiği gibi, istek-dilek anlamını da belirtir. Şart ifade ettiğinde genellikle ana cümlelerin zarfı olarak; ana cümleyi tamamlar. İstek ifade ettiğinde ise başlı başına bir cümle özelliğindedir.²⁰⁹ Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde, şart kipinin karşıladığı zamanı, bu ayrımla bulabiliriz. Cümle kurulumundaki yerine göre,

²⁰³ Ergin, **a.e.**

²⁰⁴ Gencan, **a.g.e.**, s.339.

²⁰⁵ Fatma Türkyılmaz, **Tasarlama Kiplerinin İşlevleri**, Ankara, TDK Yay., 729, 1999, s.74.

²⁰⁶ Özkan, **a.g.e.**, s.495.

²⁰⁷ Leyla Karahan, **-se/-sa Eki Hakkında**, Türk Dili, 516, 1994, s.471.

²⁰⁸ Kerime Üstünova, **Dilek Kipleri ve Zaman Kavramı**, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C. LXXXVIII, S.635,(678-686), s.635.

²⁰⁹ Türkyılmaz, **a.g.e.**, s.78.

dilek ya da şart olduğunu tespit etmemiz mümkündür. Zaman gibi soyut bir kavramın tespitinde, bu şekilde izlenecek yol öğretimi kolaylaştıracaktır.

Babasını görsem, hemen şikâyet edeceğim. (Şart)

Bütün fiil çekimleri bağımsız cümle yapabildikleri halde, şart işlevindeki şart kipi cümle oluşturamaz. Sadece tam bir eylem ifadesi taşımayan, bağlı cümle oluşturur.²¹⁰ Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi, ana cümleye bağımlı bir yan cümle oluşturmuştur. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde, cümlenin bağımsız olup olmama durumuna göre belirttiği anlam vurgulanabilir. Şart kipinin, şart değil de istek anlamı taşıdığı cümlelerde bir hüküm taşıdığı, bağımsız bir cümle olarak kabul edildiği bilinmektedir. Aşağıdaki istek bildiren, şart ekiyle kurulmuş örnekte bunu görmekteyiz:

Bu akşam burada kalsak. (Dilek, istek)

Şart kipinin bu farklı durumu, dil bilgisi olarak sınıflandırılmasında farklı yaklaşımları ortaya çıkarmıştır. Şimdiki zaman, gelecek zaman, geçmiş zaman, ve geniş zaman haber kipleri içinde yer alırken; istek, gereklilik, emir ifade eden fiiller de dilek kipleri ya da tasarlama kipleri diye ayrılmaktadır. Şart kipi de dilek/tasarlama kipleri içersinde yer almaktadır. Şart kipinin, istek anlamında dilek/tasarlama kipleri arasında anılabileceğini, şart anlamında ise haber verme özelliğinden, haber kipleri içinde yer alması gerektiği belirtilmektedir.²¹¹ Bu durum, şart kipinin temelde özelliğini değiştirmese de, yapılacak sınıflandırmayla, belirttiği anlam yönüyle konumunu etkileyecektir. Yabancılar için Türkçe kitaplarında temel zamanlardan sonra yer alan tasarlama kiplerinin öğretimi de, şart kipleri bildirme kiplerinin öğretim yaklaşımları gibidir. Öğrenimin daha kolay hale gelmesi için, şart kipinin karşıladığı iki anlam, en başta verilmektedir:

- ***Dilek şart cümlelerinde, bir hareketin yapılması, bir oluşun gerçekleşmesi istenir.***

Bizi de davet etseler.

²¹⁰ Ergin, a.g.e., s.309.

²¹¹ Türkyılmaz, a.g.e., s.74.

- *Şartlı cümlelerde, bir hareketin yapılmasına, bir oluşun gerçekleşmesine kendi gösterdiği hareket şart koşulur.*

*Kahve içsem, uykum açılır.*²¹²

Şart kipinin kullanımına göre farklı anlamları belirttiği, şart ve istek dışında yeni anlamları karşıladığı da bilinmektedir. Bu durum, daha çok şart kipinin kullanımına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında, az da olsa bu örneklerle rastlamaktayız. Günlük kullanımların öğretilmesi, kipi daha sık kullanılarak pekiştirilmesini, aynı zamanda çevresinden duyulanların anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu duruma örnek olarak, “şart kipiyle kurulmuş fiilin arka arkaya kullanılırsa tahmin anlamı katacağı” belirtilerek, şu örnekler verilmiştir:

“Bu saatte gelse gelse babam gelir.”

“Bu işi yapsa yapsa ancak Sadık yapabilir.”

*“Ayşe’nin nerede olduğunu bilse bilse Esra bilir.”*²¹³

Şart kipi başlığı altında şart kipinin anlatımı ve şart ekini alan isim ve sıfatlarla kurulan cümlelere yer verilmiştir. Fiile gelen kip eki gibi, isim ve sıfata gelen -sa/-se ekleri, şart anlamında kullanılmaktadır:

“En iyi arkadaşın Ahmetse neden onu hiç aramıyorsun?”

“Gideceğimiz yer uzak değilse yürüyelim.”

*“Çiçekler güzelse biraz bekle de anneme çiçek alayım”*²¹⁴

Şart kipini günlük dilde sık kullanılan örneklerinden, şart ekinden sonra -a ve -e sesinin gelme durumuna, yabancı dil olarak Türkçe kitaplarının şart kipi bölümlerinde görmemekteyiz. “-yA! ünleminin, -y’si eriyerek kısaltmış bir biçimi olan -A! ünlemiyle genişletilen şart kipinin, güçlü bir istek görevi anlamında olduğu bilinmektedir.”²¹⁵ Günlük hayatta, diyaloglarda sıkça görülen kullanımın, yabancılara öğretimi gerekmektedir.

²¹² Karaman, a.g.e., s.289-290.

²¹³ Duru, a.g.e., s.58.

²¹⁴ Ankara Üniversitesi TÖMER, *Hitit Yabancılar İçin Türkçe 2*, Ankara, AÜ. Basımevi, 2002, s.55.

²¹⁵ Korkmaz, a.g.e., s.692.

Şart kipinin ana kullanımının dışındaki bu tarz görevlerini yabancılar için Türkçe kitaplarının temel seviyesinde çok sık görmemekteyiz. Örneklerdeki gibi kurallar daha çok orta ve ileri seviyedeki kitaplarda yer almaktadır. Öncelik olarak ekin asli görevi öğretilmekte, sonraki aşamalarda diğer kullanımları verilmektedir. Şart kipindeki işlev kaymalarını gösteren, her biri farklı işlevleriyle kullanılan örnekler:

- *Hangi resmime baksam ben değilim. (A. Necdet, MTŞ, 263)*
- *Dünyada inanmam hani görsem de gözümde. (K.Tahir, EŞİ, 33)*
- *Vakit dar olsa gerek. (A.M. Dıranas, Ş, 107)*
- *Ne dese iyi kara namussuz? (K. Tahir, DA, 17)*
- *Hah şöyle, gelecekse gelsin de karşı karşıya açıkça bir kozlarımızı paylaşsınlar!*
- *Ne ayıptır desen anlar, ne tükürsen utanır. (M.A. Ersoy, S, 354)²¹⁶*

2.2.2. İstek Kipi

Fiile istek, arzu, niyet kavramlarını veren bir tasarlama kipidir.²¹⁷ Eyleme karşı bir isteğin, niyetin olduğunu belirtmektedir. İşe veya oluşa karşı bir eğilim vardır. Muharrem Ergin, istek kipinin tasarlanan hareketin istendiğini gösterdiğini, istek şeklinde bir tasarlama ifade ettiğini vurgulamaktadır.²¹⁸ Özne bir eylemi istediğini bu kiple ifade etmektedir.

Günümüzde kullanılan istek kipi eki *-a/-e*'dir. Zeynep Korkmaz, fiile gelen *-(y)A* ekiyle kurulduğunu belirttikten sonra, bu kipin bütün çekimlerinin olduğunu belirtmektedir.²¹⁹ Fakat bazı kaynaklarda, istek kipinin birinci teklik ve çokluk çekimleri yer almamaktadır. Bu durumun edebi dildeki kullanımına göre değerlendirildiği belirtilmiştir ve bu şahıslardaki istek ifadesi genellikle emir ekleriyle karşılanmaktadır. Edebi dilde yer almayan birinci teklik ve çokluk şahısları

²¹⁶ Korkmaz, **a.g.e.**, s.683-687.

²¹⁷ Özkan, **a.g.e.**, s.495.

²¹⁸ Ergin, **a.g.e.**, s.310.

²¹⁹ Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, s.90.

ağızlarda canlı olarak yer almaktadırlar.²²⁰ Bu durumun sebebi olarak, istek kipi, emir ve istek şekillerinin karışması olarak kabul edilmektedir.²²¹ Bugün birinci teklik ve çokluk emir kipini, istek işlevinde kullanmaktayız.

İstek kipi ile emir kipinin bu kadar yakınlaşması sonucu bir sınıflandırma ve tanımlama farklılığı ortaya çıkmaktadır. Araştırmacılar, emir ve istek kipi eklerini adlandırırken, farklı yaklaşımlar sergilemektedirler. Muharrem Ergin bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“İstek çekiminin birinci şahıstaki –ayım/-eyim ekini emir eki yerine -a-y-ım, -e-y-im şeklinde –a, -e istek eki ile –ım, -im şahıs eki olarak kabul etmek de akla gelebilir. Fakat hem ortada bir –ayım, -eyim emir eki olması, hem de istek çokluk birinci şahsındaki –alım, -elim’in emir eki olduğunun açıkça görülmesi istek teklik birinci şahsındaki ekin de aslında emir eki olduğunda ve parçalanamayacağında şüphe bırakmamaktadır.”²²²

Konuşanın kılış ve oluştaki açık eğilimini gösteren istek kipi, Eski Türkçede -gey, -gey ekiyle yapılan gelecek kipinden gelen -e fiil gövdesi Eski Osmanlıcada istek anlatımı kazanmıştır.²²³ İstek vurgusu yapılırken daha çok şimdiki zaman ve gelecek zaman içine alacak şekilde kullanılagelmiştir. Bu durum, diğer tasarlama kiplerinde de görülmektedir. Geçmiş zamanın gösterildiği kullanımlara pek rastlanmamaktadır. İstek kipiyle ilgili farklı yaklaşımların yanında, tarihsel değişimiyle farklı adlandırmalar yapıldığı da görülmektedir. Bazı kaynaklarda, istek kipiyle yakın gelecek zaman ve şimdiki zaman arasında fark olmadığı²²⁴ söylenmektedir. İstek kipinin gelecek zamanla olan bu yakınlığı, sadece Türkçe için geçerli değildir. Pek çok dilde gelecek bildiren ek ya da yardımcı fiillerin kökeni istek bildiren ek ya da yardımcı fiillerin kökeni istek bildiren sözcüklere dayanmaktadır. Örneğin İngilizcedeki will (istemek), ya da Eski Türkçede –gay, -ga

²²⁰ Türkyılmaz, **a.g.e.**, s.96.

²²¹ Ergin, **a.g.e.**, s.311.

²²² Ergin, **a.g.e.**, s.312

²²³ Banguoğlu, **a.g.e.**, s.470.

²²⁴ Gökhan Ölker, **Ta’lim-i Lisân-ı Rumî ve Dil Öğretim Yöntemi**, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.22, Konya, 2007, s.8

ekinin, gelecek-istek ilgisi de hatırlanmalıdır.²²⁵ Bu özelliğin, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde vurgulanması gerekmektedir. İstek kipinin öğretiminden önce temel zamanlar başlığında öğrenilen şimdiki zaman ve gelecek zamana göndermeler yapılmalıdır.

İstek kipinin olumlu çekimi şöyledir:

Fül + A + Şahıs Eki
Gel + e + (y) im

Teklik

1. **Şahıs :** *gör-eyim oku-y-ayım yaz-ayım*
2. **Şahıs :** *gör-e-sin oku-y-s-n yaz-a-sın*
3. **Şahıs :** *gör-e oku-y-a yaz-a*

Çokluk

1. **Şahıs :** *gör-elim oku-y-alım yaz-alım*
2. **Şahıs :** *gör-e-siniz oku-y-a-sınız yaz-a-sınız*
3. **Şahıs :** *gör-e-ler oku-y-a-lar yaz-a-lar*

İstek kipinin çekiminde birinci tip şahıs ekleri kullanılmaktadır. Fakat birinci çokluk şahsında istisna vardır. Birinci çokluk şahıs eki olarak *-ız, -iz, -uz, -üz* ekleri yerine, *-lim* ve *-lim* ekleri gelmektedir. Bazı kaynaklarda, birinci teklik ve çokluk şahısları kullanılmadığı görülmektedir. İbrahim Necmi Dilmen, Tahsin Banguoğlu, Tahir Nejat Gencan, Hikmet Dizdaroğlu, Haydar Ediskun, Kaya Bilgegil, Oya Adalı, Ahmet Topaloğlu gibi dilciler, insanın kendi kendine emir vermeyeceği tezine dayanarak, “*gelelim, geleyim*” gibi şekillerin istek kipleri içinde yer alması gerektiğini savunmaktadırlar.²²⁶ Bu yaklaşıma karşı çıkanlar ise, birinci teklik ve çokluk şahıslarının emir kipinde kullanımının olabileceği tezini savunmaktadırlar.

²²⁵ Sema Arslan, **İstek Kipliği, Gerçek ve Gerçekleştirilebilirlik**, VII. Uluslar arası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu, Konya, 2007, s.3-4.

²²⁶ Ahmet Bican Ercilasun, **Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine**, Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı, Ankara, TDK Yay. 600, 1993, s.61.

Yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında, istek kipinin anlatımında daha çok ilk görüşün hâkim olduğunu görmekteyiz. Birinci teklik ve çokluk çekimleri, istek kipi içinde yer almaktadır. Konu anlatımının yapıldığı bölümlerde çok fazla detaya girilmediği görülmektedir. İstek ve emir kipi arasındaki bu yakınlıktan olsa gerek, istek ve emir kipinin, birinci teklik ve birinci çokluk çekimleri aynıdır ve üçüncü şahısları az kullanılır,²²⁷ kullanımına göre emir anlamı da taşır²²⁸, gibi bir ifade yer almaktadır.

İstek kipinin olumsuz çekimi şöyledir:

Fül + ma + (y)A + Şahıs Eki

Gel + me + (y)e + (y) im

Teklik

1. Şahıs : gör-*me*-y-eyim oku-*ma*-y-ayım yaz-*ma*-y-ayım
2. Şahıs : gör-*me*-y-e-sin oku-*ma*-y-a-sın yaz-*ma*-y-a-sın
3. Şahıs : gör-*me*-y-e oku-*ma*-y-a yaz-*ma*-y-a

Çokluk

1. Şahıs : gör-*me*-y-elim oku-*ma*-y-alım yaz-*ma*-y-alım
2. Şahıs : gör-*me*-y-e-siniz oku-*ma*-y-a-sınız yaz-*ma*-y-a-sınız
3. Şahıs : gör-*me*-y-e-ler oku-*ma*-y-a-lar yaz-*ma*-y-a-lar

Olumsuz eki olan *-mA*, istek kipinde diğer kiplerdeki gibi iki değişkenlidir. Şahıs eki de olumsuz eki gibi büyük ünlü uyumuna tabidir. İstek kipinin olumsuz halinin bütün şahıslarından daha çok, bazı şahısları günlük dilde kullanılmaktadır. Yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında olumsuz çekimleri verilse de, örnek cümleler pek verilmemektedir. “Olumsuz şekli için fiilden sonra “-may, “-mey” ekleri getirilerek yapılır”²²⁹ açıklaması yapılmıştır. Bu açıklamanın yer aldığı yabancılar için dil bilgisi kitabında, olumsuz çekimi verilmemiştir. Sadece açıklamanın ardından, örnek olarak gelmeyelim, okumayalım, bakmayalım, görmeyelim

²²⁷ Gazi Üniversitesi TÖMER, **Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi**, Ankara, Gazi Üniversitesi Tömer, 2002, s.96.

²²⁸ Tuncay Öztürk, vd., **Adım Adım Türkçe Dil Bilgisi 1**, İstanbul, Dilset Yay. s.128.

²²⁹ Duru, **a.g.e.**, s.56.

çekimleriyle yetinilmiştir. Bunda sebep, yabancılar için daha kolay ve anlaşılır kurallar tercih edilmesidir. Bir anadil konuşucusunun bilmesi gerekenlerle, yabancı dil olarak o dili öğrenenin bilmesi gerekenler farklılık gösterebilmektedir.

İstek kipinin soru çekimi şöyledir:

Fiil + A + Şahıs Eki Soru eki

Gel + e + (y) im mi?

Teklik

1. **Şahıs :** *gör-eyim mi? oku-y-ayım mı? yaz-ayım mı?*

Çokluk

2. **Şahıs :** *gör-elim mi? oku-y-alım mı? yaz-alım mı?*

İstek kipinin, sorusunda farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Sadece birinci teklik ve birinci çokluk çekimleri vardır. Yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında, bu istisna çok detaylandırmadan verilmektedir. “İstek kipinin olumlu ve olumsuz soru biçimi yalnız birinci teklik ve birinci çokluk şahısları için yapılabilmektedir”²³⁰, denmektedir.

İstek kipinin kullanımına göre farklı işlevleri vardır. Cümlenin bağlamına göre şekillenen anlam çeşitliliği, istek kipinin farklı kullanımlarını ortaya çıkarmaktadır. Tasarlama kiplerinde, bildirme kiplerinde olan zaman kaymaları olmasa da, işlevlerinden ötürü, değişik kullanımları ortaya çıkmıştır. Bu değişimin nedenini Zeynep Korkmaz şöyle açıklamıştır: “Gramer şekillerinde kendini gösteren işlev ayrılık ve incelikleri, genellikle zamana bağlı değişme ve gelişmelerle ilgili olarak dilin ortaya koyduğu yeni ihtiyaçlardan ve bu ihtiyaçları karşılayabilecek kullanım biçimlerinden kaynaklanmıştır.”²³¹ Bu durum, dilin zamanın şartlarına göre değişime uğraması ve en uygun yapıdaki kullanımın ortaya çıkması olarak açıklanabilir.

²³⁰ Koç, a.g.e.,s.160.

²³¹ Korkmaz, a.g.e., s.652.

İstek kipinin işlevleri olarak, istek, rica, yalvarma²³² gibi durumları sayılabilir. Bu durumların yanında, isteğin derecesine göre, emir, dilek, temenni, dua vs.²³³ gibi anlamları belirtmektedir. Birçok anlamda kullanılabilen istek kipinin, tam olarak anlamının anlaşılması için yeteri kadar, özgün örnekler verilmelidir. Yabancı dil olarak Türkçe kitapları incelendiğinde, istek kipinin en çok kullanılan örnekleri verilerek, konu daha anlaşılır hale getirilmektedir.

*Sizi tanıştırayım. Evimize gidelim.*²³⁴

*Sana da simit alayım mı? Şu çeşmeden su içelim mi?*²³⁵

*Tatlı yiyelim, tatlı konuşalım. Yarın akşam tekrar görüşelim.*²³⁶

*Nerede buluşalım? Yarın akşam size geleyim mi?*²³⁷

Örneklerde görüldüğü gibi, istek kipinde daha çok teklif şeklinde ve ihtiyaçları belirtirken kullanılmaktadır. Temel kullanımı verilirken, istek kipinin daha iyi anlaşılması için bazı kaynaklarda iste- fiilinden yola çıkarak, kip farklı bir şekilde uyarlanmaktadır:

Akşam size gelelim mi? (gelmek istiyoruz)

*Yarın sinemaya gidelim. (gitmemizi istiyorum)*²³⁸

Orta seviyedeki öğrenciler için hazırlanan alıştırmaya kitabında, istek kipi alıştırmaları olarak, öğrencilerden kompozisyon yazmaları istenmektedir.

Aşağıdaki konu ile ilgili düşüncelerinizi anlatan bir kompozisyon yazınız.

*“Hayatımızı güzelleştirmek için neler yapalım?”*²³⁹

²³² Arif Sarıçoban, Murat Hışmanoğlu, *Türkçedeki Buyrum Tümcelerinin Edinbilimi Üzerine*, Ankara, A. Ü. Dil Dergisi, S.123, (31-48), 2004, s.36.

²³³ Gürler Gülsevin, *Eski Türkiye Türkçesinde İstek Kipi Üzerine*, TDK-Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Osmanlı Türkçesi Öncesi: Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı, İstanbul, 1999, s.3.

²³⁴ Koç, **a.g.e.**, s.161.

²³⁵ Gazi Üniversitesi TÖMER, **a.g.e.**, s.97.

²³⁶ Duru, **a.g.e.**, s.56.

²³⁷ Öztürk, vd., *Adım Adım Türkçe Dil Bilgisi 1*, s.128-129.

²³⁸ Özenç ve Yılmaz, **a.g.e.**, s.196.

²³⁹ İbrahim Akış, Ferhat Aslan, *Yabancılar İçin Orta Türkçe Alıştırmaları*, İstanbul, Çantay Kitabevi, 2003, s.47.

Böyle bir çalışma, hem dil bilgisi yapısını, öğretimini kolaylaştıracak hem de kullanımını öğretecektir. Temel seviyede zor olsa da, orta ve ileri seviyeler için uygun olabilir.

2.2.3. Gereklilik Kipi

Tasarlanan veya istenen hareketin yapılması gerektiğini gösteren tasarlama kipidir. Gerekli olduğunu, gereklilik şekline bürünen bir tasarlama ifadesini belirtmektedir. Gereklilik kipindeki fiiller, bir eylemin yapılması gerekli ve mecburi olduğu anlamını verir²⁴⁰ Bir zorunluluk söz konusudur. Eylemin yapılma gereği belirtilmese de, bir mecburilik anlamı taşır. Konuşana bağlı bir gereklilik söz konusudur ve temel işlevi gerekli olarak tasarlanan eylemleri çekimlemektir.²⁴¹ Temel işlevinin dışında, yardımcı fiillerle farklı kullanımları vardır.

Türkiye Türkçesinde gereklilik kipi -malı/-meli ekleriyle kurulmaktadır. Zeynep Korkmaz gereklilik kipini, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın yapılması gerekli olduğunu bildiren ek²⁴² olarak tanımlamaktadır. Muharrem Ergin ise, gereklilik kipinin yalnız şekil ifade eden bir ek olduğunu vurguladıktan sonra, gereklilik ekinin sonradan çıkmış yeni bir ek²⁴³ olduğunu belirtmektedir. Banguoğlu da, gereklilik kipini eğilim kiplerinin zorunluluk gösteren bir çeşidi olduğunu ve gereklilik kipli eylemin aksinin mahzurlu olacağını²⁴⁴ vurgulamıştır. Gereklilik kipindeki bir eylemin yapılması, yapan için olumlu sonuç doğuracağı anlamı taşımaktadır. “Kipteki gereklilik, emir biçimindeki gereklilik değildir. Daha çok içten gelen, konuşana bağlı bir gerekliliğin ifadesidir”²⁴⁵ İşlev kaymasının sonucu olarak bazen emir anlamı taşısa da, emir kipi kadar keskin bir buyruk anlamı taşımaz.

Diğer eklere göre yeni bir ek olan **-meli/-malı**, Eski Anadolu Türkçesinin sonlarında şekillenmeye başlamış ve Osmanlıca içinde kullanılmaya başlanmıştır. Ekin gelişimi olarak, **-ma/-me** fiilden isim yapım eki ile **-lı,-li** sıfat ekinin

²⁴⁰ Türkyılmaz, **a.g.e.**, s.105.

²⁴¹ Özkan, **a.g.e.**, s.497.

²⁴² Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, s.71.

²⁴³ Ergin, **a.g.e.**, s.312.

²⁴⁴ Banguoğlu, **a.g.e.**, s.472.

²⁴⁵ Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri**, s.695.

birleşmesinden türemiştir. İlk kullanımları **-malu**, **-melü** olan ek, Eski Anadolu Türkçesinin başlarında, partisip eki şeklinde kullanılmıştır.²⁴⁶ Henüz kip haline gelmediği dönemlerde sıfat fiil eki olarak kullanılmış, zamanla bir kip niteliği kazanarak, tasarlama kipleri içerisinde yer almıştır.

Gereklilik kipinin çekiminin geçmişi, açık olmasa da eskilere dayanmaktadır. Eski Türkçe döneminde **kerek** kelimesi yardımıyla yapılmaktaydı. Bu kullanım şekli, Karahanlı Türkçesi döneminde daha da netleşerek, Oğuz Türkçesinde daha da şekillenerek, kullanılmaya devam edilmiştir. Eski Anadolu Türkçesi devri sonlarında **-meli/-mali** ekleri kullanılmaya başlanmış, yaygınlaşarak Oğuz grubu Türk lehçelerinin gerekliklik kip eki olmuştur.²⁴⁷ Görüldüğü gibi ilk kullanımları kelimeyle başlayan gerekliklik kipi, zamanla ekleşerek bağımsız bir kip halini almıştır. Ahmet Bican Erçilasun, Kutadgu Bilig Grameri adlı eserinde, Kutadgu Bilig’de gerekliklik eki olarak **-gu/-gü** kullanıldığını belirtmiş ve **-meli/-mali** anlamına gelen **-gu/-gü** ekinin pek çok kez yer aldığını²⁴⁸ ifade eder. Dede Korkut hikâyelerinde de gerekliklik kipiyle karşılaşmaktayız. Daha çok “olmalı” anlamı taşıyan, zorunluluk ifade eden kullanımlardır:

-Kız eydür: Çün böyle oldu, heman emdi ilerü turmak gerek, beg oğlu,dedi.

-Babası eydür: Ogul, ya seni evermahmı gerek?²⁴⁹

Bir bağçeye girmek gerek

Teferrüçler etmek gerek

Bir gülü yıllamak gerek

Hergiz o gül solmaz ola

(Yunus Emre, Divan)

²⁴⁶ Ergin, **a.g.e.**, s.313.

²⁴⁷ Hikmet Koraş, **Günümüz Türk Lehçelerinde Gerekliklik**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.20, 2006, s.132.

²⁴⁸ Türkyılmaz, **a.g.e.**, s.105.

²⁴⁹ Ahmet Demirtaş, **Dede Korkut Hikâyelerinde “Gerek” Kelimesi İle Kurulu Cümleler**, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, S:3/1, 2008, s.16.

Kullanım şekilleri incelendiğinde, gerekliliği gösteren ek değişse de, gereklilik kavramı eserlerde sıklıkla başvurulan bir kip çekimidir.

Gereklilik kipi, zamir kökenli şahıs ekleri olan birinci tip şahıs ekleriyle kurulmaktadır. Gereklilik kipi eki, sadece şekil bildiren eklerdendir.²⁵⁰ Sadece şekil bildirmesi, belirli bir zaman göstermediğinin belirtisidir. Gereklilik kipinde, kesin bir zaman dilimi söz konusu olmasa da, daha çok gelecek zaman, şimdiki zaman, geniş zamanı içine alır. Gereklilik kipinin çekimi, fiil tabanına **-malı**, **-meli** ekleri getirilerek yapılır.

Gereklilik kipinin olumlu çekimi şöyledir:

Fiil + malı/ meli + Şahıs Eki
Gel + meli + (y) im

Teklik

1. **Şahıs :** *gör-meli-y-im oku-malı-y-ım yaz-malı-y-ım*
2. **Şahıs :** *gör-meli-sin oku-malı-sın yaz-malı-sın*
3. **Şahıs :** *gör-meli oku-malı yaz-malı*

Çokluk

1. **Şahıs :** *gör-meli-y-iz oku-malı-y-ız yaz-malı-y-ız*
2. **Şahıs :** *gör-meli-siniz oku-malı-sınız yaz-malı-sınız*
3. **Şahıs :** *gör-meli-ler oku-malı-lar yaz-malı-lar*

Kip eki iki değişkenlidir. Büyük ünlü uyumuna göre –malı ya da –meli olmaktadır. Diğer kiplerde olduğu gibi, fiil tabanından sonra kip eki sonra da şahıs eki gelmektedir. Birinci teklik ve birinci çokluk şahıslarında, ‘y’ ünsüzü kaynaştırma görevinde kullanılmaktadır.

Gereklilik kipinin olumsuz çekimi şöyledir:

Fiil + ma/me + malı/ meli + Şahıs Eki
Gel + me + meli + (y) im

²⁵⁰ Ergin, a.g.e., s.312.

Teklik

1. Şahıs : gör-**me**-meli-y-im oku-**ma**-malı-y-ım yaz-**ma**-malı-y-ım
2. Şahıs : gör-**me**-meli-sin oku-**ma**-malı-sın yaz-**ma**-malı-sın
3. Şahıs : gör-**me**-meli oku-**ma**-malı yaz-**ma**-malı

Çokluk

1. Şahıs : gör-**me**-meli-y-iz oku-**ma**-malı-y-ız yaz-**ma**-malı-y-ız
2. Şahıs : gör-**me**-meli-siniz oku-**ma**-malı-sınız yaz-**ma**-malı-sınız
3. Şahıs : gör-**me**-meli-ler oku-**ma**-malı-lar yaz-**ma**-malı-lar

Gereklilik kipinin olumsuz halinde, **-ma/-me** olumsuzluk ekleri kip ekinden önce gelmektedir. Kip ekinde olduğu gibi, olumsuz ekinde de büyük ünlü uyumu geçerlidir. Fiil tabanından itibaren başlayan uyum, olumsuzluk ekine kadar devam etmektedir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde, yaklaşım olarak ünlü uyumundaki bu kural verilmelidir. Bildirme kiplerindeki çekimlerde uygulanan kurallar, tasarlama kipleri için de geçerlidir. Büyük ünlü uyumu, fiil çekiminin tabanını oluşturmaktadır.

Gereklilik kipinin soru çekimi şöyledir:

Fiil + malı/ meli	mı/mi + Şahıs Eki
Gel + meli	mi + (y) im

Teklik

1. Şahıs : gör-meli **mi**-y-im? oku-malı **mı**-y-ım? yaz-malı **mı**-y-ım?
2. Şahıs : gör-meli **mi**-sin? oku-malı **mı**-sın? yaz-malı **mı**-sın?
3. Şahıs : gör-meli **mi**? oku-malı **mı**? yaz-malı **mı**?

Çokluk

1. Şahıs : gör-meli **mi**-y-iz oku-malı **mı**-y-ız yaz-malı **mı**-y-ız
2. Şahıs : gör-meli **mi**-siniz? oku-malı **mı**-sınız? yaz-malı **mı**-sınız?
3. Şahıs : gör-meli-ler **mi**? oku-malı-lar **mı**? yaz-malı-lar **mı**?

Soru eki, büyük ünlü uyumuna tabidir. Büyük ünlü uyumundan dolayı, sadece iki çeşit soru eki(mi, mı) kullanılmaktadır. Türkçenin eklemeli bir dil olması, ünlü uyumunun temel yapıyı oluşturması sayesinde, tabandan sonra gelen bütün

ekler bir önceki ekin ses uyuma göre gelmektedir. Dolayısıyla, eklerin şekillerini taban etkilemektedir.

Gereklilik kipinin temel işlevinin yanında, farklı anlamları belirttiği çeşitli kullanımları vardır. Ana işlev olarak, tasarlanan hareketin yapılması gerekliliğini belirtmesidir. Bunun dışında, dilek-istek, mecburiyet, tahmin-ihtimal-olabilirlik, emir, şart, tereddüt, önemsememe-umursamama, kendi kendine telkin, alay etme-ikaz, nasihat-öğüt verme-tavsiye, uyarı, hayret-şaşkınlık, kızgınlık-hiddet, kesinlik²⁵¹ gibi birçok kullanımı vardır. Bu kullanımlar görüldüğü gibi oldukça fazladır. Fakat kullanıldığı cümle bağlamına göre, belirttiği anlam değişebilmektedir.

- Bu sınava çok çalışmalıyız. (*Gereklilik*)
- Bu hatayı tekrar yapmamalıyım. (*Mecburiyet*)
- Şöyle güzel bir sofraya kurmalıyım. (*İstek-dilek*)
- Şu anda eve gidiyor olmalı. (*Tahmin*)
- Cevizin altında uyumamalı. (*Tavsiye*)
- Ben anlamam, misafirimsen evimde yemek yemelisin. (*Emir*)

Örnekleri arttırabiliriz. Yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında daha çok yan işlev olarak ihtimal ve gerekli, ihtiyaç duyulan durumlar için kullanıldığı belirtilmektedir:

Gerekli, ihtiyaç duyulan durumlarda kullanılır:

*Türkçe öğrenmek için çok kitap okumalıyım.*²⁵²

İhtimal anlamında kullanılır:

*Cüzdanımı metro istasyonunda düşürmüş olmalıyım.*²⁵³

Türk şairlerinden örnekler verilerek, dil bilgisi konularının şiirlerdeki kullanımlarına göre öğretilmesi üzerine hazırlanmış *Turkisch mit Gedichten*'de, gerekliklik kipinin anlatımı için Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Güzel ile Faydalı şiiri

²⁵¹ Türkyılmaz, a.g.e., s.106.

²⁵² Duru, a.g.e., s.52.

²⁵³ Gazi Üniversitesi TÖMER, a.g.e., s.86.

tercih edilmiştir. Şiirden sonraki üç sayfalık dil bilgisi bölümünde, kipin özellikleri genel olarak ele alınmıştır. Şiirdeki gereklilik kullanımları şöyledir:

Arının balı olmalı

Ben güzele güzel demem

Güzel faydalı olmalı

Güzel dediğin işe yaramalı

*Kadın mı? Hamur yoğurmali*²⁵⁴

Şiirdeki kullanım zenginliği hemen göze çarpmaktadır. Sadece temel işlevi değil, yan işlevlerini de görmekteyiz. Yabancılar için Türkçe kitaplarının bazılarında şiirler, şarkılar gibi bölümlere rastlamaktayız. Konuyu tamamlayıcı özellikteki şiirlerin ve şarkı sözlerinin, dil bilgisi kalıplarını daha kolay ve hızlı öğreteceği düşünülmektedir. Türkisch mit Gedichten ise tamamen şiirler üzerine kurulu bir Türkçe öğretim kitabıdır.

Gereklilik kipinin temel yapısı ve işlevleri öğretildikten sonra, gerek, lazım, gerekmektedir gibi diğer kullanımları anlatılmaktadır. *-malı/-meli* eklerinin görevini yerine getirdiği belirtilerek, örnekler arasında geçişler yapılmaktadır. Çok çalışmam lazım/gerek, ona gerçeği söylemek gerekli²⁵⁵, gibi cümlelerle aynı anlamı ifade eden kullanımlar verilmektedir.

2.2.4. Emir Kipi

Emir kipi, tasarlanan hareketin yapılmasını emir şeklinde ifade eden bir kiptir.²⁵⁶ Eylem kesin bir şekilde, emir şeklinde ifade edilmektedir. Eylemin yapılması emredilir. Emir kipinde, işin yerine getirilmesini başkasından isteyiş bildirdiği²⁵⁷ için, emir kipinin çekimi sadece 2. ve 3. teklik ve çokluk şahıslarında

²⁵⁴ Hepsöyler ve Harkort, **a.g.e.**, s.100.

²⁵⁵ Özenç, Yalçın, **a.g.e.**, s.189.

²⁵⁶ Türkyılmaz, **a.g.e.**, s.15.

²⁵⁷ Uysal, **a.g.e.**, s.42.

kullanılır.²⁵⁸ Diğer şahıslarda, emir anlamı yerine, istek anlamı daha ağır basmaktadır.

Emir kipinde, kip ekleriyle şahıs ekleri iç içe girmiştir. Fiil kök ya da gövdesine getirilen kip eki aynı zamanda şahsı da karşıladığında, kipe şahıs eki gelmez.²⁵⁹ Emir kipi bu özelliğiyle, hem bildirme kiplerinden hem de diğer tasarlama kiplerinden ayrılmaktadır. Fiil tabanından sonra gelen zaman eki ve şahıs eki sıralaması emir kipinde istisna oluşturur. Fiil tabanına eklenen emir kipi ekleri, her şahısta farklılık gösterdiği için, aynı zamanda şahsı da belirtmektedir. Emir kipinin bu sıra dışı durumundan dolayı emir ekleri, iyelik ve şahıs zamiri kökenli şahıs eklerinin yanında üçüncü tip şahıs ekleri²⁶⁰ olarak kabul edilmektedir.

Dil bilgisi kitaplarında, emir kipinin çekimi için farklı görüşler vardır. Özellikle birinci şahsın kendi kendine emir veremeyeceği düşüncesini savunarak, emir kipinin teklik ve çokluk şahsını istek kipi olarak adlandırmaktadırlar.²⁶¹ Bu görüş ayrılığı birçok araştırmaya konu olmuştur. Ahmet Bican Ercilasun, Türkçede Emir Ve İstek Kipi Üzerine adlı makalesinde, Muharrem Ergin'e göre birinci şahıslar kendi kendisine emredebilir, Zeynep Korkmaz'ın *-ayım/-eyim* ve *-alım/-elim* eklerinin emir ekleri olarak kabul ettiğini fakat dilek-emir terimini kullandığını, İbrahim Necmi Dilmen, Tahsin Banguoğlu, Tahir Nejat Gencan, Hikmet Dizdaroğlu, Haydar Ediskun, Kaya Bilgegil, Oya Adalı, Ahmet Topaloğlu gibi dilcilerin ise, söz konusu şekillerin istek kipi içinde yer alması gerektiğini savunmaktadır.²⁶² Bu ayrımın yapılmasına, emir kipinin işlevi neden olmaktadır. Kişi kendi kendine emir veremez görüşünden yola çıkılarak bu tür farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır.

Emir kipinin teklik ikinci şahsının eki yoktur. Emir kipinin yabancı dillerdeki dil bilgisi kitaplarındaki karşılayacak tarzda bir yaklaşımdır. Emir kipli cümleler için,

²⁵⁸ Özkan, **a.g.e.**, s.497.

²⁵⁹ Korkmaz, **a.g.e.**, s.665.

²⁶⁰ Ergin, **a.g.e.**, s.304.

²⁶¹ Türkyılmaz, **a.y.**

²⁶² Ercilasun, **a.g.e.**, s.61.

fiili yalın halde olan öznesiz emir cümleleri²⁶³ gibi tanımlamalar yapılmaktadır. Muharrem Ergin, eksiz bir kullanımı olan emir kipi ikinci teklik şahsının eklerinin sıfır olarak kabul edildiğini, bu sıfır ekin şahıs ve şekil ifade ederek, fiil kök ve gövdesini kullanış sahasına çıkardığını belirtir. Ayrıca eskiden Türkçede bu şahıs için **-gıl/-gil**'in emir eki olarak kullanıldığını ifade etmektedir.²⁶⁴ Günümüzde teklik ikinci şahıs için ek kullanılmamasının nedeni olarak, yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında yeterince açıklama yapılmamaktadır. Sadece fiilin kök ve gövdesinin kullanıldığı vurgulanmaktadır. Sermet Sami Uysal'ın "Yabancılar Türkçe Dersleri" kitabında, ikinci teklik için sıfır takı (dèsinence zéro) tanımını yaptıktan sonra, yok olduğu halde varmış gibi düşünülen takılardır²⁶⁵ açıklamasını yapmaktadır. İkinci teklik şahsın emir kipinin bazı dillerde Türkçe gibi eksiz olması kavramayı kolaylaştırmaktadır. Bu kolaylıktan olsa gerek birçok yabancı dil olarak Türkçe kitabında, emir kipinin ikinci teklik şahsı ilk derslerde verilmektedir.

Emir kipi, Eski Türkçede teklik birinci şahıs için –ayın/-eyin, teklik ikinci şahıs için –gıl/-gil, teklik üçüncü şahıs için –zun/-zün; –sun/-sün, çokluk birinci şahıs için –alım/-elim, çokluk ikinci şahıs için –ñ ve çokluk üçüncü şahıs için de –zunlar, –zünler, –sunlar, –sünler ekleri kullanılmıştır.²⁶⁶ Görüldüğü gibi Türkçede bütün şahıslar için emir eki vardır. Teklik ikinci şahısta emir doğrudan fiil kök veya gövdesinin söylenmesiyle oluşmaktadır.²⁶⁷ Zamanla değişime uğrayarak bazı şahıslarda değişimler olmuş, bazıları da tamamen eksiz hale gelmiştir.

Eski kaynaklarda emir dönem dönem farklılık göstermektedir:

Tanrı T.eyitti: "Ey Dünya kün" yani olgu (=ol). (Kıyası Enbiya, XIV)

Yağı yetti, düşman erdi. Ne yatarsın kalkıl yigit. (Dede Korkut)

Gönüllerde iş olmağıl, mahfillerde çiğ olmağıl. (Yunus Emre, XIII-XIV)²⁶⁸

Emir kipinin olumlu çekimi şöyledir:

²⁶³ Sarıçoban, Hişmanoğlu, a.g.e., s.32.

²⁶⁴ Ergin, a.g.e., s.306.

²⁶⁵ Uysal, a.g.e., s.42.

²⁶⁶ Ergin, a.g.e., s.307.

²⁶⁷ Zeynep Korkmaz, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, s.54.

²⁶⁸ Gencan, a.g.e., s.340-341.

Teklik

1. **Şahıs :** *gör-eyim oku-y-ayım yaz-ayım (istek işlevinde)*
2. **Şahıs :** *gör oku yaz*
3. **Şahıs :** *gör-sün oku-sun yaz-sın (istek işlevinde)*

Çokluk

1. **Şahıs :** *gör-elim oku-y-alım yaz-alım (istek işlevinde)*
2. **Şahıs :** *gör-ün(üz) oku-y-un(uz) yaz-ın(ız)*
3. **Şahıs :** *gör-sünler oku-sunlar yaz-sınlar (emir ve istek işlevinde)*

Emir kipinde görüldüğü gibi, her şahıs için ayrı bir kip eki vardır. İkinci teklikte fiil yalın haldedir. Bütün ekler büyük ünlü uyumuna tabidir. Fiil tabanı ünlü ile bitiyorsa, ‘y’ kaynaştırma görevinde kullanılır.

Emir kipinin olumsuz çekimi şöyledir:

Teklik

1. **Şahıs :** *gör-me-y-eyim oku-ma-y-ayım yaz-ma-y-ayım*
2. **Şahıs :** *gör-me oku-ma yaz-ma*
3. **Şahıs :** *gör-me-sin oku-ma-sın yaz-ma-sın*

Çokluk

1. **Şahıs :** *gör-me-y-elim oku-ma-y-alım yaz-ma-y-alım*
2. **Şahıs :** *gör-me-y-in(iz) oku-ma-y-ın(ız) yaz-ma-y-ın(ız)*
3. **Şahıs :** *gör-me-sinler oku-ma-sınlar yaz-ma-sınlar*

Diğer kiplerde olduğu gibi emir kipinin olumsuzunda da –ma/-me olumsuzluk eki kullanılmaktadır. Olumsuzluk eki, büyük ünlü uyumuna göre değişmektedir. Emir kipinin sorusunda ise diğer kiplerden farklı bir durum söz konusudur. İkinci teklik ve çokluk şahıslarının çekimleri yoktur.

Emir kipinin soru çekimi şöyledir:

Teklik

1. Şahıs : gör-eyim *mi*? oku-y-ayım *mı*? yaz-ayım *mı*?
2. Şahıs : - - -
3. Şahıs : gör-sün *mü*? oku-sun *mu*? yaz-sın *mı*?

Çokluk

1. Şahıs : gör-elim *mi*? oku-y-alım *mı*? yaz-alım *mı*?
2. Şahıs : - - -
3. Şahıs : gör-sünler *mi*? oku-sunlar *mı*? yaz-sınlar *mı*?

Emir kipinde, diğer kiplerde olduğu gibi işlev ve anlam kaymaları vardır. Emir anlamının dışında, istek, gereklilik, uyarı, yönlendirme, dua, yemin, öğüt verme, yakarış, şaşkınlık, hayret, kabullenme²⁶⁹ gibi çeşitli görevlerde kullanılmaktadır:

Buraya gel! (Emir)

Ne olur bana yardım edin. (İstek)

Ellerin dert görmesin. (Dua)

Bana bak delikanlı ! (Uyarı)

Ağaca dayanma bükülür, suya güvenme dökülür. (Öğüt verme)

Bir de utanmadan bize gelmesin mi? (Şaşkınlık)

Öyle olsun. (Kabullenme)

Yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında, emir kipi konusu ilk konular arasında yer almaktadır. Birçok kitapta, zamanlar anlatılmadan emir kipi anlatılmıştır. Adım adım Türkçe kitabında, dördüncü ünite de emir kipiyle kurulan cümleler öğretilmektedir. Sınıf içerisinde kullanılan, okul yaşantısı içerisinde sıklıkla yer alan cümleler tercih edilmektedir:

²⁶⁹ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, s.672-673.

Ayağa kalk, kitabı aç, pencereyi kapat, tahtaya yaz, tahtayı sil, şarkı söyle, sus, dinle, tekrar et, buraya gel, git, kitabı al, kalemi ver, parmak kaldır.²⁷⁰

Bu cümleler kalıp olarak öğretilmektedir. Emir kipinin hiçbir dil bilgisi özelliği verilmemiştir. Başlangıç olarak gündelik kullanımı esas alınmıştır. Emir kipiyle, istek kipi arasındaki yakınlık bazı yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında da görülmektedir. A.Ü. TÖMER'in kitabında, emir kipiyle istek kipi art arda anlatılmamış ve son bölümde iki kip birleştirilerek tablolaştırılmıştır. Emir kipine, istek kipinin birinci teklik ve birinci çokluk şahısları eklenerek, iki kip beraber anlatılmaktadır:

Eylem + emir kipi / istek kipi *Eylem + mA + emir kipi/ istek kipi*²⁷¹

“Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi” kitabında Hamza Zülfikar, Türkiye Türkçesinde emir yapan bir ek yoktur, ifadesiyle başlayarak; emir kipinin şahıs ekleriyle yapıldığını belirtmektedir.²⁷² Aynı eserde emir kipinin çekim tablosunda, birinci teklik ve birinci çokluk çekimleri yoktur.

Güliden Tüm kitabında, resmi kullanımlarda –iniz ekinin, diğerlerinde –in ekinin kullanıldığını belirtmektedir. İngilizce anlatımlı kitapta, koşalım(let's run), bekleyelim (let's wait), okumayalım (let's not read) ²⁷³ gibi çevirileri görmekteyiz. Bu sayede emir kipinin istek işlevi de öğretilmektedir.

²⁷⁰ Tuncay Öztürk, vd., **a.g.e.**, s.16.

²⁷¹ A.Ü. TÖMER, **a.g.e.**, s.44.

²⁷² Zülfikar, **a.g.e.**, s.56.

²⁷³ Güliden Tüm, **Türkçe Alıştırma Kitabım My Turkish Exercises Book Beginners**, Adana, Nobel Kitabevi, 2008, s.238.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BASİT FİİL KİPLERİNİN YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE İNCELENMESİ

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin giderek yaygınlaşmasıyla birlikte, bu alanda verilen eserler artmıştır. Yabancılar Türkçe öğretimi yapan kurumlar, kendi müfredatlarına paralel ders kitapları ve materyaller hazırlamaktadır. Yapılan bu çalışmalarda, konu sıralamalarında farklılıklar görülmektedir. Bu kitaplarda, bildirme ve tasarlama kiplerinin de farklı sıralamalarla öğretildiği görülmektedir. Bu durum yaklaşım farklılığı olarak görülse de, yabancılar Türkçe öğretimde evrensel bir tutumun olmadığını göstermektedir. Çalışmanın bu bölümünde, yabancılar için hazırlanmış Türkçe öğretim setlerinden yola çıkarak, zamanların sıralaması ve öğretimi incelenmektedir.

3.1. Yabancı Dil Olarak Türkçe Kitaplarının Açıklamalı Bibliyografyası

Yabancılar Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış ders kitaplarının, açıklamalı bibliyografyaları hazırlanmıştır. Bibliyografya çalışmasındaki kitaplar, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan, Türkçe öğretimi ders kitabı niteliği taşıyan ve bir set oluşturabilecek nitelikte hazırlanmış kitapları kapsamaktadır. Ayrıca, çalışmadaki kitapların bir öğretim programı çerçevesinde kullanılmasına dikkat edilmiştir. İncelenen kitaplar, Türkçe kurslarında kullanılan ya da geçmişte kullanılmış olan kitaplardır. Kullanıldıkları kurumların öğretim programları ve yaklaşımlarına göre hazırlanmıştır. Bir müfredata paralel hazırlanmış bu kitapların her biri, farklı özellikleriyle öne çıkmaktadır. Bu duruma konu sıralaması, metin seçimi, seviye belirlemesi örnek gösterilebilir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin tarihsellik açısından değerlendirilmesi adına, geçmişte kullanılan eserlere de yer verilmiştir. Kitabın özelliği hakkında bilgi

verilirken ön sözden, kitap için yapılan tanıtım yazılarından, arka kapaktaki set bilgilerinden faydalanılmıştır.

Bibliyografyada ilk olarak Türkçe öğretim seti kısaca tanıtılmıştır. Ardından, seti oluşturan kitapların her biri sırayla ele alınmıştır. İlk olarak kitabın bibliyografya künyesi verilmiştir. Kitabın, Türkçe öğretim setindeki yerine kısaca değinilmiştir. Daha sonra, kitabın temelini oluşturan ünite başlıkları ve dil bilgisi konularının başlıkları, ‘içindekiler’ şeklinde verilmiştir. Çalışmadaki bazı kitapların konu başlıkları ve dil bilgisi konuları içindekiler kısmında yer almaktadır. Bu kitapların içindekiler kısmı aynen verilirken, içindekiler kısmı olmayanların bu kısımları tarafımdan hazırlanmıştır. Son olarak, çalışmanın ana eksenini oluşturan, basit fiil kiplerinin öğretim sıralamasının ele alınması adına, kitaplardaki temel zamanların anlatım sıralamaları verilmiştir. Bu sıralama yapılırken, bildirme kipleri ve tasarlama kiplerinin, kitaplarda verildiği üniteler dikkate alınmıştır. Bazı kitaplarda, tasarlama kiplerinden emir kipinin, bir konu başlığı altında verilmediği, başka bir konu içerisinde kısaca değinildiği görülmüştür. Bu kitaplarda sıralama yapılırken, Türkçe setindeki genel konu sıralaması kabul edilmiştir. Çalışmanın bu kısmında, yabancı dil olarak Türkçe kitaplarından örnekler ele alınacaktır.

3.1.1. Çağdaş Yöntemlerle Yabancılar İçin Türkçe

“Çağdaş Yöntemlerle Yabancılar İçin Türkçe” seti, iki kitaptan oluşmaktadır. İstanbul Üniversitesi Dil Merkezi’nde okutulan set, yabancı dil olarak Türkçe öğretimindeki kur sistemine göre hazırlanmıştır. Birinci kitap, temel seviyeyi ve orta seviyenin ilk bölümünü kapsamaktadır. İkinci kitap ise, orta seviyenin ikinci bölümü ile ileri seviyenin tamamıdır. ‘İçindekiler’ bölümüne göre sınıflandırılacak olursa, birinci kitabın bölümleri, Temel Türkçe A-1, Temel Türkçe A-2, Orta Türkçe B-1’dir. İkinci kitabın bölümleri ise, Orta Türkçe B-2, İleri Türkçe C-1, İleri Türkçe C-2’dir. Seti oluşturan kitaplar daha çok, dil bilgisi öğretimine göre hazırlanmışsa da, içlerinde konulara göre metinler yer almaktadır. Konu sonlarındaki alıştırmalarda, daha çok boşluk doldurma, soru-cevap teknikleri kullanılmıştır.

- ***Çağdaş Yöntemlerle Yabancılar İçin Türkçe 1*, yaz. Fazilet Özenç, Mehmet Yalçın Yılmaz, İstanbul, t.y., s.268, 1. Baskı, Sader Yayınları.**

Kitap dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm giriş niteliğinde olup, devamındaki bölümler kurlara ayrılmıştır. Ünite ayrımı yoktur. Kuru oluşturan konu başlıkları, kitabın bölümlere ayrılmasını sağlamıştır. Kitap genel olarak dil bilgisi konularına göre düzenlenmiş, sonlara doğru okuma parçaları artmıştır. Kitabın sonunda, dil bilgisi terimlerinin bazı dillerde karşılığı verilmiştir. En sonda ise kaynakça vardır. Kitabın içindekiler bölümü dil bilgisine göre düzenlendiği için, okuma metinlerinin sayfaları verilmemiştir.

İçindekiler:

Birinci Bölüm

Önsöz, s.4, Ülkeler, Milletler, Bayrakları ve Dilleri, s.9, Türkçe'nin Ses ve Biçim Özellikleri, s.12, Türkçe'de Hece, s.12, Türkçe'de Kök-Ek, s.13, Ünlü Harflerin Özellikleri, s.14, Ünlü Harflerle İlgili Kurallar, s.15, Büyük Ünlü Uyumu, s.15, Küçük Ünlü Uyumu, s.15, Ünsüz Harflerin Özellikleri, s.16, Ünsüz Harflerle İlgili Kurallar, s.16, Ünsüz Harf Yumuşaması, s.17, Ünsüz Harf Benzeşmesi, s.17, Türk Alfabesi, s.18.

İkinci Bölüm (Temel Türkçe A-1)

Tanışma-Selamlama-Dilekler (Kalıplaşmış Sözcükler), s.20, Türkçede Sözcük Çeşitleri(Genel Bilgi), s.24, Çokluk Ekleri, s.24, Durum Ekleri, s.26, Yalın Durumu, s.26, (-i) Belirtme Durumu, s.27, (-e) Yönelme Durumu, s.28, (-de) Bulunma Durumu, s.30, (-den) Uzaklaşma Durumu, s.32, Tamlayan/ İlgi Eki, s.32, Emir (Buyuru) Kipi, s.33, İşaret Sözcükleri (Sıfat-Zamir Zarflar), s.40, Sebzeler ve Meyveler, s.50, Mevsimler Aylar ve Günler, s.51, Soru Cümleleri, s.54, Hava Durumu, s.57, Kişi Zamirleri, s.58, İyelik Ekleri, s.62, Vücudumuz, s.66, Renkler, s.67, Kendi Dönüşlülük Zamiri, s.67, Ek Fiil, s.69, Yer Anlamlı İşaret Adları, s.79, Kaynaştırma Harfleri, s.84, İsim Tamlamaları, s.86, Belirtili İsim Tamlaması, s.86, Belirtisiz İsim Tamlaması, s.89, Takısız İsim Tamlaması, s.90, -cı/-ci/-cu/-cü Eki, s.91, Yönler, s.95, -ca/-ce/ a/ e göre, s.96, Aile, s.98, İle Sözcüğü, s.100, Sayılar, s.104, Orta Hece Düşmesi, s.106, -lı/-li/-lu/-lü, S.107, -sız/ -siz, s.110, Karşılaştırma,

s.112, “daha” Üstünlük Belirteci, s.112, “kadar” Eşitlik Belirteci, s.115, “en” Üstünlük Belirteci, s.116, “çok” Aşırılık Belirteci, s.117, -lık/-lik/-luk/-lük, s.119, Saatler, s.120, Küçültme Ekleri, s.124, -cık/-cik/-cuk/-cük, S.124, -cağız/ceğiz, s.125, -ca/ce, s.125, (-i)msi – (-ı)msı ve (-ı)mtrak, s.125.

Üçüncü Bölüm (Temel Türkçe A-2)

Pekiştirme sıfatları, s.127, -ki ilgi eki, s.128, Fiiller ve Kipleri, s.130, Şimdiki Zaman, s.132, Görülen (bilinen/-di’li) Geçmiş Zaman, s.139, İmek Fiilinin Hikayesi, s.151, Öğrenilen(duyulan/-miş’li) Geçmiş Zaman, s.155, Gelecek Zaman, s.161, Geniş Zaman, s.167, Genel Tekrar, s.176.

Dördüncü Bölüm (Orta Türkçe B-1)

Sürerlilik (İsim-fiillerle yapılan şimdiki zaman), s.182, -dan beri/-dır, s.185, Dilek Kipleri, s.187, Gereklilik Kipi, s.187, Zorunluluk Kipi, s.190, İstek Kipi, s.194, Dilek-Şart kipi, s.205, İmek-Fiilinin Şartı, s.207, ...da/....de Bağlacı, s.207, Bileşik Fiiller, s.209, Kurallı Bileşik Fiiller, s.209, Yeterlilik Fiili, s.209, Tezlik fiili, s.214, Sürerlilik Fiili, s.217, Yaklaşma, s.220, Yardımcı Fiillerle Yapılan Bileşik Fiiller, s.220, Anlamca Kaynaşmış Bileşik Fiiller, s.222, ...ki Bağlacı, s.222, Okuma Metinleri, s.223-240.

- ***Çağdaş Yöntemlerle Yabancılar İçin Türkçe 2, yaz. Fazilet Özenç, Mehmet Yalçın Yılmaz, İstanbul, t.y., s.224, 1. Baskı, Sader Yayınları.***

Bu kitapta, setin birinci kitabına göre, dil bilgisine daha fazla yer verilmiştir. Dil bilgisi konularının dışındaki bölümler, kitabın sonundaki ‘metinler’ bölümündedir. Ayrıca birinci kitaptan farklı olarak, YÖS (Yabancı Uyruklu Öğrenciler İçin Üniversite Sınavı) soru örnekleri ve cevapları vardır.

İçindekiler:

Birinci Bölüm (Orta Türkçe B-2)

Birleşik Zamanlı Fiiller, s.4, Hikaye Birleşik Zamanları, s.4, Duyulan (Öğrenilen) Geçmiş Zamanın Hikayesi, s.4, Şimdiki Zamanın Hikayesi, s.7, Gelecek

Zamanın Hikayesi, s.12, Geniş Zamanın Hikayesi, s.14, Gereklilik Kipinin Hikayesi, s.17, Dilek-Şart Kipinin Hikayesi, s.19, Rivayet Birleşik Zamanları, s.22, Şimdiki Zamanın Rivayeti, s.23, Gelecek Zamanın Rivayeti, s.25, Geniş Zamanın Rivayeti, s.27, Duyulan Geçmiş Zamanın Rivayeti, s.28, Gereklilik Kipinin Rivayeti, s.30, Dilek-Şart Kipinin Rivayeti, s.31, Şart Birleşik Zamanları, s.33, Görülen Geçmiş Zamanın Şartı, Duyulan Geçmiş Zamanın Şartı, s.35, Şimdiki Zamanın Şartı, s.36, Gelecek Zamanın Şartı, s.38, Geniş Zamanın Şartı, s.39, Birleşik Zamanları İle İlgili Çeşitli Alıştırmalar, s.41, Fiil Çatıları, s.42, İsteş Fiiller, s.43, Dönüşlü Fiiller, s.44, Etken Fiiller, s.46, Edilgen Fiiller, s.46, Ettirgen Fiiller, s.54, Fiil Çatıları İle İlgili Genel Alıştırmalar, s.58.

İkinci Bölüm (İleri Türkçe C-1)

Sözcüklerin Anlamları ve Görevleri, s.62, Zarflar, s.62, Bağlaçlar, s.71, Edatlar, s.81, Fiilimsiler, s.93, İsim-Fiiller(Ad Fiiller), s.93, -ma/ -me, s.93, -mak/ -mek, s.98, -ış/ -iş/ -uş/ -üş, s.102, Sıfat Fiiller, s.104, -an/ -en, s.104, -dık/ -dik/ -duk/ -dük, s.107, -acak/ -ecek, s.109, -r/ -ar/ -er ..., s.112, -mış/-miş /-muş /-mü, s.115, Bağ-Fiiller(Ulaçlar), s.117, -ıp/ -ip/ -up/ -üp, s.117, Durum anlamı veren bağfiiller, s.122, -arak/ -erek, s.122, ...-a ...-a, s.125, -maktansa/ -mektense, s.126, -maktan/ -mekten, s.126, -mak yerine, s.127, -acağına, s.129, -maksızın/ -meksizin, s.130, -(y)acak kadar, s.132, -dığınca, s.133, -dığı takdirde, s.134, -casına/ -cesine, s.135, Sebep Anlamı veren bağfiiller, Zaman anlamlı bağfiiller, s.136, -dıkça/ -dikçe/ -unca /-ünce, s.141,-er.. -mez, s.143, -ıncaya/ -inceye kadar, s.146, -(y)acağı zaman/ -dığı zaman, s.144, -dığında/ -diğinde /-duğunda /-dügünde, s.145, -madan/ -meden, s.153, -madan/ -meden önce, evvel, s.154, s.156, -acağında/ -diğinden dolayı, s.157, -(y)acağı/ -dığı için, s.159, -ması/ -mesi için, s.160, -mak üzere, için, s.162, Karşılaştırma Anlamı veren bağfiiller, s.162, -(Y)acağı/ -dığı gibi, s.162, -(y)acağı/ -dığı kadar, s.162, -mış gibi, s.164, -ıyor gibi, kadar s.164, -acak gibi, kadar, s.164, -r gibi, kadar, s.164.

Üçüncü Bölüm (İleri Türkçe C-2)

Dolaylı-dolaysız cümleler, s.176, İkilemeler, s.192, Anlatım Bozukluğu, s.195, Metinler, s.208.

“Çağdaş Yöntemlerle Yabancılar İçin Türkçe” ders kitaplarındaki bölümleri ele aldıktan sonra bu noktada, kitaptaki bildirme ve tasarlama kiplerinin sıralaması şöyledir:

Basit Fiil Kiplerinin Sıralaması

- 1) Emir Kipi**
- 2) Şimdiki Zaman**
- 3) Görülen Geçmiş Zaman**
- 4) Öğrenilen Geçmiş Zaman**
- 5) Gelecek Zaman**
- 6) Geniş Zaman**
- 7) Gereklilik Kipi**
- 8) İstek Kipi**
- 9) Şart Kipi**

“Çağdaş Yöntemlerle Yabancılar İçin Türkçe” kitabının alıştırma kitabı olarak, Yabancılar İçin Temel Türkçe Alıştırma Kitabı 1, Orta Türkçe ve İleri Türkçe²⁷⁴ olmak üzere üç ayrı alıştırma kitabı kullanılmaktadır. Konu sıralaması olarak farklılık gösterse de, benzer tarzda bir yöntem kullanılmıştır.

3.1.2. Ankara Üniversitesi (AÜ) TÖMER Hitit Yabancılar için Türkçe

Hitit Türkçe Öğretim Seti; üç ders kitabı, üç çalışma kitabı ile ses bantları ve videokasetlerinden oluşmaktadır. Kitaplardaki sekizinci ve on altıncı üniteler, bir kurun bitimini gösteren tekrar üniteleridir. Ankara Üniversitesi TÖMER’de

²⁷⁴ İbrahim Akış, Ferhat Aslan, **Yabancılar İçin Türkçe Alıştırma Kitabı 1-2-3**, İstanbul, Çantay Kitabevi, 2003.

uygulanan kur sistemine göre, her kur sekiz üniteden oluşmaktadır. Temel, orta ve ileri Türkçe seviyeleri, ikişer kuru kapsamaktadır. Kurs toplamda altı kurdan oluşmaktadır.

Kitaba yardımcı materyal olarak hazırlanan ses bantları, birinci ve ikinci kitaptaki bazı diyalogların ve dinleme çalışmalarının seslendirilmesidir. Üçüncü kitaba ait ses bantları ise, sadece dinleme başlığı altındaki çalışmalar içindir.

Hitit Türkçe Öğretim Seti, birinci kitapta yer alan editörün açıklamasına göre²⁷⁵, 17 yıldır gereksinimlere göre geliştirilen sentezci yöntem yaklaşımıyla hazırlanmıştır.

- **A.Ü. Tömer Hitit Yabancılar İçin Türkçe 1**, yaz. Ali Çiçek, Ayşegül Aslan, Bedia Kartal Aydoğan, Canan Can Özdemir, Cemil Kurt, Emine Açıksöz, Dr. Erol Barın, Dr. Gülser Akdoğan, Hacer Altaş, Handan Benhür, Mesut Dursun, Mehmet Hâdi Benhür, Neslihan Baltacıoğlu, Özkan Güngör, Selen Doğan, Şebnem Dilçin, Ankara, Ankara Üniversitesi TÖMER, 2002, s.199, 1. Baskı, A.Ü. Basımevi.

Kitap, üçlü kitap setinin ilkinin oluşturmaktadır. Temel seviyenin tamamı yer almaktadır. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde başlangıç olarak temel seviye kabul edilmektedir. Kitap basit diyaloglarla başlamaktadır. Tanışmaların yapıldığı diyaloglardan sonra alfabeye geçilmekte, Türkçe öğretimine bu şekilde devam edilmektedir. Kitap, toplam 16 üniteden oluşmakta ve her ünite kendi içinde alt kategorilere ayrılmaktadır. Ortalama bir ünite 15 sayfadan oluşmaktadır. Ünite içinde alt başlıklardaki konulardan hemen sonra kısa alıştırmalar yer almaktadır.

İçindekiler (Konu) : Tanışma, s.1-2, Sayılar, s.13, Telefon Numaraları, s.14, Karşılaşma, s.18, Ülke-Milliyet-Dil, s.27, Ailem, s.30, Öğrenci İşleri, s.34, Markette, s.40, Arkadaş Ziyareti, s.43, Tüketicinin Dikkatine, s.46, Klinikte, s.56, Dedikodu, s.62, Hangi film, s.67, Film Gibi, s.77, İstanbul'u Seviyorum, s.80, Çırağan'ı Ziyaret,

²⁷⁵ A.Ü. TÖMER Hitit Yabancılar İçin Türkçe 1, Ankara, A.Ü. Basımevi, 2002, s.iv.

s.82, Çırağanda Öğle Yemeği, s.87, İstanbul'u Dinliyorum, s.90, Eşimle Nasıl Tanıştık?, s.92, Beş Yüz Milyar İster misiniz?, s.94, Zaman Tüneli, s.100, Tatil, s.106, Kuşadası'nda, s.110, İki Kardeş, s.113, Yeni Komşu, s.116, Karakolda, s.128, Burada Ağaç oldum, s.131, Ayakkabı Mağazasında, s.132, Doğan Kardeş, s.139, Hediyelik Eşyalar, s.144, Trafik Kuralları, s.153, Trafik Canavarı Olmayın, s.159, Davranış Biçimleri, s.162, Hafta Sonu Tatili, s.166, Bir Gezegen Doğuyor, s.174, Gümrük Kontrolü, s.176, Toplantıda..., s.180, Yatılı Okul, s.181, Mektup, s.184, Nasreddin Hoca Fıkraları, s.185, Piknik Planı, s.188,

İçindekiler (Dil Bilgisi): Alfabe, s.3, Bu ne?/Bu kim?, s.5, Bu ... mı?, s.7, Bulunma Durumu, s.8, Kaç?, s.14, Burası neresi, s.17, Şimdiki Zaman, s.19, Ad Durum Ekleri, s.22, -DAN önce/sonra, s.29, İyelik Ekleri, s.31, -mAk iste-, s.36, Belirtili Ad Tamlaması, s.36, Belirtisiz Ad Tamlaması, s.38, Emir-İstek Kipi, s.41, Ne zaman/Ne yapıyoruz?, s.48, Sıra Sayı Sıfatları, s.52, Karşılaştırma, s.53, Ad Tümceleri, s.57, Sıfat Ekleri, s.62, ile, s.63, -İlk, s.65, Belirli Geçmiş Zaman, s.68, Ad Tümcelerinde Belirli Geçmiş, s.72, -ki ilgeçi, s.77, Pekiştirme Sıfatları, s.79, Geçişli ve Geçişsiz Eylem, s.81, Belirtme Durumu, s.83, Gelecek Zaman, s.107, Ad Tüm. Gelecek, s.111, Karşılaştırma, s.114, Belirtisiz Geçmiş Zaman, s.117, Ad Tüm. Belirsiz Geçmiş Zaman, s.120, diye, s.124, -CA eki, s.129, -Dır eki, s.133, Geniş Zaman, s.140, Yeterlilik Eylemi, s.145, Bağlaçlar, s.151, Adlaştırma, s.154, Dolaylı Anlatım, s.160, Adlaştırma, s.163, Ulaçlar, s.177, -mAktA/-mAk, s.180, çünkü/için/bunun için/onun için/bu sebepler, s.182, Neler Öğrendik?, s.185., TÖMER Türkçe Kursu Bilgileri ve Başvuru Metni.

- **A.Ü. Tömer Hitit Yabancılar İçin Türkçe 2, yaz. Ali Çiçek, Ayşegül Aslan, Bedia Kartal Aydoğan, Canan Can Özdemir, Cemil Kurt, Dr. Erol Barın, Hacer Altaş, Handan Benhür, Mesut Dursun, Mehmet Hâdi Benhür, Neslihan Baltacıoğlu, Özkan Güngör, Selen Doğan, Ankara, Ankara Üniversitesi TÖMER, 2002, 177 s., 1. Baskı, A.Ü. Basımevi.**

Kitap, üçlü kitap setinin ikinci kitabını oluşturmaktadır. Orta seviyenin tamamı yer almaktadır. Dil bilgisi konuları, ünite konuları temel seviyedeki kitaba göre daha üst seviyede ele alındığı söylenebilir. Dil bilgisi, tasarlama kipleriyle

başlamaktadır. Ünitelerdeki metinler temel seviyedeki kitaba göre daha otantiktir. Temel kitapta olduğu gibi, bu kitapta da toplam 16 ünite yer almaktadır. Her ünite kendi içerisinde bölümlere ayrılmaktadır. Bir ünite ortalama 10-11 sayfadan oluşmaktadır.

İçindekiler (Konu) : Misafirlikte, s.1, Turizm Nedir?, s.3, Babam Nerede Acaba?, s.7, Şampiyonluk Maçı, s.11, Karşılaşma, s.16, Yalnızlık, s.23, İstekler Hiç Bitmez, s.26, Tiyatro Dünyasına Girerken, s.30, Sahnenin Büyüsü, s.34, Şehir Kurma, s.39, Tek Dileğim, s.43, Tartışma, s.47, Ailemizin Hayalleri, s.53, Berna ile Can Evleniyorlar, s.59, Bir Babanın Evladına Öğütleri, s.62, Dünyamız Çöl Olmasın, s.63, Televizyon, s.74, Bağ Bozumu, s.85, Ortaklar, s.92, Davet, s.94, Truva (Troia), s.97, Medyanın Önemi, s.110, Söyleşi, s.113, Yaşamın Olağandışı Olayları, s.118, İlk Türk Hippisi, s.120, Doktor Ne Söyledi?, s.123, Sevgi Yükleme, s.129, Giyotin, s.133, Bir Günün Öyküsü, s.137, Türkiye'ye Hoş Geldiniz, s.145, Anıtkabir, s.146, Lületaş, s.150, Sonumuz mu Geliyor?, s.157, Şehri Tanıyorum, s.166.

İçindekiler (Dil Bilgisi): Gereklik Kipi, s.2, Gereklik Kullanımları, s.5, İsteş Eylem, s.12, Durum Ulaçları, s.17, Dilek Kipi, s.24, Dilek Kipinin Hikayesi, s.27, -ken ulacı, s.31, Dönüşlü Eylem, s.36, kendi, s.40, Zaman Belirteçleri, s.44, Başlama Ulaçları, s.48, Şart Eki, s.54, Ad Tümcelerinde Şart, s.56, ise/öyleyse/o zaman/yoksa s.60, Ettirgen Eylem, s.64, Ettirgende Anlam, s.70, Edilgen Eylem, s.86, Bitim Ulaçları, s.93, Zaman Ulaçları, s.95, Ortaçlar, s.98, Ortaçlar, s.112, Dolaylı Anlatım, s.121, Zaman Ulaçları, s.135, Ortaçlar, s.148, Birleşik Çatılar, s.151, Sebep Ulaçları, s.158.

A.Ü. TÖMER Hitit Yabancılar İçin Türkçe 3, yaz. Ali Çiçek, Ayşegül Aslan, Bedia Kartal Aydoğan, Canan Can Özdemir, Elif Berna Kutluata, Emine Açıksöz, Dr. Erol Barın, Hacer Altaş, Handan Benhür, Mesut Dursun, Mehmet Hâdi Benhür, Neslihan Baltacıoğlu, Selen Doğan, Ankara, Ankara Üniversitesi TÖMER, 2002, 177 s., 1. Baskı, A.Ü. Basımevi.

Türkçe setinin son kitabıdır. İleri seviyeye hitap etmektedir. Okuma parçaları diğer seviyelere göre daha soyut konuları ele almaktadır. Şiir, makale tarzında örnekler verilmektedir. Diğer kitaplarda olduğu gibi bu kitapta da 16 ünite vardır. Fakat ilk sekiz ünite dil bilgisi konuları yer alırken, son sekiz ünite dil bilgisi konuları yoktur. Sadece, konu, dinleme ve okuma başlıkları vardır.

İçindekiler (Konu) : Sakıp Sabancı, s.1, Hacı Ömer Sabancı Holding, s.8, Yedi Uyurlar, s.11, Edebiyat ve Ahlak, s.22, Yalandan Vazgeçmediğin Sürece..., s.23, Sisler Bulvarı, s.29, Bay Hiç, s.30, Cengi Aytmatov, s.34, Şimdi Daha Kolay, s.37, Sanal Dünyadan Gerçek Haberler, s.40, Devir Teknoloji Devri, s.43, Yolda Kaldım, s.51, GAP Treniyle Yolculuk, s.52, GAP'a Yolculuk, İnsanlık Adına, s.61, Kurtuluş Hangisi?, s.64, Ve İnsan Çözüldü, s.69, Gelibolu (Gallipoli), s.73, Gerçek Olamaz!, s.75, Yüreğimizin Sesi, s.79, Ne Dediler, s.83, Türk Pulları, s.85, Şiir Dünyasında, s.91-92, Sofanın Bana Söyledikleri, s.96, Edebiyatın Resmi Tasvir, s.97, Dülger Balığının Ölümü, s.100, Koku, s.102, Ortaoyunu, s.105, Stand-up, s.106, Gölge Oyunu (Karagöz), s.109, Türk Sineması, s.111, İnsanlar ve Olaylar, s.115, Yakın Tarihten Birkaç Olay, s.120, 20. Yüzyıla Bakış, s.122, Boş İnançlar, s.126, Arzuhalde Dilekçeye, s.136, Başvuru, s.138, Hayırlı Gelişme, s.140, Şikayetim Var!, s.144, Yüreğinden Konuşan Lider, s.145, Liderlik ve Devlet Adamlığı, s.147, Mahatma Gandhi, s.153, Dansın Sultanları, s.157, Müziğin Mistik Sazı Ney, s.159, Tanrının Huzurunda Dans, s.164, The Beatles, s.164, Moğollar Efsanesi, s.166, Orta Asya İzlenimleri, s.168, Özbekistan Notları, s.171, Kazakistan Günlüğü, s.172, Abay Kunanbay, s.173,

İçindekiler (Dil Bilgisi): Hikaye Birleşik Zamanı, s.3, Rivayet Birleşik Zamanı, s.12, Süreklilik Ulaçları, s.24, Olumsuzluk Ulaçları, s.28, Belirteç Ekleri, s.32, Yardımcı Eylemler, s.39-41-44, Tezlik Eylemi, s.52, Benzetme Ulaçları, s.54-56, Süreklilik Eylemi, s.63, Zıtlık Ulaçları, s.54-56, Zaman Ulaçları, s.75, Zıtlık Ulaçları, s.78, Benzetme Ulaçları, s.80.

“TÖMER Hitit Yabancılar İçin Türkçe” ders kitaplarındaki bildirme ve tasarlama kiplerinin sıralaması şöyledir:

Basit Fiil Kiplerinin Sıralaması

- 1. Şimdiki Zaman***
- 2. Emir Kipi***
- 3. İstek Kipi***²⁷⁶
- 4. Görülen Geçmiş Zaman***
- 5. Gelecek Zaman***
- 6. Öğrenilen Geçmiş Zaman***
- 7. Geniş Zaman***
- 8. Gereklilik Kipi***
- 9. Şart Kipi***

- A.Ü. TÖMER Hitit Yabancılar İçin Türkçe Çalışma Kitapları

Kitap seti üç ders kitabının yanı sıra, üç de çalışma kitabından oluşmaktadır. Çalışma kitapları, ders kitaplarına paralel gitmektedir. Hitit Çalışma Kitabı 1,2,3 diye adlandırılan üç adet çalışma kitabı vardır. Çalışma kitabındaki amaç, öğrenilen konunun pekişmesini sağlamak ve ders kitabındaki konunun kapsamını genişletmektir. Çalışma kitaplarında, konuyla ilgili verilen örnekler arttırılmıştır. Öğrenilen dil bilgisi kurallarının, farklı kullanımları örneklendirilmiştir. Boşluk doldurma, doğru-yanlış, çoktan seçmeli gibi yöntemlerle öğrenilenler değerlendirilmekte ve kalıcılığı sağlanmaktadır.

Çalışma kitaplarında içindekiler bölümü yoktur. Ders kitaplarında işlenen konunun kapsamı genişletilmiştir. Örnekler arttırılmıştır. Öğrenilen dil bilgisi kuralının, farklı kullanımları örneklendirilmiştir.

3.1.3. Türkçe Öğreniyoruz (Türkisch Aktiv)

Türkçe Öğreniyoruz setinde, ilk derslerde daha çok günlük konuşmalar kullanılmıştır. Gerçek hayattan alınan metinler, olduğu gibi kitapta yer almıştır. Gazete ve yazı dili daha sonraki aşamalarda, derslerde yer almıştır. Türkçe telaffuzun

²⁷⁶ İstek kipi, emir kipiyle beraber verilmektedir. İki kip öncelikle sırayla anlatılmakta, daha sonra birleştirilerek, ortak kullanımları anlatılmaktadır.

gelişmesi adına, bütün metin ve alıştırmaların kaset ve bantları hazırlanmıştır. Görerek öğrenme anlayışıyla, konular fotoğraflarla desteklenmiştir. Seti oluşturan kitapların sonunda, 10-12 sayfadan oluşan renkli fotoğraflar bulunmaktadır. Bu fotoğraflar, Türkiye'nin turistik yerlerinden oluşmaktadır. Farklı şehirlerin, tarihi yerlerin ve doğal zenginliklerin yer aldığı fotoğraflardaki amaç Türkiye'nin tanıtımıdır. Sette, dil bilgisi öğretimi adına daha çok tablolar kullanılmıştır. Dil bilgisi kuralları tablolar haline getirilerek verilmiştir. Kitaplardaki fotoğrafların dışında, çok sayıda karikatür kullanılmıştır. Karikatürlerde, daha çok mizahi unsurlar öne çıkmaktadır. Karikatürlerdeki diyaloglarda, öğrenilen ya da öğrenilecek dil bilgisi yapıları kullanılmıştır. Kitaptaki fotoğraflar siyah-beyazdır. Karikatürlerde ise siyah ve kırmızı renkler kullanılmıştır. Kitaplardaki alıştırmalar daha çok, öğrencinin aynı kalıbın kelimelerini değiştirmesiyle tekrarlanan türdendir. Dil bilgisi öğelerini, öğrencinin düzenlemesi istenmektedir. Soru-cevap, boşluk doldurma, karışık kelimelerden cümle oluşturma sık kullanılan alıştırma türlerindendir.

Türkçe Öğreniyoruz seti dört kitaptan oluşmaktadır. Kitabın hazırlanma amacı olarak, Türkçe öğrenmek isteyen yabancılar ve anadilini bilmeyen Türk çocuklarına yönelik olduğu vurgulanmıştır.

- ***Türkçe Öğreniyoruz 1 Türkisch Aktiv*, yaz. Mehmet Hengirmen, Nurettin Koç, Ankara, s.176, 1990, Engin Yay.**

Setin ilk kitabıdır. Kitap giriş niteliğinde olması dolayısıyla, ön sözle başlamaktadır. Ön söz altı farklı dildedir. Ön sözde Türkçe Öğreniyoruz setinin genel özellikleri veriledikten sonra, kitaplardaki yöneme de kısaca değinilmiştir. 'İçindekiler' verilirken, ünite yerine ders başlığı kullanılmıştır. İlk kitap toplam on altı dersten oluşmaktadır. Kullanılan metinlerin sayfa numaraları verilirken, dil bilgisi konularının sadece başladığı sayfa numaraları verilmiştir.

İçindekiler: Tanışma, s.8-9, Türkçe Kursunda, s.11, Eylem çekimi: Şimdiki Zaman, Ad Durum Ekleri: -e(-a), -de(-da), -den(-dan), Ünlü Uyumu: i,ö,ü,a,ı,o,u, s.10-19.

İstasyonda, Bilet Gişesinde, Erksin Hanım ve Esen Hanım Pazarda, Ekeylem: -dir(-dür, -dır, -dur), Çoğul eki: -ler (-lar), Soru Eki: -mi(-mı, -mu, -mu, -mü), Emir kipi: gel, gelme, al, alma, Ünsüz benzeşmesi: ç, f, h, k, t, p, s, ş sesleri, s.20-33. Barış Bey, Saat Kaç?, Kasapta, s.34-41, Trende, İstanbul-Ankara Treni, ile bağlacı: -le (-yle), -la(-yla), Ad durum ekleri: 1. Tamlayan durumu: -in, (-ın, -ün, un), 2. Belirtme durumu: -i(-ı, -u, -ü), s.42-53, Karşılama, Yolculuk Sonrası, İyelik ekleri: -im, -in, -i, -imiz, -iniz, -leri, -di'li geçmiş zaman: geldim, buldum, gördüm, s.54-67. Kahvaltı, Süpermarkette, Belirtisiz ad tamlaması: İlkokul öğretmeni, Ankara ekspresi, Belirtili ad tamlaması: Öğretmenin paltosu, öğrencinin çantası, gelecek zaman: geleceğim, gideceğim, uyuyacağım, alacağım, Mektup, Kartpostal, Gülsevil doktorda, Şarkı, s.80-85, Esen Hanım Bir Günü, İş Saati, Ad durum ekleri: ev, evi, eve, evden, evin. Kişi Zamirleri: ben, sen, o, biz, siz, onlar. Soru zamirleri: kim, kimler, ne, neler. İşaret Zamirleri: bu, şu, o, bunlar, şunlar, onlar, s.86-99, Fakültede, Fakülteye Kayıt Dilekçesi, Henrike yol soruyor, 1. -lı, (-li, -lu, lü) eki, 2. -lik, (-lık, -lük, -luk) eki, İstek kipi: -a(-e), s.100-112, Bir ziyaret, Monika'nın Evi, 1. Hem.... Hem bağlacı, 2. Ne Ne bağlacı, geniş zaman: -r, -ar(-er), -ır(-ir, -ur, -ür), giderim, çalışırım, görürüm, bilirim, s.114-125, Postanede, Anneler günü, 1.-ip(-ıp, -üp, -up) ulacı, 2. -meden(-madan) ulacı, s.126-139, Hikaye: Cahit Külebi, Atasözleri, Deyimler, s.140-141, Bankada, 1.Ettirgen eylem yapan ekler: -t, -dir, -ir, -t: Uyuttum, aratıyorum, imzalatacağım, okutuyor, -dır(-dir, -dur, dür), -tır (-tur, -tür, -tir), diktireceğim, çizdireceğim, ölçtürdürdüm, yazdırıyor, -ir(-ır, -ür, -ur), yatırdın mı?, düşürdüm, pişirdim, kaçırdım, s.142-153, Turizm Bürosunda, Monika Bodrum'a gidiyor, 1. Kadar ilgeci: -Ne kadar paran var? -Yüz lira kadar, 2. e kadar: Adana'ya kadar, Kıbrıs'a kadar, İskenderun'a kadar, s.154-165.

- ***Türkçe Öğreniyoruz 2 Türkisch Aktiv, yaz.Mehmet Hengirmen, Nurettin Koç, Ankara, s.176, 1990, Engin Yay.***

İkinci kitap on dört dersten oluşmaktadır. İçindekiler bölümü birinci kitaptaki gibi sıralanmıştır.

İçindekiler: Otelde, Resepsiyonda. Dil Bilgisi: Ulaş: -arak(-erek) Ali etrafına bakarak yürüyor, sıfat eki: -lı(-lı, -lu, -lü) banyolu oda, olumsuz sıfat eki: -sız(-siz, -

suz,-süz) banyosuz oda, s.6-18, Lokantada, Dönercide. Dilbilgisi: -dan beri (-den beri) Düünden beri kar yağıyor. -dır(-dir, -dur, -dür) İki gündür yağmur yağıyor. Pekiştirme sıfatları: p: kırmızı, kıpkırmızı, m: beyaz, bembeyaz, s: mavi, masmavi, r: temiz, tertemiz, s.20-31, Giyim Mağazasında, Cengiz Bey Elbise Alıyor, Köylü ve Denizci. Dil bilgisi: Dilek-şart kipi: -sa(-se) Param olsa gemi alırdım, s.32-43. İş Dönüşü, Öğrenci ve Bakkal. Dil bilgisi: Belirsiz geçmiş zaman: -mış(-miş, -muş, -müş) Dün gece çok ders çalışmış, s.44-55, Piknikte, Otobüs Durağında. Dil bilgisi: Yeterlik eylemi: -a(-e) bilmek; Bu paketi kaldırabilirim, 56-67, Doktorda, Kışın Nelere Dikkat Etmeliyiz? Dil bilgisi: Gerekliklik kipi: -malı(-meli) Sigarayı bırakmalısın. -ma(-me) Sigarayı bırakman lazım. -mak (-mek) Çok çalışmak gerek. -ken ulacı: Kahvaltı yaparken gazete okurum, s.68-78, Dişçide, Erksin Hanımın Dişi Çekiliyor. Dil bilgisi: Edilgen eylem: -l(-ıl, -il, -ul, -ül) Kapı açıldı. -n(-ın, -in, -un, -ün) Gemi göründü. Küçültme Sıfatları: -ca(-ce, -ça, -çe) küçükçe. -cık(-cık, -cuk, -cük) küçücük, -ck, -cağız: anneciğim, kadıncağız, s.80-85, Kitapçada, Bilgin ile Kayıkçı. Dil bilgisi: -an(-en) gelen adam, okunan kitap. -acak (-ecek) okunacak kitap, kalkacak uçak. -dık (dik, -duk, -dük) okuduğum kitap, s.90-101, Üniversitede Hipnotizma. Şiir: İstanbul Türküsü, Besbelli, Kır Şarkısı, s.102-111. Dil bilgisi: -dığı zaman: Dün akşam odaya girdiğim zaman sen uyuyordun. -dığımda: dün geldiğimde sen yoktun. -dığı için: Akşam eve geç gittiğim için annem kızdı. Sıra sayı sıfatları: -ncı (-nci, -inci, -uncu, -üncü) Ahmet bu yıl yarışlarda birinci geldi, s.102-111, Memur Hayatı, Hocanın Paltosu. Dil bilgisi: -ınca, -ince: Adam bayılınca hemen cüzdanımı al, s.112-123, Berna Hanım Tiyatroya Gidiyor, Bugün Nereye Gidelim? Dil bilgisi: Dönüşlü Eylem: -n(-ın, -in, -un, -ün), Lütfi Bey banyoda yıkandı. -la(-le): Erol Bey çok yaşlandı, s.124-135, Benzincide, Kamyonla Araba Çarpıştı. Dil bilgisi: İsteş eylem: -ş,(-ış, -iş, -uş, -üş). Hamza Beyle İsmail Bey selamlaştılar. Ortaç: -dikten sonra: Cumhurbaşkanı geldikten sonra tören başlayacak, s.136-145, Usta Şoför, İklim Dengesi. Dil bilgisi: Ulaç: -a(-e) Çocuklar koşa koşa arabaya gittiler. -alı(-eli) Esen Hanım yaz geldi geleli tatile çıkmadı. Ortaç: -ır(-ir, -ur, -ür), -ar (er). Çocuklar uyanır uyanmaz hemen arabaya koştular. Arabaya benzin koyar koymaz hemen çalıştı. -mış(-miş, -muş, -müş) pişmek+yemek: pişmiş yemek. Berna Hanım pişmiş yemekleri masaya getirdi, s.146-155, Uludağ'da. İlk Heyecan. Dil bilgisi:

Eylem çekimleri: Şimdiki zaman, Geniş zaman, Belirli geçmiş zaman, Dilek, İstek, Gereklilik, Emir, s.156-165.

- ***Türkçe Öğreniyoruz 3 Türkisch Aktiv*, yaz.Mehmet Hengirmen, Ankara, s.176, ty., Engin Yay.**

Setin üçüncü kitabıdır. İlk iki kitaptan farkı, tek yazarlı olmasıdır. Kitap setin diğer kitaplarına paralel seviyesine uygun hazırlanmıştır.

İçindekiler: Tatil Programı. Mavi Yolculuk. Kekova. Dil bilgisi: Bileşik eylem zamanları: Şimdiki zamanın hikayesi: Esen Hanım hayranlıkla manzarayı seyreliyordu. Geniş zamanın hikayesi: Vakit olsa, sana mutlaka gelirdim. Gelecek zamanın hikayesi: Rüzgar çıkmasaydı, kaptan hızlı gitmeyecekti. Belirsiz geçmiş zamanın hikayesi: Vakit öğle olmuştu, Tekin Bey hala uyuyordu. Belirli geçmiş zamanın hikayesi: Dün sana geldiydim, sen evde yoktun. Dilek-şart kipinin hikayesi: Akşam, yemeği az yese ydim. İstek kipinin hikayesi: Tekin Bey biraz daha uyuyaydı. Gereklilik kipinin hikayesi: Bugün çok balık tutmalıydım.

Noel Baba'nın Kentine Hareket. Antik Tiyatroda. Noel Baba Kilisesinde. Dil bilgisi: Bileşim eylem zamanları: Şimdiki zamanın rivayeti: Kıyıya botla gitmekten korkuyorlarmış. Geniş zamanın rivayeti: Bu sahile her sabah yaşlı bir adam gelirmiş. Gelecek zamanın rivayeti: Marmaris Festivali beş haziranda başlayacakmış. Belirsiz geçmiş zamanın rivayeti: Kemal Bey dün akşam güya bize gelmişmiş, biz evde yokmuşuz. Şiir: Anlatamıyorum.

Sönmeyen Ateş. Olaylar ve Görüşler. Dil bilgisi: Bileşik eylem zamanları: Şimdiki zamanın şartı: İyi yüzme biliyorsanız, biraz uzaklara açılalım. Geniş zamanın şartı: Tekin Bey de gelirse, memnun oluruz. Gelecek zamanın şartı: Marmaris'e gitmeyecekse, Bodrum'a gidelim. Belirli geçmiş zamanın şartı: Emin Bey size geldiyse, bize de uğrasın. Belirsiz geçmiş zamanın şartı: Çocuklar uyanmışsa, artık kahvaltımızı yapalım, s.34-45.

Marmaris'te. Tatil Cenneti Marmaris. Denizin Ortasında 30.00 Nüfuslu Şehir. Şiir: Eller. Dil bilgisi: Belirteçler: -in, -leyin: kışın, sabahleyin, akşamleyin. -ca(-ce, -ça, -çe): yavaşça, sessizce, hızlıca. -cık(-cik, -cuk, -cük): birazcık, azıcık. Eylemden yapılan belirteçler: Karşiki sahile yüze yüze gittik. İkilemelerden yapılan belirteçler: Ulrike mışıl mışıl uyuyordu. Belirteç çeşitleri: 1. Zaman Belirteçleri: dün, bugün, yarın. 2. Yer, Yön Belirteçleri: aşağı, yukarı, içeri, dışarı. 3. Azlık, Çokluk Belirteçleri: az, çok, eksik, fazla, biraz. 4. Durum Belirteçleri: doğru, temiz, şöyle. 5. Soru Belirteçleri: ne, nasıl, niçin, nice, s.46-59.

Pazarlık. Bakırcılar Çarşısında. Dil bilgisi: Geçişli eylemler: almak, görmek, sormak vs. Nesne: a. Belirtisiz nesne: Satıcı para aldı. B. Belirtili nesne: Ali kitabı okudu. Geçişsiz eylemler: gitmek, ağlamak, gülmek vs. Al Kendin Oku Bakalım. Şiir: Desem ki, s.60-69, Göz Doktorunda. Sağırın Hasta Ziyareti. Televizyonun Zararlı Işınları ve Göz. Dil bilgisi: Tezlik eylemi: -ı(-i, -u, -ü) vermek. Kitap okuyordum, gözlerim birden kararıverdi, s.70-79, Bir Gazete Haberi. Kadınlar Erkeklerden Daha Çok Yaşıyor. Sen De Haklısın. Şiir: Cımbızlı Şiir. Dil bilgisi: Yardımcı eylemler: etmek, olmak, kılmak. Berna Hanım çok yorulduğundan söz etti. Emin Bey altı yıl okuduktan sonra doktor oldu. Erkenden sabah namazını kıldı, s.80-93.

Mevlana. Mevlana'nın Felsefesi. İstekler Bir Diller Ayrı. Deveci ile Filozof. Dil bilgisi: Sürerlik eylemleri: -a(-e) durmak, kalmak: Sen müzeye kadar gidedur, ben hemen geliyorum. -p(-ip, -ıp, -up, -üp) durmak, kalmak: Bir yabancı devamlı fotoğraf çekip duruyordu. Semazanlerin dansına yabancılar şaşırıp kaldılar. Şiir: İlahi, s.94-105, Savaş ve Ölüm Düzeni. Yaşama Saygı. Dil bilgisi: Addan eylem yapan ekler: -la(-le) : sulanmak, yollamak, gözlemek. -lan(-len): seslenmek, borçlanmak, evlenmek. -al(-el), -l: azalmak, düzelmek, kısalma. -a(-e): yaşamak, kanamak, boşamak. -ar(-er): yaşarmak, morarmak, sararmak. -laş(-leş): yerleşmek, güzelleşmek, güçleşmek. -sa(-se): susamak, umursamak, önemsemek. -msa(-mse): kötümsemek, azımsamak, benimsemek, s.106-113.

İstanbul'da Dostluk Görüşmesi. Gençliğin Eğitimi ve Dünya Barışı. İyi İnsanlara Olan İhtiyaç. Dil bilgisi: Eylemden ad yapan ekler: -m(-ım, -im, -um, -üm): sayım, doğum, çözüm. -ı(-i, -u, -ü): sayı, dizi, soru. -gı(-gi, -gu, -gü): çalgı, bilgi, görgü. -gın(-gin, -gun, -gün): kızgın, yorgun, üzgün. Şiir: Karda Ayak İzleri Var, s.114-123, Nevşehir'de. Nevşehir'in Sekiz Kat Altından. Dil bilgisi: Meslek adları yapan ek: -cı(-ci, -cu, -cü): boyacı, oduncu, gözcü. -lık(-lik, -luk, -lük) ekinin çeşitli kullanımları, s.124-135.

Uçandaireler. Babasını yaşlandı diye dağ başında yalnız bıraktı. Biz Bu Eve Taşınmadık mı? Dil bilgisi: Eylemden ad yapan ekler: -gıç(-giç, -guç, -güç): dalgıç, bilgiç, başlangıç. -k(-ık, -ik, -uk, -ük): istek, bozuk, yitik. -ek(-ak): uçak, tarak, yatak. -n(-ın, -in, -un, -ün): basın, sorun, tütün. -ıcı: (-ici, -ucu, -ücü): satıcı, tutucu, geçiçi. -t(-ıt, -it, -ut, -üt): taşıt, geçit, konut. Düşünceyi Okuyorlar. Şiir: Küçük Haberci Bulut, s.136-147, Sigara İçmeyenler Cemiyeti. "Yak Bir Tane" Demesi Kolay Ama... Sigara Öldürebilir. Tavşanın Suyunun Suyu, s.148-153, TÖMER Alanya'da. Robenson. Hayat Ne Tatlı. Şiir: Deniz Türküsü. Cennet Gemisi, s.148-153.

- Türkçe Öğreniyoruz 4 Türkisch Aktiv, yaz.Mehmet Hengirmen, Ankara, ty., Engin Yay.

Türkçe öğrenme setinin son kitabıdır. Türkçe Öğreniyoruz setinin ilk iki kitabının yazarı Mehmet Hengirmen ve Nurettin Koç'tur. Üçüncü ve dördüncü ciltlerini ise, Mehmet Hengirmen tek başına yazmıştır. Dördüncü kitap, ilk üç kitaba göre tamamen farklı bir tarzda hazırlanmıştır. Kitapta hiç dil bilgisi konuları yer almamaktadır. Dördüncü kitap okuma parçalarının yer aldığı bir kitaptır. Kitaptaki metinlerin incelenmesi, yazma çalışmaları, anlama alıştırmaları yer almaktadır.

Kitap yirmi bölümden oluşmaktadır. Her bölümde üç metin yer almaktadır. Metin çalışmaları, bütün metinlerde benzer özellikler göstermektedir. Kitaptaki metinler daha çok Türk kültürü ve Türkiye hakkındadır. Tarihteki önemli kişiler, turistik ve tarihi yerler kitaptaki metinlerden bazılarıdır. İçindekiler bölümünde diğer kitaplarda olduğu gibi işlenen konu başlıkları yoktur. Bunun yerine kullanılan

metinlerin başlıkları yer almaktadır. Dördüncü kitap için, Türk kültürünün tanıtımına ağırlık verildiği vurgulanmış ve kitabı bitirenin üniversitede öğrenimini sürdürebilecek düzeyde Türkçe öğreneceğini belirtilmiştir.

“Türkçe Öğreniyoruz Türkisch Aktiv” ders kitaplarındaki bildirme ve tasarlama kiplerinin sıralaması şöyledir:

Basit Fiil Kiplerinin Sıralaması

- 1) Şimdiki Zaman**
- 2) Emir Kipi**
- 3) Görülen Geçmiş Zaman**
- 4) Gelecek Zaman**
- 5) İstek Kipi**
- 6) Geniş Zaman**
- 7) Şart Kipi**
- 8) Öğrenilen Geçmiş Zaman**
- 9) Gereklilik Kipi**

3.1.4. Türkçe Öğreniyoruz -Orhun-

Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından hazırlanmıştır. Kitabın hazırlanma amacı, Türkçenin hem kendi coğrafyamızda hem de dünya üzerinde kullanılıp yaygınlaşmasını sağlayarak, Türk kültürünün zenginliğini ve gücünü insanlığın ortak mirasında etkin kılmak olarak belirtilmiştir. Türkçe Öğreniyoruz Orhun seti, dört ders kitabı ve üç alıştırma kitabı olmak üzere yedi kitaptan oluşmaktadır. Kitaplardaki dinleme çalışmaları için de dokuz adet dinleme-anlama kasetleri vardır. Her seviye için bir ders kitabı ve bir alıştırma kitabı hazırlanmıştır. Üç temel ders kitabının yanı sıra, ileri düzey için hazırlanmış okuma kitabı vardır. Bu kitabın tamamı Türk yazarların eserlerinden oluşmaktadır. Her eserin sonunda metin çalışması yer almaktadır.

- ***Türkçe Öğreniyoruz -ORHUN- Ders Kitabı - I, yaz. Murat Özbay, Fahri Temizyürek, Ankara, 168 s., 2004, 2. Baskı, T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) Yayınları, No: 68.***

Setin ilk kitabıdır. Temel seviyenin ders kitabıdır. Türkçeye giriş niteliğinde hazırlanmıştır. On beş ünite ve bir ekten oluşmaktadır. Ek bölümünde fotoğraflarla Türkiye haritası yer almaktadır. Üniteler; metinler, dil bilgisi ve dinleme başlıklarına bölünmüştür. Konu anlatımında bu sıra takip edilmiştir. Önce metinle konuya giriş yapılmış, ardından metinde geçen dil bilgisi konusu anlatılmış ve son olarak dinleme ve konuşma çalışmaları yapılmıştır. 'İçindekiler' kısmında, metinler ve dil bilgisi konuları ayrı verilmiştir.

İçindekiler (Metin): Merhaba, s.6, Karşılaşma, s.7, Hava alanında, s.18, Kara, s.22, Kim, Ne Zaman, Ne Yaptı?, s.27, Tanışalım, s.30. Ahmet Bey'in Bir Günü, s.36, Ailem, s.44, Spor mağazası, s.48, Dilekçe, s.53, Pazar, s.56, Hayırlı Olsun, s.60, Masa Tenisi, s.66, Haydi Pilav Yapalım, s.70, Öğrenmek, s.74, Markette, s.76, Zorla Güzellik Olmaz, s.80, Yakında Neler Olacak Neler !!!, s.86, İyi Doktor, s.90, Unutmayacağım, s.94, Rize'nin Yaylaları, s.98, Türkiye, s.103, Çifte Kamburlar ve Çarşamba Cadıları, s.106, Ufo, s.110, Suyun Suyu, s.116, Uzun Hüseyin, s.131, Foça, s.126, Borç, s.132, İş Disiplini, s.138, Adam ol!, s.142, El Öpmek, s.146, Sebat, s.150, Mektuplar, Mektuplar, s.155, Sünnet, s.156, Kına Gecesi, s.160, Ben Anneyim, s.162, Fotoğraflarla Türkiye Haritası, s.166-167.

İçindekiler (Dil Bilgisi): Alfabe, s.8, Ne?, Kim?, s.10, mı?/değil, s.11, Çoğul Ekleri, s.12, Nerede? Kimde, s.13, Sayılar, s.14, Var x Yok, s.15, Belirli Geçmiş Zaman, s.20, Mevsimler, s.21, İsim Cümlelerinde Belirli Geçmiş Zaman, s.25, -den önce/ -den sonra, s.26, Şimdiki Zaman, s.32, Ünsüz Yumuşaması, s.34, Ne iş yapıyor? / Ne yapıyor?, s.35, Ad durum ekleri, s.38, -mak istemek, s.41, İmek Fiili, s.46, Sorular, Sorular, Sorular, s.47, İyelik Ekleri, s.50, Ses Düşmesi, s.51, Ad Tamlamaları, s.54, Emir (Buyruk) Kipi, s.57, Saat Kaç?, s.62, -den.... –e kadar, s.63, ile, s.64, İstek Kipi, s.68, İp zarf-fiil eki, s.71, -madan/-meden zarf fiil eki, s.72, -mayıp/-meyip zarf-fiil eki, s.73, -lı/-sız eki, s.78, -lık eki, s.82, -den daha/ en, s.83, -

madan önce x –dıktan sonra, s.84, Gelecek Zaman, s.88, İsim Cümlelerinde Gelecek Zaman, s.93, -ki/ -daki, s.96, Pekiştirme Sıfatları, s.100, Üleştirme Sayı Sıfatları, s.104, Sıra Sayı Sıfatları, s.104, Belirsiz Geçmiş Zaman, s.108, İsim Cümlelerinde Belirsiz Geçmiş Zaman, s.113, diye, s.118, diye düşünmek, diye biri, s.119, -ca/ -a göre, s.112, Bence = Bana göre, s.123, Geniş Zaman, s.128, Asla, Hiç, s.130, Bağlaçlar, s.134, -ma/ -me eki, s.140, Dolaylı Anlatım(Emir Cümleleri), s.141, İsim –Fiil(Mastar) –mak/ -mek, s.148, -mak için/ -ması için, s.149, -İş eki, s.152, -mak üzere, s.159, -makta, s.159.

- ***Türkçe Öğreniyoruz -ORHUN- Ders Kitabı - II***, yaz. Murat Özbay, Fahri Temizyürek, Ankara, 168 s., 2004, 2. Baskı, T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) Yayınları, No: 68.

İkinci ders kitabı olarak, diğer kitaplardan biçimsel ve içerik açısından farkı yoktur. İlk kitapta yer alan, fotoğraflarla Türkiye haritası yerine, bu kitapta fotoğraflarla Türk Dünyası yer almaktadır. Bu fotoğrafta, Türklerin yaşadıkları yerlerden kareler görülmektedir. Anadolu'dan Orta Asya'ya geniş bir coğrafya fotoğraflara yansımıştır. İçindekiler bölümü, ilk kitaptaki gibi hazırlanmıştır. Toplam on beş üniteden oluşmaktadır.

İçindekiler (Metin): Tatlı Yiyelim Tatlı Konuşalım, s.6, Tatlı, s.12, İşe Yaramanın Hazzı, s.20, Kiracı, s.26, Kontrol, s.30, Kıvrır Kıvrır, s.39, Sonbaharda Yaşlılarla Daha Çok İlgilenin, s.42, Medenî Olabilmek, s.44, Şiir ve İnsan, s.47, Diyet, s.50, Şikayetiniz Nedir?, s.56, Bilim Dünyasından, s.59, Bayram, s.66, Anadolu'nun Cirit Oyunları, s.72, Mimar Sinan, s.76, Ankara, s.83, Üstün Zekalı Olmak Yetmez, s.88, Bilenler Bilmeyenlere..., s.95, Otuz Beş Yaş Şiiri, s.99, Çay Deyip Geçmeyin, s.100, Lâpa Lâpa, s.106, Geleceğin En Cazip 10 Mesleği, s.112, Geleceği Olmayan Meslekler, s.116, Yaşayan Bilgisayar Üretildi, s.119, İş Dünyası, s.122, Haydi Şirketler Doğaya..., s.124, Yanlışlık, s.130, Dipteyim, Sondayım..., s.135, Depresyonun Dört Aşaması, s.136, Anıt Ağaçlar, s.140, Tarihten Bir Sayfa, s.148, Çocuğunuz Arkadaşsız Kalmasın, s.150, Yuvayı Çocuk Kurtarıyor, s.156,

Çocuk Şırmarmaz mı? s.159, Kansız By-Pass, s.160, Kalbin Düşmanları, s.164, Fotoğraflarla Türk Dünyası, s.168-169.

İçindekiler (Dil Bilgisi): -Dan beri, s.10, -Dır, s.12, -ArAk Zarf-Fiil Eki, s.14, -madan / -mAyArAk, s.16, -A..... -A Zarf-Fiil Eki, s.17, -ken Zarf-Fiil Eki, s.22, -Irken, s.23, -AcAkken, s.23, -mİşken, s.24, Ettirgen Fiil, s.33, Yeterlik Fiili: -Abil-, s.48, Gereklilik Kipi: -mAlI, s.62, Edilgen Fiil: -Il, -n, -In, s.69, Dilek-Şart Kipi: -sA, s.80, değil+se, s.87, Sıfat-Fiiller: -An, s.92, -Dık, s.96, -AcAk Sıfat- Fiil Eki, s.103, -mİş Sıfat- Fiil Eki, s.109, -mİş ol- /-AcAk ol-,s.110, -(I/A)r Sıfat- Fiil Eki, s.120, -mAz Sıfat- Fiil Eki, s.120, -AsI Sıfat-Fiil Eki, s.121, Zarf Fiiller: -DığI için/ -DığIndan, s.127, -AcAğI için/ -AcAğIndan, s.128, -DığI hâlde/ -mAsInA rağmen, s.129, Dolaylı Anlatım, s.132, DığI Zaman, s.145, DığInda, s.145, AcAğI zaman, s.146, IncA, s.146, (I/A)r...-mAz, s.147, -DığIndAn beri, s.154, -DI... -AlI, s.154, AlI, s.155, -AnA kadar, s.166, -IncAyA kadar, s.166, -AsIyA kadar, s.167.

- **Türkçe Öğreniyoruz -ORHUN- Ders Kitabı - III, yaz. Murat Özbay, Fahri Temizyürek, Ankara, s.173, 2004, 2. Baskı, T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) Yayınları, No: 68.**

Setin ders kitabı olarak son kitabıdır. İlk iki kitaba göre metin sayısı daha fazladır. Seçilen metinlerde, Türk dünyasının ortak kültür öğelerine sıkça rastlamaktadır. Kitaptaki metinler, sadeleştirilmiş ve öğretilen dil bilgisi yapılarına göre şekillenmiştir. Bu özelliğiyle otantik metin sayısı azdır.

İçindekiler (Metin): Âşıklar Bayramı, s.6, Batı Türkistan'da Âşıklık Geleneğinin Bugünkü Durumu, s.13, Dostlar Beni Hatırlasın, s.19, İtibar, s.20, Safranbolu Evleri, s.26, Karlar Altında Anadolu, s.30, Tarihten Süzülen Lezzet, s.44, Arkadaşımız Evleniyor, s.56, Türklerde Düğün Geleneği, s.59, Uykusuz Geceler, s.68, Uyku, s.70, İlim ve Müzik... Ya sonra? , s.84, İnternet Gırgırları, s.93, Pir-i Türkistan, s.94, Eski Bir Tapınak Yazıtı, s.99, Mevlânâ, s.104, Mevlânâ Celâleddin Rumî, s.108, Çağımızın Hastalığı: Stres, s.114, Nevruz, s.126, Yeni Gün, s.130,

Anadolu, s.134, Binbir Suratlı Umut, s.136, Klonlama, s.141, Türk Dünyasında Tiyatro, s.146, Karagöz, s.152, Gerçek Hazine, s.154, Bile Kağan'ın Hazinesi, s.155, İyimserlik, s.164, Kendiyle Barışık İnsanı Herkes Sever, s.166, İşte Başarının Altın Kuralları, s.169.

İçindekiler (Dil Bilgisi): İsteş Fiil: -(I)ş, s.10, Dönüşlü Fiil: -(I)n, s.23, Birleşik Zamanlar –Hikâye, s.38, Birleşik Zamanlar –Hikaye, s.51, Birleşik Zamanlar –Rivayeti, s.61, Birleşik Zamanlar –Şart, s.79, Yardımcı Fiiller –Etmek, s.90, -Olmak, s.92, Yardımcı Fiiller –Yapmak, s.101, -Kılmak, s.102, -(I / A)r olmak, s.110, -mAz olmak, s.110, -AcAk olmak, s.110, -mİş olmak, s.111, -yor olmak, s.111, gibi olmak, s.112, -mİş gibi yapmak, s.112, Tezlik Fiili: -(I)ver-, s.124, Sürerlik Fiili, -durmak, s.132, -kalmak, s.133, Zarflar, s.144, Zarf-Fiiller, s.150, Yapım Ekleri –İsimden İsim, s.162, -İsimden Fiil, s.162, Yapım Ekleri –Fiilden İsim, s.171, Fiilden Fiil, s.172.

- ***Türkçe Öğreniyoruz -ORHUN- İleri Düzey*, yaz. Murat Özbay, Fahri Temizyürek, Ankara, s.176, 2004, 2. Baskı, T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) Yayınları, No: 68.**

Diğer üç ders kitabının aksine, sadece metin ve şiirlerin yer aldığı bir kitaptır. Seçilen metinler, Türk edebiyatının ve Türk dünyasının yakından tanıdığı sanatçılardan seçilmiştir. Yazarlara baktığımızda, geçmişten olduğu gibi günümüz yazarlarını da görmekteyiz. İçindekiler bölümünde yazıların başlıkları ve yazarların isimleri verilmiştir.

Kitaptaki okuma parçalarına paralel metin çalışmaları yer almaktadır. Metin çalışmalarında, kelimeler bölümünde bazı kelimelerin anlamları verilmektedir. Metinle ilgili anlama soruları ve doğru yanlış bölümü vardır. Son olarak eserin yazarının, kısaca biyografisi verilmiştir.

Kitapta yer alan bilimsel yazılar dikkati çekmektedir. Kitabın seviye olarak ileri düzey olması, makalelerin okuma metinleri içerisinde yer almasını sağlamıştır. İsmail Gaspıralı'nın "Avrupa Medeniyeti", Erol Güngör'ün "Büyük Selçuklu İmparatorluğu", Saim Sakaoglu'nun "Anlatmaya Dayanan Halk Kültürü Ürünlerinin Tespit ve Korunmasında Karşılaşılan Güçlükler" gibi makaleleri incelenmekte ve metin çalışmaları yapılmaktadır.

İçindekiler: İstiklâl Marşı, s.7, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi, s.9, Geçmişe Özlem, s.11, Lisan, s.13, Doğuran Kazan, s.14, Kaşığı, s.15, Dünyanın Ortak Değerleri Yahut Değerler Dünyası, s.20, Dilin Tadı, s.24, Gülüm Var, Gülzarım Var, s.28, Koşun Söndürelim Bu Yangınları, s.29, Hişt, Hişt.., s.30, Bir Motörde Dört Kişi, s.33, Oğlumuz, s.36, Bayrak, s.39, Türk Halk Edebiyatı, s.41, Düş, s.44, Doğayı Derinlemesine Duyumsamak, s.46, Baba, s.50, Bilgisayar, s.53, Avrupa Medeniyetleri, s.56, At ve Asfalt, s.58, Kabak Çekirdeği, s.62, Çocuk, s.66, Edebiyat ve Eğitim, s.69, Bu Vatan Kimin?, s.72, Altın Ordu, s.73, Akşam Ne Yemiştik?, s.76, Uzaktaki Kardeşime, s.82, İncir, s.84, Aile Bağları, s.88, Palyaçolar Ciddidir, s.93, Kanarya, s.95, Köpek Yavrusu, s.97, Makas, s.100, Sana Seni Anlatmak, s.103, Ala Geyik, s.106, Atatürk ve Türk Dili, s.108, Güvercinler, s.111, Papağan, s.118, Erken Gelen Bahar, s.121, Bir Kapı Kapanırsa, s.124, Büyük Selçuklu İmparatorluğu, s.129, Ölüm Bilinci, s.134, Gelibolu, s.139, Analar, s.145, Anlatmaya Dayanan Halk Kültürü Ürünlerinin Tespit ve Korunmasında Karşılaşılan Güçlükler, s.147, Deniz Hasreti, s.150, Sonbahar, s.152, Kaldırımlar, s.153, Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı, s.155, Yurdunu Kaybeden Adam, s.158, Zincir, s.161, Eskici, s.162, Gün Uzar Yüzyıl Olur, s.166, Beslenme Üzerine, s.170, Bir Yolcuya, s.174, Mavi Maviydi Gökyüzü, s.175, Serenad, s.176.

Türkçe Öğreniyoruz -Orhun- ders kitaplarındaki bildirme ve tasarlama kiplerinin sıralaması şöyledir:

Basit Fiil Kiplerinin Sıralaması

- 1) Görülen Geçmiş Zaman**
- 2) Şimdiki Zaman**

- 3) Emir Kipi
- 4) İstek Kipi
- 5) Gelecek Zaman
- 6) Öğrenilen Geçmiş Zaman
- 7) Geniş Zaman
- 8) Gereklilik Kipi
- 9) Şart Kipi

3.1.5. Adım Adım Türkçe Öğretim Seti

Altı ders kitabından oluşmaktadır. Her ders kitabının, bir alıştırma kitabı ve bir de öğretmen kitabı vardır. Kitaplar seviye olarak ayrılmıştır. Her seviye için iki ders kitabı bulunmaktadır. 1. ve 2. kitaplar temel seviye, 3. ve 4. kitaplar orta seviye, 5. ve 6. kitaplar ise ileri seviye için hazırlanmıştır. Kitaplar, konu yaklaşımli bir metot takip edilerek hazırlanmış. Kitaplar sesli yayınlarla desteklenmektedir. Temel seviye için yedi, orta seviye için dört, ileri seviye için de dört olmak üzere toplam on beş ses CD'si bulunmaktadır.

Kitapta yer alan başlıklar şöyledir: Kelimeler, okuma-dinleme, örnekleme, konuşma, anlama, yazma, dil bilgisi, gülmece, ödev ve tercüme. Kitaplardaki konu sıralaması ilk iki kitapta konu yaklaşımli hazırlanmıştır. Dolayısıyla, içindekiler bölümünde konu başlıkları belirtilmiştir. Diğer kitaplarda ise, konu ve dil bilgisi başlıkları ayrı ayrı sıralanmıştır.

- *Adım Adım Türkçe Ders Kitabı I*, yaz. Tuncay Öztürk, Sezgin Akçay, Hüseyin Duru, Salih Gün, Hüseyin Bargon, Hamza Ersoy, Abdullah Yiğit, İstanbul, s.155, 2002, Dilset Yayınları.

Setin hem ilk kitabı olmasından hem de temel seviyeye yönelik olmasından dolayı resim kullanılmıştır. Kitaptaki resimlerin tamamı çizimlerden oluşmaktadır. Kitapta fotoğraf kullanılmamıştır. Kitap yirmi altı bölümden oluşmaktadır. Her bölüm yaklaşık olarak beş sayfadan oluşmaktadır.

İçindekiler (Konu): Merhaba, s.6, Nasılsınız, s.8, Alfabeyi Biliyor musunuz?, s.10, Bu Ne?, s.14, Bugün Türkçe Var mı?, s.20, Tekrar I, s.24, Sayıları Öğrenelim, s.26, Hangi Mevsimdeyiz?, s.32, Eviniz Kaç Odalı, s.36, Televizyon Nerede?, s.40, Ali Bey Neyin Oluyor?, s.44, Tekrar II, s.50, Ne iş Yapıyorsunuz?, s.52, Affedersiniz Saat Kaç?, s.58, Muzun Kilosu Kaç Lira, s.62, Peynir Almak İstiyorum, s.70, Bugün Mönüde Ne Var?, s.76, Tekrar III, s.84, Ceketin Fiyatı Ne Kadar?, s.86, Hangi Renklerden Hoşlanıyorsunuz?, s.94, Nerelisiniz?, s.100, Hangi Dili Konuşuyorsunuz?, s.106, Bugün Hava Nasıl?, s.110, Tekrar IV, s.114, Affedersiniz Hastahane Nerede?, s.116, Ders Saat Kaçta Başlıyor?, s.122, Kulaklarımız Ne İşe Yarar, s.126, Ne Zamandan Beri Hastasınız?, s.132, Hayvanat Bahçesine Gidelim, s.140, Tekrar V, s.148, Hangi Çiçeklerden Hoşlanıyorsunuz?, s.150.

İçindekiler (Dil Bilgisi): Çokluk Eki, s.19, Soru Eki, s.19, İsimlerde Olumsuzluk (Değil), s.19, Zaman Belirteçleri, s.23, Sıra Sayı Sıfatları, s.29, Şahıs Zamirleri, s.29, İyelik Ekleri, s.29, Ünsüz Benzeşmesi, s.43, Tamlayan Eki, s.43, Şimdiki Zaman, s.49, -mak istiyorum, s.49, Hâl Ekleri, s.49, Ek Fiilin Çekimi, s.55, Görülen Geçmiş Zaman, s.69, Zaman Belirteçleri, s.69, Yeterlik Fiili, s.75, Gelecek Zaman, s.92, Gelecek Zaman Belirteçleri, s.92, Geniş Zaman, s.103, Kaynaştırma Harfi, s.103, Büyük Ünlü Uyumu, s.103, ...e kadar, s.112, Gerekliklik Kipi, s.130, -dan beri, -den beri, s.138, İstek Kipi, s.145.

- **Adım Adım Türkçe Ders Kitabı II, yaz. Tuncay Öztürk, Sezgin Akçay, Hüseyin Duru, Salih Gün, Hüseyin Bargon, Hamza Ersoy, Abdullah Yiğit, İstanbul, s.158, 2002, Dilset Yayınları.**

Temel seviye için hazırlanmış ikinci kitaptır. İçindekiler bölümü ilk kitapta olduğu gibi, konu eksenli hazırlanmıştır. Dil bilgisi başlıkları, konuların içine yerleştirilmiştir. Toplam yirmi dört üniteden oluşmaktadır. Bu bölümler için konu başlığı kullanılmıştır. Dolayısıyla kitap yirmi dört konudan oluşmaktadır.

İçindekiler(Konu): Tenis Oynamayı Sever misiniz?, s.6, Boş Zamanlarınızda Ne Yaparsınız?, s.16, Seyehat Etmekten Hoşlanır mısınız?, s.23, Bir Kaza Haber, s.32, Trafik Kurallarını Biliyor musunuz?, s.38, Düğün Ne Zaman?, s.44, Bayramınız Kutlu Olsun!, s.50, Ülkeniz Güzel mi?, s.56, İstanbul Bir Dünya Şehridir!, s.62,

Hangi Tür Müzikten Hoşlanırsınız?, s.68, Müzeye Gidelim mi?, s.74, Televizyon Seyretmekten Hoşlanır mısınız?, s.82, Affedersiniz Döviz Kurlarını Öğrenebilir miyim?, s.88, Saati garantisi Var mı?, s.94, En Etkili İletişim Aracı Hangisidir?, s.100, Gazete Okumayı Sever misiniz?, s.106, Bilgisayar Kullanmayı Biliyor musunuz?, s.114, Teknolojideki Gelişmeleri Takip Ediyor musunuz?, s.120, Bir Buluş Yapmak İster miydiniz?, s.126, En İlginç Rekor Hangisidir?, s.132, Sigara Sağlığa Zararlıdır, s.136, Birbirinizi Ne Zamandan Beri Tanıyorsunuz?, s.142, Burçlara İnanıyor musunuz?, s.148, Mektup Yazmaktan Hoşlanır mısınız?, s.155.

İçindekiler (Dil Bilgisi): Duyulan Geçmiş Zaman, s.13, -ken, s.13, -arak, -erek, s.13, Hikâye Birleşik Zamanı, s.29, -dığı için, s.29, İsteş Fiiller, s.35, -acak/ -ecek sıfat fiil eki, s.60, Yaklaşık/ Aşağı yukarı/ Tahminen, s.67, Şart Birleşik Zaman, s.78, ...hem ...hem, s.98, Rivayet Birleşik Zamanı, s.122, -masına, -mesine rağmen, s.140, İster ... ister, s.152.

- **Adım Adım Türkçe Ders Kitabı III, yaz. Tuncay Öztürk, Sezgin Akçay, Salih Gün, Abdullah Yiğit, Gökhan Dayı, İstanbul, s.155, 2007, Dilset Yayınları.**

Setin üçüncü kitabı, ilk iki kitaptaki sıralamadan farklı olarak, okuma-anlama, konuşma, dinleme, telâffuz, dil bilgisi, serbest okuma ve müzik kutusu başlıklarına ayrılmıştır. Kitap on altı üniteden oluşmaktadır. Sadece dördüncü kitapta yer alan telâffuz bölümünde, a'dan z'ye bütün harflerin okunuşlarının, örnek kelimelerle öğretilmesi amaçlanmaktadır. Harfin kalınlık-incelik, düz, geniş, yuvarlak olması gibi özellikleri sıralanmıştır.

İçindekiler (Konu): Ailemi Çok Seviyorum, s.8, Meslek Seçimi Önemlidir, s.18, Nasıl Bir Evde Yaşıyorsunuz?, s.28, Hayvanların Sıcak Dostluğu, s.38, Ne Yemek İstersiniz?, s.48, Her Mevsim Güzeldir, s.58, Her Milletin Kendine Özgü Giyim Tarzları Vardır, s.68, Hasta Olmak, s.78, Dört Tekerlek Üzerinde Yirminci Yüzyıl, s.88, Boş Vakit Yoktur, s.98, Meyve Yemeyi Sever misiniz?, s.108, Her

Milletin Kendine Özgü Değerleri Vardır, s.118, İçecek Ne Alırsınız?, s.128, Ünlü Olmak İster misiniz?, s.138, Bayramların Güzel Yüzü, s.148, Çizgi Dünya, s.158.

İçindekiler (Dil Bilgisi): Ünlü Uyumları, s.13, Sessiz Uyumu, Sessiz Yumuşaması, s.22, Kelime Anlamı, s.32, İsimler, s.43, İyelik Ekleri, s.53, Hâl Ekleri, s.63, İsim Tamlamaları, s.72, Sıfatları, s.83, Miktar Zarfları, s.93, Zamirler, s.103, Pekleştirme Sıfatları, Bağlaçlar, s.112, Şimdiki Zaman, s.124, Geniş Zaman, s.132, Gelecek Zaman, s.132, Görülen Geçmiş Zaman, s.142, Duyulan Geçmiş Zaman, s.142, Gerekliklik Kipi, s.152, Dilek-Şart Kipi, s.152, İstek Kipi, s.163, Emir Kipi, s.163.

- **Adım Adım Türkçe Ders Kitabı IV, yaz. Tuncay Öztürk, Sezgin Akçay, Salih Gün, Abdullah Yiğit, Gökhan Dayı, İstanbul, s.167, 2007, Dilset Yayınları.**

Orta seviyenin ikinci kitabıdır. İleriye geçme öncesinde, konular ve metinler giderek daha da zorlaşmaktadır. Ünitelerde yer alan okuma parçaları ilk kitaplara göre çok daha farklı. Otantik metinler çoğunluktadır. Üçüncü kitapta yer alan telâffuz başlığı yerine, imlâ ve noktalama başlığı gelmiştir. İmlâ ve noktalama bölümünde, noktadan başlayarak, ünlem işaretine kadar önemli yazım kuralları öğretilmektedir. Toplam on altı üniteden oluşmaktadır. Kitaptaki konular şu alt başlıklara bölünmüştür: Okuma-Anlama, Konuşma, Dinleme, İmlâ, Noktalama, Dil Bilgisi, Serbest Okuma, Müzik Kutusu.

İçindekiler (Konu): Basın Güç Demektir, s.8, Sinemanın Büyülü Dünyası, s.18, Doğal Afetlerin Ürkütücü Yüzü, s.28, Yeteneklerimizin Farkında mıyız?, s.38, 21. Yüzyılda İletişim, s.48, Hayatın İçinden, s.58, Spor Barış Demektir!, s.68, Renklerin Gizli Dünyası, s.78, Türkiye'ye Hoş Geldiniz, s.88, Tarihe Yön Verenler, s.98, Hobilerimiz, s.108, Paranın Gücü, s.118, Duygular ve Biz, s.128, Hayvanlar Âlemi, s.138, Harika Yapılar, s.148, Alışkanlıklar, s.158.

İçindekiler (Dil Bilgisi) : Cümlelerin Öğeleri, s.12, Fiillerde Çatı, s.12, Zarflar, s.23, Kurallı Birleşik Fiiller, s.32, Ek Fiil, s.42, Hikaye Birleşik Zamanı, s.52,

Rivayet Birleşik Zamanı, s.62, Aktarma Cümleleri, s.72, Şart Birleşik Zamanı, s.83, İsim-Fiiller, s.93, Zarf-Fiiller, s.102, Sıfat Fiiller, s.113, Bağlaçlar, s.123, Edatlar, s.132, Özne-Yüklem Uygunluğu, s.142, Oldurgan, Ettirgen Fiiller, s.152, Birleşik Fiiller, s.162.

- ***Adım Adım Türkçe Ders Kitabı V*, yaz. Tuncay Öztürk, Sezgin Akçay, Salih Gün, Abdullah Yiğit, Ercan Taşdemir, İstanbul, s.125, 2006, Dilset Yayınları.**

İleri seviyenin ilk bölümünü kapsamaktadır. Kitap yirmi üniteden oluşmaktadır. Üniteler bölümlere ayrılırken, bu bölümde ilk defa ‘yazma’ bölümünü görmekteyiz. Ayrıca her üniteye bulunan hatırlatma başlığıyla da geçmiş konular tekrar edilmektedir. Konuya paralel ilerleyen kitapta, dersin sonuna doğru konuya ilişkin yazma çalışmaları yapılmaktadır. Okuma parçalarında daha çok soyut konular ele alınmaktadır. Başarı, gençlik, korku gibi kavramlar bunlardan bazılarıdır. Üniteler, okuma-anlama, dinleme, konuşma, yazma, dil bilgisi, serbest okuma ve hatırlatma bölümlerine ayrılmıştır.

İçindekiler (Konu): Başarı, s.6, Nüfus ve Açlık, s.12, Boş İnanışlar, s.18, Hayvanlar, s.24, Çernobil, s.30, Beden Dili, s.36, Gençlik, s.42, Olimpiyatlar, s.48, Kentler, s.54, Ekoloji, s.60, Eğitim, s.66, Giysiler, s.72, Lezzetler, s.78, Rüyaalar, s.84, Müzik, s.90, Salgın Hastalıklar, s.96, Reklâmlar, s.102, Fobiler, s.108, Meslekler, s.114, Üniversiteler, s.120.

İçindekiler (Dil Bilgisi): Cümlelerin Öğeleri, s.10, Anlamlarına Göre Cümleler, s.16, Yüklemine Göre Cümleler, Öznelerin Dizilişine Göre Cümleler, s.22, Yapılarına Göre Cümleler, s.27, Birleşik Cümle, s.34, Yapılarına Göre Cümleler, s.40, Eksilteli Cümle, Ara Söz, s.46, Fiillerde Çatı, s.57, Yapı Bakımından Fiiller, s.57, Fiilimsiler, s.64, Edatlar, Bağlaçlar, s.70, Yapım Ekleri, s.75, Çekim Ekleri, s.82, Yapılarına Göre İsimler, s.88, Anlatım Bozuklukları I, s.94, Anlatım Bozuklukları II, s.100, Paragraf, s.106, Anlatım Biçimleri, s.112, İkilemeler, Terimler, Yansımalar, s.118, Atasözleri, Deyimler, s.124.

- ***Adım Adım Türkçe Ders Kitabı VI*, yaz. Tuncay Öztürk, Sezgin Akçay, Salih Gün, Abdullah Yiğit, Ercan Taşdemir, İstanbul, s.125, 2004, Dilset Yayınları.**

Adım Adım Türkçe Öğretim setinin son kitabı. Diğer Türkçe öğretim setlerinde olduğu gibi, bu son kitapta okuma ağırlık bir konu dağılımı görülmektedir. Okuma-anlama çalışmalarının çok sık yapıldığı çalışmalar yer almaktadır. İleri seviyenin ilk kitabı olan Adım Adım Türkçe Ders Kitabı VI'daki gibi, yazma bölümü bulunmaktadır. Dördüncü kitaptaki hatırlatma bölümü yerine, bilgi kutusu bölümü bulunmaktadır. Bilgi kutusunda, üniteye yer alan okuma parçasının türü hakkında bilgi verilmektedir. Hikâye, roman, masal, efsane, hatıra gibi başlıklar yer almaktadır. Kitaptaki ünite başlıkları da, edebiyat türlerinden oluşmaktadır. Türlerden örnekler verilirken, Türk edebiyatının klasik eserleri tercih edilmiştir. Semaver, Çalikuşu, Yaprak Dökümü, Geyik Çıkar gibi eserlerden örnekler yer verilmiştir. Toplam yirmi ünite bulunmaktadır.

İçindekiler (Konu): Hikaye, s.6, Roman, s.12, Masal, s.18, Efsane, s.24, Hatıra, s.30, Gezi, s.36, Deneme, s.42, Destan, s.48, Şiir, s.54, Makale, s.60, Tiyatro, s.66, Ninni ve Ağıt, s.72, Sohbet, s.78, Fıkra, s.84, Deyim, s.90, Eleştiri, s.102, Fabl, s.108, Biyografi, s.114, Mektup, s.120.

İçindekiler (Dil Bilgisi): Kelime Anlamı-I, s.10, Kelime Anlamı-II, s.16, Anlamlarına Göre Cümleler, s.22, Cümle Anlamı, s.28, Paragraf, s.34, Anlatım Biçimleri, s.40, Kelime Türleri, s.46, Edatlar, s.52, Bağlaçlar ve Ünlemler, s.58, Fiiller, s.64, Fiillerde Zaman, s.70, Fiilimsiler, s.76, Zarf-Fiil, s.82, Yapım Ekleri, Çekim Ekleri, s.87, Fiillerde Çatı, s.94, Cümlelerin Öğeleri ve Türleri, s.99, Anlatım Bozuklukları-I, s.106, Anlatım Bozuklukları-II, s.112, Ses Bilgisi, s.118, Noktalama-İmla, s.124.

Adım Adım Türkçe ders kitaplarındaki bildirme ve tasarlama kiplerinin sıralaması şöyledir:

Basit Fiil Kiplerinin Sıralaması

- 1) Emir Kipi**
- 2) Şimdiki Zaman**
- 3) Görülen Geçmiş Zaman**
- 4) Gelecek Zaman**
- 5) Geniş Zaman**
- 6) Gereklilik Kipi**
- 7) İstek Kipi**
- 8) Öğrenilen Geçmiş Zaman**
- 9) Şart Kipi**

3.2. Zamanların Öğretim Sıralaması

Modern dil öğretiminde, dil bilgisi öğretiminin geri planda kaldığı vurgulanmaktadır. Dil bilgisinin, cümle içine serpiştirilerek öğretildiği savunulmaktadır. Oysa Türkçenin eklemeli bir dil oluşu onu diğer dillerden ayırmaktadır.²⁷⁷ Türkçenin içinde bulunduğu dil grubundan kaynaklanan farklı özellikleri bulunmaktadır. Sonndan eklemeli eklemeli bir dil olan Türkçede, dil bilgisi demek bir bakıma ek demektir. Türkçenin temelindeki kök ve ek yapısı, Türkçeyi oluşturan ana unsurlardır. Dolayısıyla yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin, ekleri kavramaları ve kullanabilir seviyeye gelmeleri zorunlu bir durumdur.

Türkçenin matematiksel yanını²⁷⁸, eklerin kullanımında daha yakından görmekteyiz. Saussure dili tanımlarken, satranç örneğini vermektedir. Dilin dizgesinin özelliklerini anlatmak için satranç benzetmesine başvurmaktadır. Satrancın nereden çıktığı, dış özelliği, oyundaki kuralların iç özelliği, taşların hammaddesinin oyunu etkilemezken, taş sayının artması ya da azalmasının oyunun

²⁷⁷ Hüseyin Duru, **Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi**, İstanbul, Mavi Ofset, 2008, s.IV.

²⁷⁸ Türkçenin matematiksel özellikleri ile ilgili bkz: (Vandewalle, J. “Türkisch, eine ganz originelle Sprache” **Dil Öğretimi Dergisi** Mayıs 1991, sayı 2, s.73)

sistemini tamamen değiştireceğini belirtmektedir.²⁷⁹ Bu benzetme Türkçenin dil bilgisel yapısını oldukça iyi açıklamaktadır. Köklere art arda gelen eklerin her birinin ayrı görevlerinin olması, ekler arasındaki bağlantı, fiil veya isim köklerinin farklı durumları, her biri bir satranç kurallarını andırmaktadır. Satranç kurallarını iyi bilen biri için, yapılacak her hamle sıradandır. Türkçenin dil bilgisini iyi öğrenenler için de, kurulacak yeni cümleler, yapılan kelimeler o kadar sıradan olacaktır. Bağlam içerisinde, Türkçenin matematiksel yanı kullanılarak onlarca yeni kelime türetilmektedir.

Eklemeli ve kaynaşık olarak kabul edilen Türkçede, oldurganlık, ettirgenlik, edilgenlik gibi çatı ekleriyle zaman, olumsuzluk, yeterlik ve yetersizlik, istek, koşul, çoğul, durum gibi yapım ve çekim ekleri belirli sıralarla köke eklenmektedir.²⁸⁰ Türkçenin eklemeli yapıları bu şekilde oluşmaktadır. Kelimeler, cümleleri oluşturan öğelerdir. Cümleler de bir yargının yer aldığı anlamlı bütünlerdir. Dili oluşturan bu öğeler, Türkçede kök ve sonrasında gelen eklerle oluşmaktadır. Türkçenin bu durumu, dil bilgisi öğretiminin önemini arttırmaktadır. Özellikle yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde, dil bilgisi yapılarının sistemli bir şekilde öğretilmesi bir zorunluluktur. Yabancılar Türkçe öğretirken, dil bilgisi kurallarını anadil olarak Türkçe öğretimi yaklaşımının aksine, yabancı dil olarak öğretimi esas alınmalıdır.

Anadilini öğrenen bir kimse, bu dildeki kuralları yeri geldikçe ve dili kullandıkça öğrenmektedir. Öğrenilen bu parça parça kurallar, yavaş yavaş birbirlerine bağlanmakta ve anadilin kurallarının bütünüyle öğrenilmesi sağlanmaktadır. Oysa dil bilimciler, bu kuralları, anadildeki öğreniş sırasına bakmaksızın, bütün kurallar aynı değerdeymiş gibi öğrenciye sunmaktadır. Bu durumda, dil öğretimi yabancı dil olarak öğretiliceği yerde, anadil gibi öğretilmeye çalışıldığından, kuralların bir üstdil olacağı unutularak, esas amaç gözden

²⁷⁹ [Ferdinand De Saussure](#), **Genel Dilbilim Dersleri**, ev. Berke Vardar, İstanbul, 2001, Multilingual Yabancı Dil Yay., s.26.

²⁸⁰ Cengiz Tosun, **Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretilmesi**, Journal of Language and Linguistic Studies, C.1, S.1, 2005, s.22,

kaçmaktadır.²⁸¹ Türkçeyi yabancı dil olarak öğretmeyi amaçlayan bazı kitaplarda bu durum görülmektedir. Bir anadil öğretimi yaklaşımıyla hazırlanan eserlerde, asıl öğretilmesi gereken yerine, ayrıntılar üzerinde durulmaktadır.

Dildeki en temel dil bilgisi yapılarından biri zamanlardır. Zaman, başı ve sonu olmayan bir akıştır. Bir işin, bir oluşun içinde bulunduğu soyut süredir. Zaman adını verdiğimiz bu uçsuz bucaksız kavramı, birtakım gruplara ayırarak sınırlandırmaya çalışırız. Bu sınırlandırmada, dayanak noktası konuşma anıdır. Söylenilen eylemin, gerçekleşme durumu konuşma durumuna göre değişmektedir.²⁸² Geçmiş, şimdi ya da gelecek ekseninde belirlenen zaman kavramı, eylemin söylenme durumuna göre farklılık göstermektedir. Dün, bugün ve yarın bu zamanları somutlaştıran belirteçlerdir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretim kitaplarında, zamanların anlatımları ayrı bir yer tutmaktadır. Zamanlar, dil bilgisi konularının sıralamalarını etkilemektedir. Dil bilgisi konularını öğretirken, öncelik olarak zaman yapılarındaki kullanım esas alınmaktadır. Örneğin, durum ekleri öğretilirken bazı zamanların öğretilmiş olması gerekmektedir. Durum eklerinin kullanımı daha çok, fiili olan cümleyle sağlanmaktadır. Fiilin, bir zaman içerisinde verilmesi gerekmektedir. Görüldüğü gibi, yabancı dil olarak Türkçe ders kitaplarında konuların sıralaması, öğretim açısından oldukça önemlidir. Hangi konunun önce, hangisinin sonra anlatılacağı doğru tespit edilmelidir.

Yabancılarla Türkçe öğretiminde geçmişten gelen bir birikim olduğu bir gerçektir. 1072 yılında Kâşgarlı Mahmut'un yazdığı Divanü Lugati't Türk yabancılarla Türkçe konusunda yazılmış ilk eser olarak kabul edilebilir. Bu eserden sonra Ali Şir Nevai'nin Muhakemetü'l-Lûgateyn adlı eseri Türkçenin önemli eserleri arasında sayılabilir. Kâşgarlı Mahmut'tan sonra 1850 yılına kadar yabancılarla Türkçe öğretmek için hazırlanmış bir esere rastlanmamıştır. Yaklaşık sekiz yüz yıllık

²⁸¹ Özcan Başkan, **Yabancı Dil Öğretimi İlkeler ve Çözümler**, İstanbul, Multilingual Yay., 2006, s.47.

²⁸² Kerime Üstünoğlu, **Türkçede Zaman Kavramı ve İşleniş**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.9, 2005, s.188.

bir aradan sonra J.P. Sinan ‘Alphabet turc suivi d’une m thode’ adlı kitabını, 1850’de İstanbul’da yayınlamıştır. Bu yapıtı şu eserler izlemiřtir²⁸³:

- **Güzeloğlu, E.**, *Dialogues français-turcs, Pr c d s d’une vocabulaire*, Constantinople, 1852.
- **Sinan, J.P.**, *Abr g  de Grammaire Turque*, İstanbul, 1854
- **Fuad Efendi / Cevdet Efendi**, *Grammatik der osmanischen Sprache*, Deutsch bearbeitet von H. Kellgren, Helsinki, 1855.
- **Mehmet Mihri**, *Kitab ’t-tuhfet ’l-Abbasiyet ’l Medreset el aliyet ’t-tevfikiye*, Mısır, 1884.
- **Mehmet Ruhi**, *Conversazione in Lingua Turca elkaliona*, İstanbul, 1893.

Görüldüğü gibi, yabancılara Türkçe  ğretimi geçmişi olan bir sahadır.²⁸⁴ Her ne kadar dönem dönem çalışmalar az olsa da, genel anlamda birtakım araştırmalar yapılmış, eserler verilmiştir.²⁸⁵ Eserlerde, farklı yaklaşımlar görüldüğü gibi, belirli bir sistem oluşturulmuştur da denebilir. Öğretim müfredatında birlik sağlanmıştır. Müfredattaki birlik sağlanmış olmasına rağmen, kitaplardaki konu sıralamasında farklı yaklaşımlar görülmektedir. Özellikle zaman ifade eden birimlerin sıralamasındaki farklılık göze çarpmaktadır.

Türkçe zaman ifade eden birimler açısından zengin bir dildir. Dil bilgisi kitaplarında ikisi geçmiş zaman olmak üzere beş zaman vardır. Bildirme kipleri içinde ele alınan bu zamanlar, eylemde anlatılmak istenilen zamanı belirgin olarak vermektedir. Dilek kipleri ise, zamandan uzak yalnızca bir isteği, ricayı, zorunluluğu, emri vb. ifade eder. Bildirme ve dilek kipleri, Türkçedeki zamanı, kipi, şekli gösteren ana unsurlardır. Fiile gelen ekler sayesinde bir zamanı karşırlar.

²⁸³ Mehmet Hengirmen, **Türkçenin Yabancı Dil Olarak  ğretimi**, A. . TÖMER Dil Dergisi, S.10, 1993, s.5-6.

²⁸⁴ Bu konu hakkında bkz. Demircan,  . **Türkçenin Yabancı Dil Olarak  ğretimi ve Bir Kaynakça Denemesi**, Yabancı Dil  ğretim Sorunları Gözlemler  neriler, İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Okulu Yay., 1982, s.111-125.

²⁸⁵ Bkz: **Ek1**, Türkçenin Yabancı Dil Olarak  ğretimi Konusunda Yazılan Eserler ve **Ek2**, Yabancı Dil Olarak Türkçe Kitaplarının Yazıldıkları Dillere Göre Dağılımı.

Yabancılar Türkçe öğretirken hangi zamandan başlanacağı ve hangi sıralama ile devam edileceği tartışılan bir husustur. Bu tartışmayı somut anlamda, yabancılar için hazırlanmış ders kitaplarında görmek mümkündür. Temel seviye için hazırlanmış kitaplarda, ilk olarak anlatılan zaman ortak değildir. Bazı kitaplar şimdiki zaman ile başlarken, bazıları da görülen geçmiş zamanı tercih etmektedir. Çalışmanın bir bölümünde yer alan kitaplarda bu durum görülmektedir.

Yabancı dil olarak Türkçe için hazırlanmış eserlerdeki bu durumun, farklı yaklaşımların bir nedeni olduğu düşünülmektedir. Bu yaklaşımlardan bazıları şöyledir:

Zamanların öğretim sıralamasında, özellikle ilk öğretilecek zamanın hangisi olacağı tartışılmaktadır. İlk öğrenilen zamanla kurulan temel üzerine, diğer zamanlar öğretilmektedir. Türkçede fiillere gelen eklerin sıralaması aynıdır. Fiil tabanına öncelikle kip eki sonrasında şahıs eki gelmektedir. Zamanların oluşumundaki bu kural öğretildiğinde, kip eklerinin öğretilmesiyle bütün zamanlar kolaylıkla oluşmaktadır. Yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında görüldüğü üzere, öne çıkan yaklaşımlar vardır. Bunlardan biri, öğretilecek ilk zamanın şimdiki zaman olduğu ve görülen geçmiş zamanın ileriki aşamalarda öğretilmesi gerektiğidir. Görülen geçmiş zamanın anlatımı ile ilgili, Uluslararası Dünyada Türkçe Öğretimi Sempozyumunda Gülay Yurdal Michaels şu yaklaşımı savunmuştur: İngilizce “Yürümek” sözcüğünün düzenli di’li geçmiş zamanı nasıl, /walked / gibi / -ed / son takısının içerdiği /d/ sesini, önceki seslerden dolayı /t/ sesine dönüştürmüş ise, ünsüzlerden sonra /kaptı/, /attı/, /geçti/, /söktü/, /öptü/ gibi /d/’den ve /t/’ye dönüşmekteydi. Bu ünsüzün değişimi sadece /d/ ve /t/ ünsüzlerini içeren bir son takı alıştırması öğrencileri rahatlatmaktaydı. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, verimli olabilmek için, görülen geçmiş zaman, türlü değişimleriyle daha ileri derslerde sunulmalıdır.²⁸⁶ Görülen geçmiş zaman ekinin değişmesi bunun nedeni olarak kabul edilebilir. –di eki, fiil tabanına göre –ti’ye dönüşebilmektedir. Temel seviye için ilk verilen

²⁸⁶ Gülay Yurdal Michaels, **Türkçe Öğretiminde Di’li Geçmiş Zaman**, Uluslararası Dünyada Türkçe Öğretimi Sempozyumu, İstanbul, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2000, s.118.

zamanlar içinde, görülen geçmiş zamanın olmaması gerektiğini söylemek yanlış olmaz.

Cengiz Tosun, program yapım ilkelerini belirtirken özen gösterilmesi gereken noktaları başlıklar altında toplamıştır:

Öğrenebilirlik: Bazı yapı ve sözcüklerin kolay öğrenilmesine karşın, bazılarının öğrenilmesi daha güçtür. Daha fazla zaman, uğraş ve güç gerektirmektedir. Bu nedenle, kolaydan zora doğru bir sıralamanın gereğini belirtmektedir.

Yineleme: Başlangıçta bazı kelimelerin, deyişlerin sık vurgulanmasının, öğrenmeyi kolaylaştıracağını savunmaktadır.

Kullanım alanı: Bazı sözcük ve yapıların daha geniş kullanım alanları oldukları düşünülürse, bazı zaman gösteren yapıların belirli yapılardan önce öğretilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Tosun'a göre zamanlarda sürekli, şimdiki zaman öncelikle, ardından gelecek zaman ve geniş zamanın öğretilmesi daha yararlı olacaktır.²⁸⁷

Sık kullanım, şimdiki zamanın ilk öğretilmesinde ana etkindir. Sıklık durumu, dilin gelişimine göre değişmektedir. Bu yüzden sıklık araştırmaları belirli aralıklarla yapılmalıdır. Sıklık listelerinden yararlanılarak sözcük öğretilmesine en çok kullanılan sözcüklerden başlandığı belirtilebilir.²⁸⁸ Sözcüklerin öğretimindeki bu yöntem, benzer şekilde zamanların öğretilmesine de uyarlanabilmektedir. Dolayısıyla, günlük hayatta en çok kullanılan ve en fazla ihtiyaç duyulan zaman, ilk olarak öğretilabilir gibi bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır.

Zamanların öğretiminde sıralamaya etki edecek bir başka unsur da kolaylık-zorluktur. Dil bilgisi, dilin temelinde yer almasına rağmen, dili öğrenenlere bazen zorluk olarak görülmektedir. Gramer, dilin bir mantık bütünlüğünü içermektedir. Beynin sağ yarısı kullanılarak kazanılan dil becerisinin aksine, gramer beynin sol

²⁸⁷ Tosun, **a.g.e.**, s.26.

²⁸⁸ Johan Vandewalle, **Pratik Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Bazı Sorunlar ve Çözümleri**, A.Ü. TÖMER Dil Dergisi, S.82, 1999, s.9.

yarısının kavradığı ve algıladığı bir sistemdir. Bu bakımdan genelde gramer konuları, özelde zamanlar gibi konular, basitten karmaşığa doğru verilmelidir.²⁸⁹ Zamanlardaki zorluklar, sıralamaya etki etmektedir. Zamanın kip ekinin durumu, değişmesi, ünlü-ünsüz uyumlarındaki şekil değişiklikleri, zamandaki anlam kaymaları, günlük dildeki gösterdiği zaman dilimi gibi unsurlarının yanında, kurallardaki istisnalar, kolaylık-zorluk açısından değerlendirilmesi için önemli olmaktadır.

Türkçenin akraba dilleriyle olan benzerliği, konu sıralamasına etki etmektedir. Türkçe ile Kırgızca arasındaki başlıca ortaklık, isim ve fiil köklerinde, sayılarda, renki bildiren sıfatlarda, şahıs ve işaret zamirlerinde görülmektedir. Yapım eklerinde pek fark yoktur ve kelime türetmede öğrenciler zorlanmamaktadırlar. Fakat asıl sorun fiil çekiminde yaşanmaktadır. Kırgızca ve Türkçenin zamanlarından sadece görülen geçmiş zaman benzer özellikler göstermektedir. Dolayısıyla, fiil hakkındaki tüm kavramları, görülen geçmiş zaman örneğinde anlatmak, onu bir geçit olarak kullanmak, sonra diğer zamanlara geçmek amaca uygun görülmektedir.²⁹⁰ Kırgızcaya has bu özellik, diğer diller için geçerli değildir. Anadilde bulunan bir kalıbın, yabancı dil öğrenirken kullanılması öğretimi kolaylaştırmaktadır. Kırgız öğrencilerin bulunduğu böyle bir ortamda, görülen geçmiş zamanla başlamak uygun olacaktır.

Farklı milletlerden insanların dil edinimleri, anadillerine göre değişmektedir. Dil bilgisini, öğrenilen dilin temel kurallarını, işleyiş düzenini kavramaya yardımcı olacak kadar öğrenmek yeterli görülmektedir. Bu durum anadil ile öğrenilen yabancı dil arasındaki benzerliğe göre değişebilmektedir. Hint-Avrupa dil ailesine bağlı Almanca ve İngilizce arasında yakınlık oldukça fazladır. Bu duruma göre, İngilizce öğrenen bir Alman için, İngilizcedeki dil bilgisi kuralları çok zor görülmemektedir.²⁹¹ Bu durum Kırgız örneğinde olduğu gibi, Türkçenin diğer akraba

²⁸⁹ Alemdar Yalçın, **Türkçe Öğretim Yöntemleri Yeni Yaklaşımlar**, 2.Baskı, Ankara, Akçağ Yay., 2006, s.44.

²⁹⁰ Güلزura Cumakunova, **Yakın Akraba Diller Arasındaki Benzerlik ve Farklılıkların Öğrenime Yansımaları**, Uluslararası Dünyada Türkçe Öğretimi Sempozyumu, İstanbul, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2000, s.23.

²⁹¹ Mehmet Hengirmen, **Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri ve TÖMER Yöntemi**, 2. Baskı, Ankara, Engin Yay., ty., s.53.

dillerinde de görülmektedir. Bu yaklaşıma göre, Türkçe öğrenenlerin anadilleri, Türkçe öğretimi müfredatına doğrudan etki etmektedir.

Anadil öğretiminde dil bilgisi, doğru düşünme, konuşma ve yazmaya yardımcı bir çalışma alanıdır. Dil bilgisi öğretimiyle, öğrenciler dilin olanaklarını, sınırlarını ve gizil gücünü ortaya çıkarmaktadırlar.²⁹² Aynı durum, yabancı dil öğretiminde de etki etmektedir. Bu etki, yabancı dil öğretiminde daha fazla olmaktadır. Anadilinin dışındaki bir dille kurulacak cümle, öğrenciye bir ilerisini öğrenme isteği verecektir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde, konu sıralaması hakkında birçok yaklaşım görülmektedir. Her biri kendi içinde tutarlı, temel dayanak noktası olan tezlerdir. Kitapların kullanıldıkları yerlere göre, konu sıralamaları değişmektedir. Bu duruma göre, yabancı dil öğretiminde, öğretilecek dilin en sık geçen, en gerekli sözcüklerinin saptanması, bu öğretimden alınacak sonuca etki etmektedir.²⁹³ Sözcük öğretimindeki bu yaklaşım, zamanların öğretimine de uyarlanabilmektedir. Yabancı bir dil öğrenirken, dildeki bütün zamanların öğrenilmesi gerekmektedir. Bu durum ise dil öğrenim sürecini uzatmaktadır. Yabancı bir dile ihtiyaç duyan birinin, en kısa sürede günlük ihtiyaçlarını karşılayacak kadar da olsa gramer yapılarını öğrenmesi gerekmektedir. Günlük kullanımlar, kısa diyaloglar, tabelalar, bilgi içerikli ilanlar gibi yazılı ve sözlü karşılaşılan her durumda yabancı dili kullanabilmelidir. Bu durumda dil öğretiminde, öncelikle neyin öğretileceği sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu sorunun cevabına göre dil öğretim programı düzenlenmeli ve gerekli olanı en kısa sürede öğretme amaçlanmalıdır.

Dil öğretiminde gerekli olanın öğretilmesi her zaman ana amaç olmuştur. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak öğrenim sürecinin zamanından dolayı öğretimi amaçlanan konular sıralamaya konulmalı, süzülmesi, öncelikler belirlenmelidir. Yabancı dil öğretiminde öncelik belirleme, hem öğretimi kolaylaştırmakta hem de

²⁹² Sedat Sever, **Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme**, 4.Baskı, Ankara, Anı Yay., 2004, s.28.

²⁹³ Erol Barın, **Yabancılar Türkçe Öğretiminde Temel Söz Varlığının Önemi**, Türklük Bilimi Araştırmaları “Türkçenin Öğretim Özel Sayısı”, Sayı:13, Niğde, 2003, s.313.

süreci kısaltmaktadır. Bu durumun tespitinde, gereksinim çözümlemesi önem kazanmaktadır. Gereksinim çözümlemesi, yabancı dil öğretim programlarının, öğrencilerin amaç ve gereksinimleri doğrultusunda tasarlanabilmesi için öğrenci, öğretmen, yönetici gibi ilgili kişilerin görüşlerinin alınıp değerlendirildiği süreçtir.²⁹⁴ Bu süreçte yapılan her türlü araştırma bulgusu, dil öğretim programını şekillendirecektir. Yabancı dil olarak Türkçe için düşünüldüğünde, konuların seçilmesinden, sıralamasına, kullanılan kitap ve materyallere kadar birçok öğretim elemanı gözden geçirilmiş olacaktır. Genelde konu seçimi ve içerikte uygulanan gereksinim çözümlemesi, konu sıralaması için de kullanılabilir. İhtiyaçlar ölçüsünde, kolaylık-zorluk, sıklık, anadille benzerlik gibi unsurlar, sıralamayı belirleyen etkenlerdir. Konu sıralamasının tasarımında, konular, dilin yapısı, iletişim işlevleri, beceriler, öğrencilerin karşılaşacağı güçlükler, düşeceği yanlışlıklar, anadilleri ile yabancı dilin türlü bakımdan karşılaştırılması²⁹⁵ gibi başlıkların kullanılması gerekmektedir.

Gereksinim çözümlemesi, Avrupa Modern Diller Projesi Konseyi (The Council of Europe's Modern Language Project) tarafından benimsenmesi ile yaygınlaşmış ve giderek önem kazanarak yabancı dil eğitim program geliştirme sürecinin ön koşulu durumuna gelmiştir. Gereksinim çözümlemesine yer verilmeden tasarlanan ders programlarının hedeflere ulaşma konusunda yetersiz kalacağı düşünülmektedir.²⁹⁶ Belirlenen öncelikler sayesinde, kısıtlamalar da ortaya çıkmaktadır. Yabancı dil öğretiminde öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyleri önemli olduğundan, konu sıralamasının önemi ortaya çıkmaktadır. Örneğin Hitit 1 kitabının dil bilgisi sırası göz önünde bulundurulursa, Temel 1 düzeyindeki bir öğrenci şimdiki zamanda oluşturulmuş bir edim sözü ikinci haftadan başlayarak kullanabilmektedir.²⁹⁷ Aynı süre içerisinde Türkçe Öğreniyoruz Orhun 1 kitabıyla öğrenen bir öğrenci ise, şimdiki zamanı henüz kullanabilir seviyeye gelmemektedir. Bu durum konu sıralamasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Orhun Türkçe

²⁹⁴ Nehir Sert, **Yabancı Dil Öğretiminde Program Geliştirme Açısından Gereksinim Çözümlemesi**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., Bilim Kültür Eserleri:1268, 2002, 18.

²⁹⁵ Ömer Demircan, **Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri**, İstanbul, Ekin Eğitim Yay.,1990, s.20.

²⁹⁶ Sert, **a.g.e.**, s.13.

²⁹⁷ Yusuf Polat, **Karşılıklı Konuşmalarda Sözeylemler**, Dünyada Türkçe Öğretimi Yurtdışındaki Türkçe Öğretmenlerine Destek Seminerleri, Ankara, A.Ü. TÖMER, 2007, s.5.

setinde öğretilen ilk zaman görülen geçmiş zamandır. Hitit kitaplarında ise şimdiki zamandır.

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ortak bir programın ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Ortak bir programın hazırlanmasındaki kıstasların başında gereksinim çözümlemesi gelmektedir. Gereksinimlerin belirlenmesinde ortak bir noktada buluşmanın güçlüğü ortadadır. Temel dayanak noktası, yabancı dil öğretiminde evrensel ölçütlere göre hazırlanmış programlardır. Bu evrensel ölçüt, günümüzde Avrupa Dil Gelişim Dosyası kriterleri olarak kabul edilebilir. Avrupa Konseyi, Yaşayan Diller bölümü tarafında geliştirilen ‘Avrupa Dil Gelişim Dosyası’ ile yabancı dil öğretimi ve öğrenimi konusunda katkı getirmesi amaçlanmaktadır.²⁹⁸ Dil pasaportu içerisinde yer alan yabancı dil öğreniminde kendini değerlendirme tablosu, dil bilgisi konularının sıralama çalışmalarında ön plana çıkmaktadır. Dinleme, okuma, karşılıklı konuşma, sözlü anlatım ve yazma²⁹⁹ başlıklarında belirlenen sınırlar sayesinde, öğrenilmesi gerekenler kurlara ayrılmıştır. Bu kurlar dil pasaportunda yer alan kendini değerlendirme tablosuna göre A1, A2, B1, B2, C1, C2’dir. Her bir kurda öğrenilmesi gerekenler, seviye seviye belirlenmiştir.³⁰⁰ Bu seviyeler temel ayırım olarak kabul edilmektedir. Avrupa Dil Gelişim Dosyası kriterleri ile paralel yapılacak gereksinim çözümlemesi, dil bilgisi konularının seçimi ve sıralamasında, öğretime katkı sağlayacak önemli etkenlerdir. Gereksinim çözümlemesi olarak yabancı dil olarak Türkçe için, bir amaç doğrultusunda Türkçeyi öğrenmek kabul edebilir. Bu amaç ekseninde belirlenen hedefler, Türkçe öğretim programının planlanmasına kaynak oluşturacaktır. Bu gereksinim çözümlemesinde, öğrenci, öğretmen, yönetici gibi ilgili kişilerin görüşleri alınıp değerlendirilmektedir. Böylelikle, ortak bir program tasarlanmış olacaktır.

Gereksinim çözümlemesi, yabancı dil olarak Türkçe için yapılması gereken çalışmaların başında gelmektedir. Türkçeyi yabancılara öğretmeyi amaçlayan kurum

²⁹⁸ Özcan Demirel, **Yabancı Dil Öğretimi Dil Pasaportu Dil Biyografisi Dil Dosyası**, 2.Baskı, Ankara, Pagem A Yay., 2004, s.iii.

²⁹⁹ Dil Pasaportu, “**Kendini Değerlendirme Tablosu**”, Council of Europe:European Language Portfolio, Strasbourg, 2000 , s.6.

³⁰⁰ Bkz: **Ek 3**, Kendini Değerlendirme Tablosu.

ve kuruluşların ortak bir öğretim programı uygulamaları, Türkçe öğretiminin kalitesini arttıracak ve yabancılar için hazırlanmış kaynakların herkes tarafından kullanımını sağlanacaktır.

Çalışmanın konusunu oluşturan yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bildirme kiplerinin öğretimi ve sıralaması, gereksinim çözümlemesinin bir bölümünü oluşturacak nitelikte bir konudur. Zamanların öğretimi, hangi sıra ile öğretilmesi gerektiği yabancı dil öğretiminde oldukça önemlidir. Bu noktada, Türkçe öğrenimine devam eden yabancı öğrencilerin görüşleri, programın hazırlanmasında belirleyici olmaktadır.

3.2.3. Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Zamanların Sıralaması Açısından Öğrenci Görüşleri

Yabancılar Türkçe öğretimi için hazırlanmış kitaplarda karşılaşılan, zamanların öğretim sıralamasındaki farklılığı göz önünde bulundurarak, Türkçe öğrenen yabancıların görüşlerine başvurulmuştur. Görüşü alınan öğrenciler, İÜ Dil Merkezinde Türkçe kursuna devam eden öğrencilerdir. Öğrencilerin seçiminde bildirme kiplerini öğrenen ve kullanabilecek seviyeye gelen öğrenciler tercih edilmiştir. Öğrencilere yazılı bir şekilde sorulan sorular ile öğrencilerin görüşleri alınmıştır.³⁰¹ Öğrencilere sorulan sorular anket haline getirilerek, çoktan seçmeli olarak hazırlanmıştır. Toplam 88 öğrenciden görüş alınmıştır. Çin, Kore, Doğu Türkistan, Sudan, Fas, Sırbistan, Moğolistan, Slovakya, Azerbaycan, Afganistan, Arnavutluk, İran, Ukrayna, İtalya, Polonya, Avusturya, Komoro, Irak, Kosova, Tanzanya, Cezayir, Bulgaristan, Suriye, Tayland, İsveç, Almanya, Rusya, Romanya, Türkmenistan, Filistin gibi otuz ülkeden öğrencinin görüşüne başvurulmuştur.

Dil bilgisini, öğrenilen dilin temel kurallarını, işleyişin düzenini kavramaya yardımcı olacak kadar öğretmenin yeterli olduğu belirtilmektedir.³⁰² Zamanlar, Türkçenin temel gramer konularının başında gelmektedir. Türkçenin eklemeli bir dil

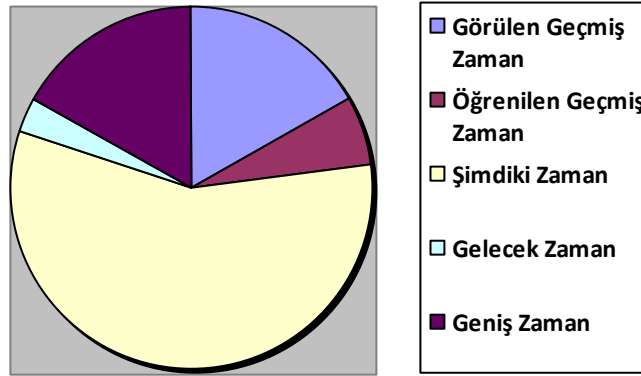
³⁰¹ Bkz.: **Ek 4**, Yabancı Dil Olarak Türkçe Temel Zamanlar Anketi.

³⁰² Hengirmen, **a.g.e.**, s.53.

oluşu, zaman eklerinin önemini ve kullanımını arttırmaktadır. Zamanların öğretiminin planlanmasına yönelik araştırmada, ‘en sık kullanım-en az kullanım, ‘en zor- en kolay’ durumları belirleyici olmuştur.

Türkçede en sık kullandığınız zaman hangisidir? Sorusuna verilen cevaplar şöyledir:

a) Görülen geçmiş zaman	: % 17
b) Öğrenilen geçmiş zaman	: % 6
c) Şimdiki zaman	: % 57
d) Gelecek zaman	: % 3
e) Geniş zaman	: % 17

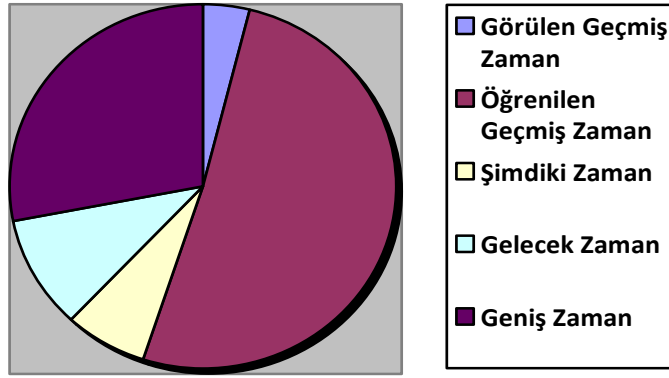
Şekil I: Türkçede En sık kullanılan zaman

İlk soruda sıklık durumu incelenmektedir. Görüldüğü gibi yabancıların Türkçe öğrenmeleriyle birlikte öncelikli olarak şimdiki zamanı kullandıkları görülmektedir. Şimdiki zaman %57’lik oranla diğer zamanlara göre oldukça fazla kullanılan bir gramer yapısı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum şimdiki zamanın belirttiği zaman diliminin genişliğini göstermektedir. Çalışmada belirtilen anlam kaymaları buna örnek teşkil etmektedir. Ayrıca günlük kullanımlarda anı anlatma adına, şimdiki zamana başvurulmaktadır. Şimdiki zamanın en sık kullanılan zaman olarak tercih edilmesinin bir başka nedeni, yabancıların çevrelerinde en fazla duydukları zaman olmasıdır. En az kullanılan zaman olarak % 3’lük dilimle gelecek zamandır. Bunun nedenleri arasında günlük dilde gelecek ifadelerinin seyrek

kullanılması gösterilebilir. Ayrıca, gelecek zaman kullanımı, daha çok şimdiki zamanın tercih edilmesinden dolayı azdır.

Türkçede en az kullandığınız zaman hangisidir? Sorusuna verilen cevaplar şöyledir:

- a) Görülen geçmiş zaman : % 4
- b) Öğrenilen geçmiş zaman : % 51
- c) Şimdiki zaman : % 7
- d) Gelecek zaman : % 10
- e) Geniş zaman : % 28

Şekil II: Türkçede En az kullanılan zaman.

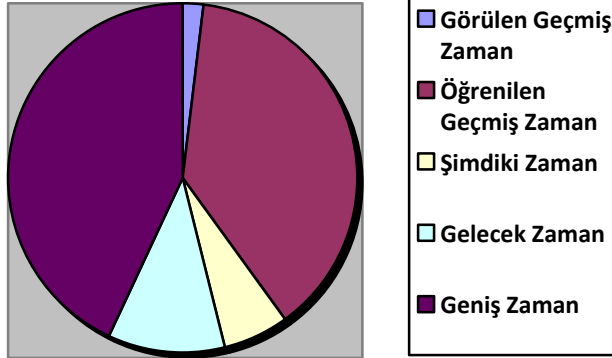
En az kullanılan zaman, % 51 gibi yüksek oranla öğrenilen geçmiş zaman olarak belirtilmiştir. Bu durumun nedenleri arasında, Türkçede bildirme kipleri içinde iki tip zamanın yer almasıdır. Görülen ve öğrenilen geçmiş zaman olarak, geçmişteki eylemleri anlatmak için kullanılan iki zaman vardır. İki zaman arasında farkı, eylemi söyleyenin gördüğü veya başkasından duyduğu eylemler³⁰³ olarak belirtilebilir. Türkçe öğrenen yabancıların daha çok görülen geçmiş zamanı tercih etmeleri olarak yorumlanabilmektedir. Yüzdelik oranında da bunu görmekteyiz. En az kullanılan zaman olarak öğrenilen geçmiş zaman tercih edilirken, görülen geçmiş zaman en seyrek kullanılan zamanlarda sonuncu gelmektedir. Temel zamanların

³⁰³ Hüseyin Duru, **Yabancılar İçin Türkçe**, İstanbul, Mavi Ofset, 2008, s.24.

içinde yer alan öğrenilen geçmiş zaman, diğer dillerde Türkçe kadar temel zamanlar içerisinde yer almamaktadır. Yabancılar Türkçe kitaplarında, öğrenilen geçmiş zaman bir olayın başkasından duyulması halinde, gözle görülen bir işarete dayalı olarak çıkarsama yapıldığında, ya da konuşmacı açısından olayın beklenmedik bir yanı olduğunda kullanılan zaman³⁰⁴ olarak tanımlanmaktadır. Yapılan tanımlamalarda, öğrenilen geçmiş zamanın kullanımının belirli şartlara bağlı olması seyrek kullanılmasının nedenleri arasında gösterilebilir.

Size göre Türkçedeki en zor zaman hangisidir? Sorusuna verilen cevaplar şöyledir:

a) Görülen geçmiş zaman	: % 2
b) Öğrenilen geçmiş zaman	: % 38
c) Şimdiki zaman	: % 6
d) Gelecek zaman	: % 11
e) Geniş zaman	: % 43

Şekil III: Türkçedeki en zor zaman.

Tabloya göre geniş zaman, yabancılar en zor gelen zaman olarak tespit edilmiştir. Bir zamanın zorluk sebebi olarak, gramer yapısı, kullanımı, dildeki sıklığı

³⁰⁴ Muammer Serin, Eser E. Taylan, **Workbook Alıştırma Kitabı**, Genişletilmiş 2.Baskı, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yay., 1997, s.83.

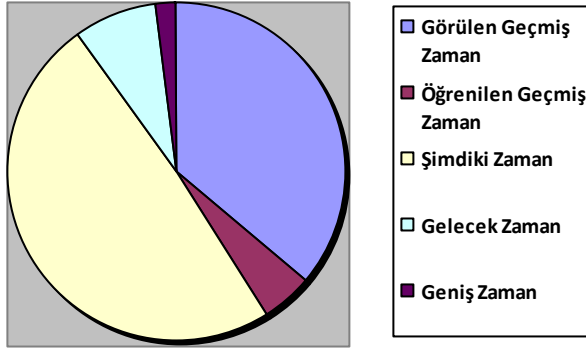
gibi nedenler sıralanabilmektedir. Geniş zamanın zor olmasında, kip ekindeki kuraldışı fiillerin varlığı önemli bir etkidir. Geniş zamanın zorluğu, diğer zamanların aksine, geniş zamanda istisna oluşturan on üç fiilin³⁰⁵ durumundan kaynaklanmaktadır. Geniş zamanda tek heceli fiillerden sonra, “-ar, -er” ekleri gelirken, bahsedilen on üç fiilde kuraldışı bir durum söz konusudur. Bu fiillerden sonra “-ar, -er” ekleri yerine, “-ır, -ir, -ur, -ür” ekleri gelmektedir. Bu durum yabancılar için Türkçe kitaplarında, dil bilgisi kuralları içerisinde yer almaktadır. Bu kuraldışı fiillerin, sık kullanılan fiillerden olması geniş zamanın yapısının daha geç kavranmasına neden olmaktadır.

Geniş zamanın gramer yapısındaki zorluğu yanında, Türkçede çok sık yaşanan anlam kaymalarından dolayı, pek çok kez geniş zaman anlamı şimdiki zamanla yapılabilmektedir. Dolayısıyla, seyrek kullanımından dolayı geniş zamanın kavranma süreci uzayabilmektedir.

Size göre Türkçedeki en kolay zaman hangisidir? Sorusuna verilen cevaplar şöyledir:

a) Görülen geçmiş zaman	: % 36
b) Öğrenilen geçmiş zaman	: % 5
c) Şimdiki zaman	: % 49
d) Gelecek zaman	: % 8
e) Geniş zaman	: % 2

³⁰⁵ Bu kuraldışı fiiller şunlardır: gel-, al-, bil-, var-, gör-, kal-, bul-, ver-, öl-, vur-, ol-, san-, dur-.

Şekil IV: Türkçedeki en kolay zaman.

Önceki tabloları doğrular nitelikte olan bu dağılımda, Türkçenin en kolay zamanı olarak şimdiki zaman görülmektedir. % 49'luk bir oranla, yabancılara en kolay gelen şimdiki zaman, aynı zamanda yabancıların en sık kullandığı zamanlar sıralamasında da % 57 gibi yüksek bir oranla birinci sıradadır. Şimdiki zamanın en sık kullanılan zaman olmasının ana nedeni olarak, en kolay zaman olma özelliği öne çıkmaktadır. Kolaylığından dolayı, çok sık kullanımı söz konusudur. Günlük konuşmalarda başvuru olan ilk zamandır.

Tabloda görüldüğü üzere, şimdiki zamandan sonra en kolay zaman, görülen geçmiş zamandır. Yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında ilk öğretilen zaman olarak daha çok şimdiki zaman ve görülen geçmiş zaman görülmektedir. Bu durum dil bilgisi öğretimindeki, kolaydan zora anlayışını destekler niteliktedir. Geniş zamanın % 2 gibi bir oranla, en kolay zaman sıralamasında sonuncu olması, bir önceki tabloda da en zor olarak belirlenmesi, geniş zamanın zorluğunun göstergesidir.

Öğrenci görüşleri genel olarak incelendiğinde, zamanın kullanım sıklığı ile öğrencilere kolaylığı; seyrek kullanılmasıyla zorluğu arasında doğru bir orantı görülmektedir. En sık kullanılan zaman olarak şimdiki zaman, % 57'yle ilk sırada yer alırken, en kolay zaman tablosunda da % 49'luk oranla ilk sırada yer almaktadır. Şimdiki zamanın öğreniminin kolaylığı, onun sık kullanılanlar arasında olmasını

sağlamaktadır ya da sık kullanılması, onun kolay öğrenilen bir zaman olmasını sağlamaktadır. Geniş zaman en zor zamanlar sıralamasında % 43'le ilk sırada yer alırken, en az kullanılan zamanlar içinde % 28'le ikinci en az kullanılan zaman olduğu ortaya çıkmıştır. Geniş zamanın, daha önce ifade edilen kural dışı fiillerin durumlarından kaynaklanan zorluğu, onu en az kullanılan ikinci zaman haline getirmektedir, denilebilir.

Zamanların öğretimindeki sıralama, öğrenen açısından önem taşımaktadır. Yabancı bir dili öğrenirken karşılaşılan ilk kurallar, sonraki kuralların öğrenilmesine zemin oluşturmaktadır. Zamanların öğretimi kip ve şahıs ekleriyle yapılmaktadır. Eklerin durumları, ünlü uyumları, ünsüz değişimleri öğrenmeye etki etmektedir. Dolayısıyla, sıralama olarak kolaydan zora gibi bir yaklaşım, öğretimi kolaylaştırmaktadır. Öğrenci görüşlerinin alındığı araştırmada şimdiki zaman en kolay ve en sık kullanılan zaman olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre, yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında şimdiki zamanla başlanması daha uygun görülmektedir.

Genel bir yaklaşım olarak şimdiki zamanı ilk zaman olarak öğretmek kabul edilse de, öğrencilerin anadillerine göre farklı yaklaşımlarında ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin, Kırgızca ile Türkçede görülen geçmiş zaman kip benzerliğinden dolayı, Kırgızlara öğretilen ilk zamanın görülen geçmiş zaman olması gerektiği ortadadır.³⁰⁶ Bu durum diğer diller için de geçerlidir. Anadilin, öğrenilen yabancı dile doğrudan etkisi vardır. Hazırlanan kitaplar, materyaller, ders programlarında araştırmadaki öğrenci görüşlerindeki oranlara dikkat edilmesi gerektiği gibi, Türkçe öğrenenlerin anadili ya da anadillerinin de göz önünde bulundurulması bir zorunluluktur. Ders kitaplarındaki yaklaşımın belirtilmesi adına, kitabın ön sözünde hitap ettiği kitle belirtilerek, konu sıralamasındaki yaklaşımın vurgulanması uygun olacaktır.

³⁰⁶ Cumakunova, a.g.e., s.23.

3.3. Yabancı Dil Olarak Türkçe Dil Bilgisi Öğretim Planı Örneği

Öğrencilerin görüşleri doğrultusunda, kolaylık-zorluk ve sıklık-seyreklilik sonuçlarına göre örnek bir dil bilgisi öğretim planı hazırlanmıştır. Programın hazırlanmasında, açıklamalı bibliyografyaları verilen ders kitaplarından faydalanılmıştır. Programda yer alan konu başlıkları, faydalanılan kitaplardaki şekliyle verilmiştir. Hazırlanan program kapsam olarak, çalışmanın ana eksenini oluşturan temel zamanların ve tasarlama kiplerinin sıralamasından oluşmaktadır. Plan ünitelere ayrılmıştır. Her üniteye belli bir dil bilgisi konusu verilmesi amaçlanmıştır.

Hazırlanan programdaki bildirme ve tasarlama kiplerinin sıralaması şöyledir:

- *Şimdiki Zaman*
- *Görülen Geçmiş Zaman*
- *Emir Kipi*
- *Gelecek Zaman*
- *İstek Kipi*
- *Öğrenilen Geçmiş Zaman*
- *Geniş Zaman*
- *Gereklilik Kipi*
- *Şart Kipi*

1. Ünite	2. Ünite	3. Ünite
- Alfabe - Ünlü Uyumu - Şahıs Zamirleri - İyelik Ekleri	- Emir Cümleleri - Bu ne? - İşaret Zamirleri - Çoğul Eki	- Soru Zamirleri - İsimlerde Olumsuzluk - Şimdiki Zaman - Olumsuzluk Eki
4. Ünite	5. Ünite	6. Ünite
- Soru eki - Ünsüz Uyumu - Belirtili İsim Tamlaması	- Belirtisiz İsim Tamlamaları - Sıra Sayı Sıfatları - Üleştirme Sayı Sıfatları - Karşılaştırma	- Görülen Geçmiş Zaman - Ek-Fiilin Görülen Geçmiş Zamanı - Ünsüz Yumuşaması - İle - -lık eki
7. Ünite	8. Ünite	9. Ünite
- Pekiştirme Sıfatları - -ki ilgeci - İsmi'nin Yalın Hali - İsmi'nin Bulunma Hali - Emir Kipi	- Yeterlik Fiili - -lı / -sız eki - -den daha - en - İsim Tamlamaları	- İsmi'nin Yönelme Hali - İsmi'nin Ayrılma Hali - Gelecek Zaman - İsim Cümlelerinde Gelecek Zaman
10. Ünite	11. Ünite	12. Ünite
- İstek Kipi - Sıfat Ekleri - Geçişli Eylem - Geçişsiz Eylem	- Öğrenilen Geçmiş Zaman - İsim Cüm.'de Ö. G. Zaman	- diye - Zamir “n”si - -ca eki - -dır eki
13. Ünite	14. Ünite	15. Ünite
- Geniş Zaman - Asla, hiç - Bağlaçlar	- -ma /- me eki - Dolaylı Anlatım(Emir) - Gereklilik Kipi	- Şart Kipi - Ek fiilin Şartı - Adlaştırma - Adlaştırma (-ış/-uş)

Tablo XVI: Yabancı Dil Olarak Türkçe (Dil Bilgisi) Öğretim Planı Örneği

SONUÇ

İletişim çağının sonucu olarak, son yıllarda kültür aktarımı hızla artmaktadır. Toplumların kendilerinin dışındakileri daha yakından tanıma istekleri buna bağlı olarak yükselmektedir. Kültür aktarımını sağlayan unsurların en başında da dil gelmektedir. Dil insanların iletişimine olanak sağladığı gibi, kültür paylaşımında da etkili olmaktadır.

Birçok ülke, dillerini öğretmek amacıyla ciddi yatırımlar yapmaktadır. Devlet politikası haline gelen bu atılımlar sayesinde, dillerin öğretimi adına önemli mesafeler kat edilmiştir. Dillerini öğretmek amacıyla pek çok çalışmalar yapmışlar, yeni yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Bu yenilikler ders kitapları ve dil öğretim materyallerine yansımıştır.

Dünyadaki bu gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de, Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi amacıyla son dönemde yapılan çalışmalar giderek artmaktadır. Yabancılar Türkçe öğreten kurumlar, yabancılar için Türkçe ders kitapları ve yabancı dil olarak Türkçe adına yapılan bilimsel çalışmalardaki artış dikkat çekmektedir. Daha çok üniversiteler bünyesinde ele alınan yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, artan talepler doğrultusunda giderek yaygınlaşmakta, Türkçe öğreten özel kurumlar açılmaktadır. Bu alanda yeni çalışmalar yapılarak, yeni eserler verilmeye başlanmıştır.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretimindeki bu gelişmelerle birlikte, yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımları yabancılar için Türkçe kitaplarında somut olarak görmek mümkün. Birçok kitap, benzer amaçlar doğrultusunda hazırlanmasına rağmen, bazı konularda farklılıkların olduğu görülmüştür. Çalışmada, bu noktadan hareketle, farklı yaklaşımlar değerlendirilmiştir.

Yabancı dil öğretiminde, dil bilgisinin konumu hakkında farklı görüşler vardır. Dil bilgisi, dil öğreniminde dört becerinin içerisinde yer almamaktadır. Bu durum, dil bilgisinin işlevinin sorgulanmasına neden olmuştur. Fakat her şeye rağmen dil bilgisi, dil öğreniminde ağırlığını korumaktadır. Bu durum yabancı dil

olarak Türkçe için de geçerlidir. Yabancılar Türkçe öğretirken, dil bilgisi konuları işlevsel olarak ele alınmalıdır. Anadil öğretiminde kullanılan yöntemlerin aksine, betimlemeli dil bilgisi kitapları hazırlanmalıdır. Yabancı bir öğrencinin, kullanımına uygun kurallar seçilmelidir. Temel ve orta seviye için detaylardan kaçınılmalıdır. Verilen dil bilgisi kuralları, dilden kopuk kurallar bütünü olarak gösterilmemelidir. Tam aksine, dil bilgisi kurallarının dört temel beceriyi kapsadığı vurgulanmalıdır.

Çalışma, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bildirme kipleri ve tasarlama kiplerinin öğretimi ve öğretimdeki sıralamasını incelemiştir. Bu incelemede, öncelikle Türkçenin yapısal özellikleri başlıca temel kavramlarıyla ele alınmıştır. Türkçenin fonetiği, yapısı, söz dizimi gibi en temel özellikleri incelenmiştir. Bu bağlamda, Türkçeyi öğrenen yabancıların Türkçenin yapısal özelliklerini bilmeleri zorunludur. Bu özelliklerin genel olarak Türkçenin genel yapısını kapsadığı düşünülürse, sonraki aşamada fiil çekimlerinin özellikleri verilmiştir. Fiil çekiminde karşılaşılan ünlü uyumları, ünsüz değişimleri gibi kurallar örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır.

Türkçenin özelliklerinin incelenmesinin ardından, çalışmanın ana eksenini oluşturan bildirme ve tasarlama kipleri anlatılmıştır. Bu anlatımlarda yaklaşım olarak, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi amaçlanmıştır. Dolayısıyla, anadil konuşucusunun gerek duymadığı kurallar, istisnalar içerisinde incelenmiştir. Bu kuraldışı durumlar için, yabancı dil olarak Türkçe kitaplarından örnekler seçilmiştir.

Yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında, zamanların öğretim sıralamasındaki farklılık dikkat çekmektedir. İlk olarak anlatılan zaman genellikle şimdiki zaman veya görülen geçmiş zamandır. Bu iki zamanın tercih edilmesinin nedenleri arasında kolaylık, kullanım sıklığı gelebilir. Zaman sıralamasındaki farklılık, öğretilecek konuların seçiminde de görülmektedir. Bu durumlardan yola çıkarak, çalışmada ortak bir müfredat hazırlanmıştır. Yabancı dil olarak Türkçe için öğretim programı diyebileceğimiz bu müfredat denemesinde, başta belirtilen Türkçenin dil özellikleri önemli rol oynamıştır. Öğretilmesi amaçlanan konular, Türkçenin yapısına göre

sıralanmıştır. Bu öğretim programı yapılırken, ders kitaplarından ve en önemlisi öğrenci görüşlerinden faydalanılmıştır. Öğrencilerin görüşleri küçük çapta yapılan bir anketle belirlenmiştir. Yapılan bu anket, bir bakıma zamanların öğretiminde gereksinim çözümlemesini somutlaştırmıştır. Kolay olanın ve en sık kullanılanın ilk önce öğretilmesi gerektiği düşünülerek, zamanların sıklık-seyreklilik, zorluk-kolaylık tabloları hazırlanmıştır.

Yabancı dil olarak Türkçe için, çağdaş yöntemlerle hazırlanmış müfredatlara ihtiyaç vardır. Yabancılar Türkçe öğretiminin, daha sistemli ve evrensel bir yapıya kavuşması için, bilimsel çalışmalar yapılarak ortak müfredatın hazırlanması gerekmektedir. Bu amaca yönelik çalışmada yer alan öğrenci görüşleri, program hazırlanmasında öncülük edecek niteliktedir. Konu sıralamasında birlik sağlandığında, bir yabancı Türkçeyi nerede öğrenirse öğrensin, hangi seviyede ise onun gereklerini yapabilecektir. Örneğin Hitit 1 kitabıyla Türkçe öğrenen temel seviye öğrencisi, orta seviyeyi Türkçe Öğreniyoruz Orhun kitabıyla devam ettiğinde kopukluk yaşamayacaktır. Bu durumun sağlanması için, Hitit 1 ile Türkçe Öğreniyoruz Orhun kitaplarının aynı seviyede, benzer konuları öğretmeleri gerekmektedir. Kitabın yöntemi farklı olsa da, verilen konu ve sıralamasının aynı olması gerekmektedir.

Çalışma kapsamında, yabancı dil olarak Türkçedeki bütün konuların yerine, gramer yapılarının en sık kullanılanı olan “zamanlar” ele alınmıştır. Zamanların yabancılar öğretimi, Türkçe öğretirken zorlanılan bölümlerdendir. Zaman kavramının eklerle somutlaştırılması gerekmektedir. Bu da sistemli bir öğretim yönteminin varlığıyla mümkündür. Bu sistematğin oluşması adına, mevcut kitaplardaki örnekler incelenip, öğrenci görüşleriyle desteklenerek, bir ders planı örneği hazırlanmıştır. Planda öncelikli öğretilmesi gereken temel kurallar en başta verilmiş, sonrasında öğrenme güçlüklerine göre diğer konular sıralanmıştır. Hazırlanan ders planı örneği ve zamanların sıralaması, çalışmanın bir ürünü olarak görülebilir. Bundan sonraki yapılacak çalışmalarda, bu sıralamanın örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

Programın hazırlanma aşamasında öğrencilere yapılan anket, gereksinim çözümlemesi niteliğindedir. Yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında zamanların farklı sıralamalarda verilmesinin nedenleri arasında, Türkçe öğrenenlerin anadil özellikleri gelmektedir. Örneğin Kırgız öğrenciler için ilk anlatılması gereken zamanın görülen geçmiş zaman olduğu çalışmada belirtilmiştir. Yine aynı şekilde, Avrupa’da bir üniversitede Türkçe öğretilirken görülen geçmiş zamanın sonlara doğru anlatılması gerektiği görüşü de çalışmada yer almıştır.

Bu iki farklı yaklaşıma göre, Türkçenin yabancılara öğretiminde öğretilecek ilk zaman tam olarak netlik kazanmamıştır. Bu durumun giderilmesi adına, İÜ Dil Merkezi öğrencilerinin görüşleri alınmıştır. Yapılan dar kapsamlı bir anketle, öncelikli zaman tespit edilmiştir. Dil Merkezi öğrencilerinin büyük çoğunluğuna göre, en kolay ve en sık kullanılan zaman şimdiki zamandır. Dil bilgisi öğretiminde öncelikli uygulanan bir yaklaşım olan kolaydan zora anlayışına göre, şimdiki zamanın ilk zaman olarak öğretilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Zamanların öğretimi şimdiki zamanla başlamalı ve diğer zamanların gramer yapıları bunun üzerine kurulmalıdır. Şimdiki zamanın öğrencilere göre en kolay olmasının yanında, en sık kullanılan zaman olması ayrı bir etkidir. Buna göre, günlük kullanımlarda en çok ihtiyaç duyulan zamanın şimdiki zaman olduğu görülmüştür. Aynı şekilde öğrenci görüşlerine göre, en zor olan zamanın geniş zaman olduğu ve geniş zamanın en az kullanılan ikinci zaman olduğu görülmüştür. Bu durum, geniş zamanın en son öğretilen zamanlar içinde yer alması gerektiğini göstermiştir.

İ.Ü. Dil Merkezi öğrencilerinin anadillerine bakılırsa, homojen bir dağılımın olduğu görülecektir. Ankete katılan öğrencilerin ülkelerinin çeşitliliği göze çarpmaktadır. Öğrencilerin görüşleri bu bakımdan önemlidir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ders planı hazırlanırken, bu görüşlerin dikkate alınmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aarssen, Jeroen, Ad Backus: **Colloquial Turkish The Complete Course for Beginners**, Londra, Routledge, 2001.
- Aksan, Doğan: **Sözcük Türleri**, Ankara, TDK yay., Olgaç Basımevi, 1987.
- Aksan, Doğan: **Türk Dili Zengin Bir Dil midir?**, Ankara, A.Ü TÖMER Dil Dergisi, sayı:16, 1994.
- Aksan, Doğan: **Türkçenin Gücü**, 10. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2006.
- Aksan, Doğan: **Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını**, 5. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007.
- Aksan, Doğan: **Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri**, 2. Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2006.
- Akış, İbrahim, Ferhat Aslan: **Yabancılar İçin Orta Türkçe Alıştırma**, İstanbul, Çantay Kitabevi, 2003.
- Arsan, Sema: **İstek Kipliği, Gerçek ve Gerçekleştirilebilirlik**, VII. Uluslararası Dil, Yazın ve Değişim Sempozyumu, Konya, 2007, s.3-4.
- A.Ü. TÖMER: **Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi**, Ankara, Türkçe Öğretim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÖMER) Yayın No:4, 2002.

- A.Ü. TÖMER: **Hitit Yabancılar İçin Türkçe 1**, Ankara, Türkçe Öğrenim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÖMER) Ankara Üniversitesi Basımevi, 2002.
- A.Ü. TÖMER: **Hitit Yabancılar İçin Türkçe 2**, Ankara, Türkçe Öğrenim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÖMER) Ankara Üniversitesi Basımevi, 2002.
- A.Ü. TÖMER: **Hitit Yabancılar İçin Türkçe 3**, Ankara, Türkçe Öğrenim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÖMER) Ankara Üniversitesi Basımevi, 2002.
- Banguoğlu, Tahsin: **Türkçenin Grameri**, Ankara, TDK Yayınları, 2007.
- Barın, Erol: **Yabancılar Türkçe Öğretiminde Temel Söz Varlığının Önemi**, Türklük Bilimi Araştırmaları “Türkçenin Öğretim Özel Sayısı”, S.13, Niğde, 2003.
- Başkan, Özcan: **Yabancı Dil Öğretimi İlkeler ve Çözümler**, İstanbul, Multilingual Yay., 2006.
- Bozkurt, Fuat: **Türkiye Türkçesi**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995.
- Bozkurt, Fuat: **Türklerin Dili**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1999.
- Council of Europe: **European Language Portfolio**, Strasbourg, 2000.

- Cumakunova, Güلزura: **Yakın Akraba Diller Arasındaki Benzerlik ve Farklılıkların Öğrenime Yansıması**, Uluslar arası Dünyada Türkçe Öğretimi Sempozyumu, İstanbul, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2000.
- Çamlı, Belgin: **Adım Adım Türkçe Turkish Step By Step**, İstanbul, Üniversiteliler Kültür ve Eğitim Vakfı, 1987.
- De Saussure, Ferdinand: **Genel Dilbilim Dersleri**, Çev. Berke Vardar, İstanbul, 2001, Multilingual Yabancı Dil Yay.
- Delice, H.İbrahim: **Yüklem olarak Türkçede Fiil**, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:26, No:2, 2002.
- Delice, H.İbrahim: **Türkçe Sözdizimi**, 3. Baskı, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2007.
- Demircan, Ömer: **Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi ve Bir Kaynakça Denemesi**, Yabancı Dil Öğretim Sorunları Gözlemler Öneriler, İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Okulu Yay., 1982, s.111-125.
- Demircan, Ömer: **Yabancı-Dil Öğretim Yöntemleri**, İstanbul, Ekin Eğitim Yay.,1990.
- Demirel, Özcan: **Yabancı Dil Öğretimi Dil Pasaporu Dil Biyografisi Dil Dosyası**, 2.Baskı, Ankara, Pagem A Yay., 2004.

- Demirtaş, Ahmet: **Dede Korkut Hikâyelerinde “Gerek” Kelimesi İle Kurulu Cümleler**, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, S:3/1, 2008.
- Deny, Jean: **Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları(Türkiye Türkçesi)**, Çev. Oytun Şahin, Ankara, TDK Yayınları, 2004.
- Dilaçar, Agop: **Gramer**, TDAY Belleten 1971, 2.Baskı, Ankara, 1989, s.106-114.
- Duru, Hüseyin: **Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi Temel Seviye**, İstanbul, Ebruli Ajans, 2008.
- Ediskun, Haydar, Baha Dürder: **Türk Dilbilgisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1985.
- Eker, Süer: **Çağdaş Türk Dili**, 2.Baskı, Ankara, Grafik Yayınları, 2003.
- Ercilasun, Ahmet B. **Türkçede Emir Ve İstek Kipi Üzerine**, Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı, Ankara, TDK Yay. 600, 1993.
- Ercilasun, Ahmet: **Türk Dilinin bugünkü Durumu ve Yayılma Alanları**, Yüksek Öğretim Öğrencileri İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri, Ankara, Yüksek Öğretim Kurulu Matbaası, 1997.

- Ergin, Muharrem: **Türk Dil Bilgisi**, İstanbul, Bayrak Yayınları, 1998.
- Erkman, Fatma, Şeyma Ozil: **Türkçede Niteleme (Sıfat İşlevli Yan Tümceler)**, Türk Diller Araştırma Dizisi:22, İstanbul, Simurg Yayınları.1998.
- Gencan, Tahir Nejat: **Türkçe Öğreniyorum(Yabancı Uyruklu Öğrenciler İçin)**, 4. Baskı, İstanbul, Okan Yayıncılık, 1985.
- Gencan, Tahir Nejat: **Dilbilgisi**, Ankara, Ayraç Yayınları, 2001.
- Gencan, Tahir Nejat: **Dilbilgisi**, Ankara, Tek Ağaç Yayınları, 2007.
- Gülensoy, Tuncer: **Türkçe El Kitabı**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2000.
- Gazi Üniversitesi TÖMER: **Yabancılar İçin Türkçe Dil Bilgisi**, Ankara, Gazi Üniversitesi TÖMER, 2002.
- Gülsevin, Güler: **Eski Türkiye Türkçesinde İstek Kipi Üzerine**, TDK-Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü, Osmanlı Türkçesi Öncesi: Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı, İstanbul, 1999.
- Hatipoğlu, Vecihe: **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ankara, DTCF yay. 276, 3.baskı, 1978.
- Hengirmen, Mehmet: **Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri ve Tömer Yöntemi**, 2. Baskı, Ankara, Engin Yay., ty.

- Hengirmen, Mehmet: **Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, Ankara, Engin Yayınları, 1999.
- Hengirmen, Mehmet: **Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi**, A.Ü. TÖMER Dil Dergisi, S.10, 1993.
- Hengirmen, Mehmet, Nurettin Koç: **Türkçe Öğreniyoruz 1**, Ankara, Engin Yayınevi, 1990.
- Hengirmen, Mehmet, Nurettin Koç: **Türkçe Öğreniyoruz 2**, Ankara, Engin Yayınevi, 1990.
- Hengirmen, Mehmet: **Türkçe Öğreniyoruz 3**, Ankara, Engin Yayınevi, t.y..
- Hepsöyler, Ender, K. Liebe-Harkort: **Türkisch mit Gedichten**, Hückelhoven, Schulbuchverlag Anadolu GmbH, 1995.
- Karaman, Nihal Nomer: **Türkçe Öğrenelim**, 3.Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2003.
- Karahan, Leyla: **-se/-sa Eki Hakkında**, Türk Dili, 516, 1994.
- Karahan, Leyla: **Belirtili Nesnenin Söz Dizimindeki Yeri Üzerine**, Ankara, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I, TDK Yayınları, 2004.
- Karahan, Leyla: **Türkçede Söz Dizimi**, 10. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006.
- Koç, Nurettin: **Yabancılar İçin Dilbilgisi**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1994.

- Konig, Güray: **Değişen Türk Toplumunda Dil**, Ankara, A.Ü TÖMER Dil Dergisi, Sayı:3, 1991.
- Koraş, Hikmet: **Günümüz Türk Lehçelerinde Gereklilik**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.20, 2006, s.131–141.
- Korkmaz, Zeynep: **Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, Ankara, TDK Yayınları, 2003.
- Korkmaz, Zeynep: **Gramer Terimleri Sözlüğü**, 2. Baskı, Ankara, TDK Yayınları, 2003.
- Lewis, G.L.: **Teach Yourself Books Turkish**, Londra, Great Britain for The English Universities Press, 1973.
- Michaels, Gülay Yurdal: **Türkçe Öğretiminde Di’li Geçmiş Zaman**, Uluslar arası Dünyada Türkçe Öğretimi Sempozyumu, İstanbul, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2000.
- Ölker, Gökhan: **Ta’lim-i Lisân-ı Rumî ve Dil Öğretim Yöntemi**, Türkiyat Araştırmaları Dergisi,S.22, Konya, 2007, s.129-144.
- Özbay, Murat, Fahri Temizyürek: **Türkçe Öğreniyoruz Orhun Ders Kitabı 1**, Ankara, 2004, 2. Baskı, T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) Yayınları, No: 68.

- Özbay, Murat, Fahri Temizyürek: **Türkçe Öğreniyoruz Orhun Ders Kitabı 2**, Ankara, 2004, 2. Baskı, T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) Yayınları, No: 68.
- Özbay, Murat, Fahri Temizyürek: **Türkçe Öğreniyoruz Orhun Ders Kitabı 3**, Ankara, 2004, 2. Baskı, T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) Yayınları, No: 68.
- Özbay, Murat, Fahri Temizyürek: **Türkçe Öğreniyoruz Orhun İleri Düzey**, Ankara, 2004, 2. Baskı, T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) Yayınları, No: 68.
- Özdemir, Emin: **Türkçede Fiillerin Çekimlenişine Toplu Bir Bakış**, TDAY Belleten 1967, Ankara, TDK Yay., Sayı:266.
- Özenç, Fazilet, M. Yalçın Yılmaz: **Çağdaş Yöntemlerle Yabancılar İçin Türkçe**, Sader, t.y., İstanbul.
- Özenç, Fazilet, M. Yalçın Yılmaz: **Çağdaş Yöntemlerle Yabancılar İçin Türkçe 2**, Sader, t.y., İstanbul.
- Özkan, Fatma, Bağdagül Musa: **Yabancı Dillerin Türkçenin Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi**, Bilig Dergisi, Sayı 30, 2004.
- Özkan, Mustafa, vd.: **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2006.

- Özkan, Nevzat: **İlk Dil Bilgisi Ders Kitabımız Medhal-i Kavâ'id Hakkında**, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:11, Kayseri, 2001, s.95–112.
- Öztürk, Tuncay, vd.: **Adım Adım Türkçe Ders Kitabı I**, İstanbul, 2002, Dilset Yayınları.
- Öztürk, Tuncay, vd.: **Adım Adım Türkçe Ders Kitabı II**, İstanbul, 2002, Dilset Yayınları.
- Öztürk, Tuncay, vd.: **Adım Adım Türkçe Ders Kitabı III**, İstanbul, 2007, Dilset Yayınları.
- Öztürk, Tuncay, vd.: **Adım Adım Türkçe Ders Kitabı IV**, İstanbul, 2007, Dilset Yayınları.
- Öztürk, Tuncay, vd.: **Adım Adım Türkçe Ders Kitabı V**, İstanbul, 2006, Dilset Yayınları.
- Öztürk, Tuncay, vd.: **Adım Adım Türkçe Ders Kitabı VI**, İstanbul, 2004, Dilset Yayınları.
- Öztürk, Tuncay, vd.: **Adım Adım Türkçe Dil Bilgisi**, İzmir, Dilset Yayınları, t.y.
- Öztürk, Tuncay: **Gökkuşakı Türkçe Ders Kitabı 1**, İstanbul, Dilset Yayınları, 2007.
- Polat, Yusuf: **Karşılıklı Konuşmalarda Sözeylemler**, Dünyada Türkçe Öğretimi Yurtdışındaki Türkçe Öğretmenlerine Destek Seminerleri, Ankara, A.Ü. Tömer, 2007.

- Rona, Bengisu: **Turkish in Three Months**, Londra, Hugo's Language Books Ltd, 1989.
- Sarıçoban, Arif, Murat Hişmanoğlu: **Türkçedeki Buyrum Tümcelerinin Edinbilimi Üzerine**, Ankara, A. Ü. Dil Dergisi, S.123, 2004. s.31-48.
- Sebüktekin, Hikmet: **Yabancılar İçin Türkçe**, Cilt 1,2. Basım, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1997.
- Serin, Muammer, Eser E. Taylan: **Workbook Alıştırma Kitabı**, Genişletilmiş 2.Baskı, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yay., 1997.
- Sert, Nehir: **Yabancı Dil Öğretiminde Program Geliştirme Açısında Gereksinim Çözümlemesi**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yay., Bilim Kültür Eserleri:1268, 2002.
- Sever, Sedat: **Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme**, 4.Baskı, Ankara, Anı Yay., 2004.
- Şahin, Hatice: **Türkçede Zaman Belirleyicileri İle Kip Ve Zaman Eklerinin Uyumu**, Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı, İzmir, 2005.
- Şahin, Hatice: **Türkçede Şimdiki Zaman Eklerinin Zaman Belirleyicilerle Kullanımı**, U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:7, Sayı: 11, 2006.

- Şenoğlugil, Firdaous: **Türkçede Fiil Sistemi ve Bunun Moğollara Öğretimi**, Marmara Üniversitesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2002.
- Taşdemir, Ercan: **Pratik Türkçe Öğretim Teknikleri**, İzmir, Dilset Yayınları, 2004.
- Toklu, M.Osman: **Dilbilime Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.
- Tosun, Cengiz: **Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretilmesi**, Journal of Language and Linguistic Studies, Vol.1, No.1, s.22-28.
- Tüm, Gülden: **Türkçe Alıştırma Kitabım My Turkish Exercise Book Beginners**, Adana, Nobel Kitabevi, 2008.
- Türkçe Sözlük: 10. Baskı, Ankara, TDK Yayınları, 2005.
- Türkyılmaz, Fatma: **Tasarlama Kiplerinin İşlevleri**, Ankara, TDK Yay., 729, 1999.
- Uysal, Sermet Sami: **Yabancılar Türkçe Dersleri**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Okulu Yayınları, 1979.
- Üstünova, Kerime: **Eklerin Öğretimi Üzerine Bir İki Söz**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2004, S.6, s.173–182.

- Üstünova, Kerime: **Türkçede Zaman Kavramı ve İşlenişi**, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.9, Bursa, 2005, s.187–201.
- Üstünova, Kerime: **Dilek Kipleri ve Zaman Kavramı**, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, C. LXXXVIII, S.635, s.678–686.
- Vandewalle, Johan: **Pratik Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Bazı Sorunlar ve Çözümleri**, A.Ü. TÖMER Dil Dergisi, S.82, 1999.
- Varda, Berke: **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Multilingual Yayınları, 2003.
- Yalçın, Alemdar: **Öğretim Yöntemleri Yeni Yaklaşımlar**, 2.Baskı, Ankara, Akçağ Yay., 2006.
- Yaman, Ertuğrul: **Bildirme Kiplerinde Zaman Kaymaları Ve Fonksiyon Değişimleri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1990.
- Yaman, Ertuğrul: **Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları**, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1999.
- Yeşilöz, Zafer: **Türkiye Türkçesinde Fiil Çekim Ekleri, Görevleri ve Kiplerle Bağlantısı**, Erciyes Üniversitesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri, 1998.

Zülfikar, Hamza:

Yabancılar İçin Türkçe Dilbilgisi, 3.Baskı,
Ankara, Ankara Üniversitesi Türkçe Kursu
Yayınları IV, 1980.

Ergin, Muharrem:

Türkçenin Tarihi Gelişimi, (Çevrimiçi)
http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/muharrem_ergin_turkce_tarihsel_gelisim.pdf

Ercilasun, Ahmet B.:

Tarihten Geleceğe Türk Dili, (Çevrimiçi)
<http://tdk.org.tr/TR/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=871&DOSYASIM=Tarihten%20Gelece%C4%9Fe%20T%C3%BCrk%20Dili.htm>

EKLER

EK-1

Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Konusunda Yazılan Eserler		
Yüzyıl	Türk Yazarlar	Yabancı Yazarlar
XI. yüzyıl	1 kitap	-
XII. yüzyıl	-	-
XIII. yüzyıl	-	-
XIV. yüzyıl	-	-
XV. yüzyıl	-	-
XVI. yüzyıl	-	-
XVII. yüzyıl	-	11 kitap
XVIII. yüzyıl	-	11 kitap
XIX. yüzyıl	6 kitap	34 kitap
XX. yüzyıl	149 kitap	172 kitap
Toplam	156	228 kitap

Kaynak: (Mehmet Hengirmen, Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi, A.Ü. Tömer Dil Dergisi, S.10, 1993, s.7).

EK-2

Yabancı Dil Olarak Türkçe Kitaplarının Yazıldıkları Dillere Göre Dağılımı	
Almanca	113 kitap
Arapça	3 kitap
Bulgarca	2 kitap
Farsça	3 kitap
Fince	1 kitap
Fransızca	48 kitap
Hollandaca	7 kitap
İngilizce	69 kitap
İsveççe	1 kitap
İtalyanca	11 kitap
Japonca	2 kitap
Kazakça	1 kitap
Latince	14 kitap
Macarca	4 kitap
Osmanlıca	8 kitap
Romence	3 kitap
Rusça	3 kitap
Türkçe	32 kitap
Yugoslavca	2 kitap
Yunanca	11 kitap
Toplam	338 kitap

Kaynak: (Mehmet Hengirmen, Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi, A.Ü. TÖMER Dil Dergisi, S.10, 1993, s.9)

EK-3

Dil Pasaportu Kendini Değerlendirme Tablosu

A1

Anlama: Benimle, ailemle ve yakın çevremle ilgili tanıdık sözcükleri ve çok temel kalıpları, yavaş ve net konuşulduğunda anlayabilirim.

Okuma: Katalog, duyuru ya da afiş gibi yazılı metinlerdeki bildik adları, sözcükleri ve çok basit tümceleri anlayabilirim.

Konuşma: Karşımdaki kişinin söylediklerini daha yavaş bir konuşma hızında yinelemesi ve söylemek istediklerimi oluşturmada bana yardımcı olması koşuluyla, basit yoldan iletişim kurabilirim. O anki gereksinime ya da çok bildik konulara ilişkin alanlarda basit sorular sorabilir ve cevap verebilirim.

Sözlü Anlatım: Yaşadığım yeri ve tanıdığım insanları betimlemek için basit kalıpları ve tümceleri kullanabilirim.

Yazma: Kısa ve basit tümcelerle kartpostal yazabilirim. Örneğin; Tatil kartpostalıyla selam göndermek gibi. Kişisel bilgi içeren formları doldurabilirim Örneğin: Otel kayıt formuna isim, uyruk ve adres yazmak gibi.

A2

Anlama: Beni doğrudan ilgilendiren konularla ilişkili kalıpları ve çok sık kullanılan sözcükleri anlayabilirim. (Örneğin; En temel kişisel ve ailevi bilgiler, alışveriş, yerel çevre, meslek). Kısa, net, basit ileti ve duyurulardaki temel düşüncüyü kavrayabilirim..

Okuma: Kısa ve basit metinleri okuyabilirim. İlanlar, kullanım kılavuzları, mönüler ve zaman çizelgeleri gibi basit günlük metinlerdeki genel bilgileri kavrayabilir ve kısa kişisel mektupları anlayabilirim.

Konuşma: Bildik konular ve faaliyetler hakkında doğrudan bilgi alışverişini gerektiren basit ve alışılmış işlerde iletişim kurabilirim. Genellikle konuşmayı sürdürebilecek kadar anlamasam da kısa sohbetlere katılabilirim.

Sözlü Anlatım: Basit bir dille ailemi ve diğer insanları, yaşam koşullarımı, eğitim geçmişimi ve son işimi betimlemek için bir dizi kalıp ve tümceyi kullanabilirim.

Yazma: Kısa, basit notlar ve iletiler yazabilirim. Teşekkür mektubu gibi çok kısa kişisel mektupları yazabilirim.

B1

Anlama: İş, okul, boş zaman vb. ortamlarda sürekli karşılaşılan bildik konulardaki net, standart konuşmanın ana hatlarını anlayabilirim. Güncel olaylar ya da kişisel ilgi alanıma giren konularla ilgili radyo ve televizyon programlarının çoğunun ana hatlarını yavaş ve net olduğunda anlayabilirim.

Okuma: Meslekle ilgili ya da günlük dilde en sık kullanılan sözcükleri içeren metinleri anlayabilirim. Kişisel mektuplarda belirtilen olay, duygu ve dilekleri anlayabilirim.

Konuşma: Dilin konuşulduğu ülkede seyahat ederken ortaya çıkabilecek bir çok durumla başa çıkabilirim. Bildik, ilgi alanıma giren ya da günlük yaşamla ilgili (Örneğin; aile, hobi, iş, yolculuk ve güncel olaylar gibi) konularda hazırlık yapmadan konuşmalara katılabilirim.

Sözlü Anlatım: Deneyimlerimi, hayallerimi, umutlarımı, isteklerimi ve olayları betimlemek için çeşitli kalıpları yalın bir yoldan birbirine bağlayabilirim. Düşünce ve planlara ilişkin açıklamaları ve nedenleri kısaca sıralayabilirim. Bir öyküyü anlatabilirim, bir kitap ya da filmin konusunu aktarabilirim ve izlenimlerimi belirtebilirim.

Yazma: Bildik konular ve faaliyetler hakkında doğrudan bilgi alışverişini gerektiren basit ve alışılmış işlerde iletişim kurabilirim. Genellikle konuşmayı sürdürebilecek kadar anlamasam da kısa sohbetlere katılabilirim.

B2

Anlama: Güncel bir konu olması koşuluyla uzun konuşma ve sunumları anlayabilir, karmaşık tümcelerle yapılan tartışmaları takip edebilirim. Televizyon haberlerini ve güncel olaylara ilişkin programların çoğunu anlayabilirim. Standart dilin kullanıldığı filmlerin çoğunu anlayabilirim.

Okuma: Yazarların belirli tutum ya da görüşü benimsedikleri, güncel sorunlarla ilgili makaleleri ve raporları okuyabilirim. Çağdaş edebi düzyazıyı anlayabilirim.

Konuşma: Öğrendiğim dili anadili olarak konuşan kişilerle anlaşmayı mümkün kılacak bir akıcılık ve doğallıkla iletişim kurabilirim. Bildik konulardaki tartışmalarda, kendi görüşlerimi açıklayıp destekleyerek etkin bir rol oynayabilirim.

Sözlü Anlatım İlgi alanıma giren çeşitli konularda açık ve ayrıntılı bilgi verebilirim. Çeşitli seçeneklerin olumlu ve olumsuz yanlarını ortaya koyarak bir konu hakkında görüş bildirebilirim.

Yazma: İlgi alanıma giren çok çeşitli konularda anlaşılır, ayrıntılı metinler yazabilirim. Belirli bir bakış açısına destek vererek ya da karşı çıkarak bilgi sunan ve nedenler ileri süren bir kompozisyon ya da rapor yazabilirim. Olayların ve deneyimlerin benim için taşıdıkları önemi ön plana çıkaran mektuplar yazabilirim.

C1

Anlama: Açıkça yapılandırılmamış ve ilişkiler açıkça belirtilmemiş sadece ima edilmiş olsa bile uzun konuşmaları anlayabilirim. Televizyon programlarını ve filmleri fazla zorluk çekmeden anlayabilirim.

Okuma: Üslup farklılıklarını da ayırt ederek uzun ve karmaşık, somut ya da edebi metinleri okuyabilir, ilgi alanımla alakalı olmasalar bile herhangi bir uzmanlık alanına giren makale ve uzun teknik bilgileri anlayabilirim.

Konuşma: Kullanacağım sözcükleri çok fazla aramaksızın, kendimi akıcı ve doğal bir biçimde ifade edebilirim. Dili, toplumsal ve mesleki amaçlar için esnek ve etkili bir şekilde kullanabilirim. Düşünce ve fikirlerimi açık bir ifadeyle dile getirebilir ve karşımdakilerin konuşmalarıyla ilişkilendirebilirim.

Sözlü Anlatım: Karmaşık konuları, alt temalarla bütünleştirerek, açık ve ayrıntılı bir biçimde betimleyebilir, belirli bakış açıları geliştirip uygun bir sonuçla konuşmamı tamamlayabilirim.

Yazma: Görüşlerimi ayrıntılı bir biçimde, açık ve iyi yapılandırılmış metinlerle ifade edebilirim. Bir mektup, kompozisyon ya da rapor yazabilirim. Önemli olduğunu düşündüğüm konuları ön plana çıkararak karmaşık konularda yazabilirim. Hedef belirlediğim okuyucu kitlesine uygun bir üslup seçebilirim.

C2

Anlama: İster canlı ister yayın ortamında olsun, hiçbir konuşma türünü anlamakta zorluk çekmem. Sadece normal anadili konuşma hızında ise, aksana alışabilmem için biraz zamana ihtiyacım olabilir.

Okuma: Kullanım kılavuzları, uzmanlık alanına yönelik makaleler ve yazınsal yapıtlar gibi soyut, yapısal ve dilbilgisel açıdan karmaşık hemen hemen tüm metin türlerini kolaylıkla okuyabilir ve anlayabilirim.

Konuşma: Hiç zorlanmadan her türlü konuşma ya da tartışmaya katılabilir; deyimler ve konuşma diline ait ifadeleri anlayabilirim. Kendimi akıcı bir şekilde ifade edebilir,

anlamdaki ince ayrıntıları kesin ve doğru bir biçimde vurgulayabilirim. Bir sorunla karşılaşsam, geriye dönüp, karşımdaki insanların fark etmelerine fırsat vermeyecek bir ustalıkla ifadelerimi yeniden yapılandırabilirim.

Sözlü Anlatım Her konuda bağlama uygun bir üslupla ve dinleyenin önemli noktaları ayırt edip anımsamasına yardımcı olacak şekilde konuşmamı etkili ve mantıksal bir şekilde yapılandırabilir, açık, akıcı bir betimleme ya da karşıt görüş sunabilirim.

Yazma: Uygun bir üslup açık, akıcı metinler yazabilirim. Okuyucunun önemli noktaları ayırt edip anımsamasına yardımcı olacak etkili, mantıksal bir yapılandırmayla bir durum ortaya koyan karmaşık mektuplar, raporlar ya da makaleler yazabilirim. Meslekî ya da edebî yapıt özetleri ve eleştirileri yazabilirim.

(Kaynak: Dil Pasaportu, “**Kendini Değerlendirme Tablosu**”, Council of Europe:European Language Portfolio, Strasbourg, 2000 , s.6.)

EK-4

**Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde
Temel Zamanlar Anketi**

Ülke:

Seviye:

1) Türkçede en sık kullandığınız zaman hangisidir? / Which tense do you use most in Turkish?

- A) Görülen Geçmiş Zaman/ Simple Past Tense (yaz-**dı**-m)
- B) Öğrenilen Geçmiş Zaman/ Reported Past Tense (yaz-**mış**-ım)
- C) Şimdiki Zaman/ Continous Tense (yaz-ı-**yor**-um)
- D) Gelecek Zaman/ Future Tense (yaz-**acağ**-ım)
- E) Geniş Zaman/ Simple Present Tense (yaz-**ar**-ım)

2) Türkçede en az kullandığınız zaman hangisidir? / Which tense do you use at least in Turkish?

- A) Görülen Geçmiş Zaman/ Simple Past Tense (yaz-**dı**-m)
- B) Öğrenilen Geçmiş Zaman/ Reported Past Tense (yaz-**mış**-ım)
- C) Şimdiki Zaman/ Continous Tense (yaz-ı-**yor**-um)
- D) Gelecek Zaman/ Future Tense (yaz-**acağ**-ım)
- E) Geniş Zaman/ Simple Present Tense (yaz-**ar**-ım)

3) Size göre Türkçedeki en zor zaman hangisidir? / According to you what is the most difficult tense in Turkish?

- A) Görülen Geçmiş Zaman/ Simple Past Tense (yaz-**dı**-m)
- B) Öğrenilen Geçmiş Zaman/ Reported Past Tense (yaz-**mış**-ım)
- C) Şimdiki Zaman/ Continous Tense (yaz-ı-**yor**-um)
- D) Gelecek Zaman/ Future Tense (yaz-**acağ**-ım)
- E) Geniş Zaman/ Simple Present Tense (yaz-**ar**-ım)

4) Size göre Türkçedeki en kolay zaman hangisidir? / According to you what is the easiest tense in Turkish?

- A) Görülen Geçmiş Zaman/ Simple Past Tense (yaz-**dı**-m)
- B) Öğrenilen Geçmiş Zaman/ Reported Past Tense (yaz-**mış**-ım)
- C) Şimdiki Zaman/ Continous Tense (yaz-ı-**yor**-um)
- D) Gelecek Zaman/ Future Tense (yaz-**acağ**-ım)
- E) Geniş Zaman/ Simple Present Tense (yaz-**ar**-ım)